БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ССР МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИНИНГ ОРГАНИ

ГАЗЕТА 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

1984 йил 17 АВГУСТ № 33 (2773) ЖУМА

ИЖОДИЙ СОЮЗЛАРНИНГ ШАРАФЛИ ВАЗИФАЛАРИ

ЯРИМ аср муқаддам — 1934 йил 17 августда — Совет жамиятининг ҳаётида муҳим воқеа рўй берди — Москвада совет ёзувчиларининг Бутуниттифоқ I съезди ўз ишини бошлади. Советлар мамлакатида яшовчи барча қардош халқлар адабиётларининг вакилларини бирлаштирган СССР Ёзувчилар союзининг ташкил этилиши социалистик давлатда адабий-бадиий ишларни уюштиришнинг янгича шаклларига ўтиш эҳтиёжи етилганлиги ифодаси бўлди. Ёзувчилар съездининг чақирилиши ВКП(б) Марказий Комитетининг 1932 йил 23 апрелда «Адабий-ижодий ташкилотларни қайта қуриш ҳақида» деб чиқарган қарорини амалга ошириш юзасидан олиб борилган катта ишларнинг самараси эди. М. Горький съездда қилган докладида шундай деган эди: «Совет адабиёти талантларнинг бутун ранг-баранглиги, янгидан-янги иқтидорли адиблар тўхтовсиз ўсиб чиқаётганлиги билан ягона бир бутун коллектив сифатида, социалистик маданиятнинг қудратли қуроли сифатида ташкил топмоғи керак».

Ҳаёт бадиий кадрларни бирлаштиришнинг ташкилий шаклларини қайта қуриш ҳақидаги партия ташаббуси нақадар самарадор ва ўз вақтида қилинган иш эканлигини кўрсатди. Ёзувчилар союзининг туғилиши ижодий зиёлилар сафларининг ғоявий жиҳатдан янада жипслашуви, бадиий маданиятимиз куч-қудратининг юксалишига хизмат қилди. Янги ижтимоий тузумнинг туб негизига хос бўлган коллективизм ғоятда ўзига хос соҳа бўлган адабий-ижтимоий фаолиятда ҳам фаол тасдиқдан ўтди. Совет турмуш тарзи шароитларида халқ билан бир жону бир тан бўлган, унинг барча кундалик ишларида бевосита иштирок этадиган янги ижодкор инсон типи, санъаткор-граждан типи камол топди.

Бугун ёзувчиларгина эмас, совет бадиий зиёлиларининг бошқа отрядлари ҳам ижодий союзларга бирлашганлар. Бу зўр ижтимоий-сиёсий аҳамиятга эга воқеадир. Адабиёт ва санъат ходимлари учун чинакам гражданлик мактаби бўлган ижодий союзлар улар коллектив ақл-идрокининг ифодачиси сифатида, таъсирчан ижтимоий куч сифатида обрў-эътибор билан иш олиб боради. Союзларнинг кўп қиррали иши қанчалар катта аҳамиятга эга эканлиги ҳақида сўз юритган КПСС Марказий Комитетининг июнь (1983 й.) Пленуми социалистик маданиятнинг энг муҳим вазифалари инсоннинг маънавий эҳтиёжларини шакллантириш ва юксалтириш, унинг ғоявий-сиёсий ҳамда ахлоқий қиёфасига фаол таъсир кўрсатиш ҳақида эслатиб ўтди.

Ижодий союзларнинг бугунги фаолиятига баҳо бериш — бу маданият намояндаларининг ғоявий ҳамда профессионал ўсишларига, ёш истеъдод эгаларини тарбиялашга, адабиёт ва санъатда мамлакат ҳаёти, коммунизм қурувчиларининг маънавий дунёси муносиб тарзда акс этишига қаратилган кўпдан-кўп самарали ишлар, ташаббуслар ҳақида сўзлаш демакдир. Бу — яна кўп миллатли маданиятимиз эришган улкан ютуқларни тарғиб қилиш, миллионлаб китобхонлар ва томошабинларнинг эстетик дидларини тарбиялаш билан чамбарчас боғлиқ ташкилий ишлар ҳақида сўз юритмоқлик демакдир. Адабиёт ва санъат намояндалари Горький анъаналари йўлидан бориб, Ватанимизнинг энг чекка жойларига мунтазам тарзда чиқмоқдалар, халқимиз ҳаётини яқиндан билишга интилмоқдалар. Улар беш йилликнинг улуғвор қурилишлари ҳамда саноат корхоналарига оталиқ қилмоқдалар, бу ерларда лекциялар, концертлар, бадиий кўргазмалар ташкил этмоқдалар. Правление секретариатларининг кўчма йиғилишлари, ижодий семинар ва конференциялар, совет адабиёти кунлари, театр кўриклари, санъат фестиваллари — буларнинг бари мамлакат маданий ҳаётининг бойишига бебаҳо ҳиссаларини қўшаётган ижодий союзлар иш фаолиятининг меваларидир.

Биз адабиёт ва санъатимизнинг муваффақиятлари билан фахрланишга ҳақлимиз. Уларнинг миллионлаб совет кишиларининг ҳаётида ўйнаётган роли ҳамда аҳамияти ҳар қачонгидан кўра улуғроқдир. Бироқ эришилган натижалар билан қаноатланиб ўтиришга асос йўқ. Замон маданий фронт ходимлари олдига тобора юксак талаблар қўймоқда. Муттасил олға бормоқ учун ҳозирги ижодий жараёнларда мавжуд камчиликларни аён ва равшан кўриш, адабиёт ва санъат соҳаларида кўзга ташланиб қолаётган нуқсонли ҳодисаларнинг олдини олиш, зудлик билан тузатиш керак бўлади. Ижодий союзларнинг куч-қуввати, ғайрати, ташаббускорлиги яратилаётган фильмларнинг ғоявий-бадиий даражасини кўтариш, театр репертуарларини салмоқдор, актуал замонавий масалаларни қўйган пьесалар билан тўлдиришга сафарбар этилмоғи даркор. Музика эстрадаси соҳасидаги ишларнинг аҳволини қатъий суратда яхшилаш пайти етди. Эстрадада зарур профессионал тайёргарлиги бўлмаган, жуда саёз ва бачкана репертуар билан чиқаётган коллективлар ҳамда ижрочилар кўп ўралашмоқда.

Ҳозир мамлакатда Буюк ғалабанинг 40 йиллигига кенг тайёргарлик бораётган пайтда ижодий союзлар, улар партия ташкилотлари ҳаётининг бутун руҳи совет халқи ҳамда унинг қаҳрамон Қуролли Кучларининг гитлерчи фашизм устидан қозонган зафарларига бағишланган янги талантли бадиий ва ҳужжатли асарлар яратилмоғи учун йўналтирилиши зарур. Улар иш фаолиятида улуғ санага аталган Бутуниттифоқ кинофестивалларини ўтказиш, тасвирий санъат кўргазмалари ташкил этиш, бадиий ҳаваскорлик кўрикларини ўтказиш, энг яхши қўшиқлар конкурсларини ва бошқа ижодий тадбирларини уюштириш муҳим ўрин тутади.

Ижодий союзларнинг халқаро миқёсдаги фаолиятлари ҳам борган сари эътиборли бўлмоқда, катта аҳамият қозонмоқда. Улар маданият соҳасида муҳим ташаббуслар билан чиқмоқдалар, тинчликсевар кучлар ҳаракатида фаол иштирок этмоқдалар. Улар социалистик мамлакатлардаги ҳамкасблари, ер юзидаги бошқа илғор санъаткорлар билан алоқаларни кенгайтириш ҳамда мустаҳкамлаш юзасидан кўп ишларни амалга оширмоқдалар.

Ижодий союзларнинг тобора ўсиб бораётган ижтимоий-сиёсий роли — КПССнинг бадиий маданият масалаларига ленинча муносабати қанчалар самарадор эканлигига ёрқин далолатдир. Бу муносабат ижодий зиёлиларга ғамхўрлик юксак ишонч, принципиаллик, уларнинг ғоявий чиниқишларига эътибор билан чамбарчас қўшилиб кетган. Партия бу муносабатларни жўнлаштириш, қоғозбозликка айлантиришга мутлақо қаршидир. Партиямиз санъаткорларни юксак ижодий вазифаларни ҳал қилишга йўллайди, союзлар иш фаолиятларининг шакл ҳамда усуллари такомиллашиб боришини таъминлайди.

Ижодий союзлар маданиятимизнинг ғоявий-эстетик куч-қудрати, адабиёт ва санъатнинг ҳиссий-образли таъсир имкониятлари коммунистик бунёдкорлик вазифаларига, совет халқининг руҳий-маънавий бойиб боришига сидқидилдан хизмат қилмоғи учун барча зарур чораларни кўрадилар. Бу — уларнинг шон-шараф ишидир.

«ПРАВДА» газетасининг 16 август сонидаги бош мақола

СССР Олий Совети Президиумининг Фармони

ЎЗБЕКИСТОН ИЛМИЙ-ОММАБОП ВА ҲУЖЖАТЛИ ФИЛЬМЛАР КИНОСТУДИЯСИНИ «ҲУРМАТ БЕЛГИСИ» ОРДЕНИ БИЛАН МУКОФОТЛАШ ТЎҒРИСИДА

Совет кино санъатини ривожлантиришдаги хизматлари учун Ўзбекистон илмий-оммабоп ва ҳужжатли фильмлар киностудияси «Ҳурмат белгиси» ордени билан мукофотлансин.

СССР Олий Совети Президиумининг Раиси К. ЧЕРНЕНКО

СССР Олий Совети Президиумининг Секретари Т. МЕНТЕШАШВИЛИ

Москва, Кремль. 1984 йил 15 август

СССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ 50

Бугун СССР ёзувчиларининг биринчи съезди иш бошлаганига эллик йил тўлди. Бу улкан анжуманга тайёргарлик кўриш ва ўтказиш ишлари тепасида улуғ Максим Горький турди. Шу ўтган ярим аср мобайнида совет адабиёти, унинг таркибий қисмларидан бири бўлмиш ўзбек совет адабиёти Коммунистик партия ва Совет ҳукуматининг ғамхўрлиги остида оламшумул ютуқларни қўлга киритди. 1934 йилдан 1944 йилгача СССР Ёзувчилар союзига аъзо бўлиб кирган ўзбекистонлик адиблардан Шомил Алядин, Юсуф Бўлат, Ҳамид Ғулом, Зулфия, Мирзакалон Исмоилий, Коргар, Азиз Ниалло, Назир Сафаров, Туроб Тўла, Уйғун, Зиннат Фатхуллин, Жуманиёз Шарипов, Михаил Шевердин, Ҳомил Ёқубов, Комил Яшин, Жўлмирза Оймирзаев, Давлон Айтмуротов, Бойниёз Қаипназаров ва Хўжабек Сеитов бугунги кунда ҳам ҳормай-толмай ижод қилишмоқда. Редакция СССР Ёзувчилар союзининг 50 йиллиги муносабати билан уларнинг сўзларини бериб боришни режалаштирди.

УНУТИЛМАС УЧРАШУВЛАР

— Ёзувчилар союзи тузилишида бевосита иштирок этганман, десам хато бўлмайди, — дея ўз хотираларини сўзлай бошлади республика халқ ёзувчиси Зиннат **ФАТХУЛЛИН**.

— Аввало, Ўзбекистон совет Ёзувчилари союзининг ташкилий комитети тузилди, унга Раҳмат Мажидий, Зиё Саид ва мен аъзо эдик. 1934 йилнинг июни эди. Бир куни Раҳмат Мажидий Абдулла Қодирий билан мени ҳузурига чақириб, Москвада СССР Ёзувчилар союзининг таъсис съезди бўлиши, унга жиддий тайёргарлик кўриш зарурлигини айтди. Бизга Москвада бўладиган китоб кўргазмасининг Ўзбекистон павильонига қўйиш учун китоблар йиғишни топширди. Абдулла ака билан бирга Тошкентнинг эски шаҳар қисмини кезиб чиқдик. Хонадонма-хонадон юриб кўплаб нодир китоблар тўпладик. Улар орасида Сулаймон Боқирғоний куллиётидан тортиб Алишер Навоийнинг «Хамса»сигача, «Бобурнома»дан тортиб Муқимий девонигача бор эди. Ўзбекистон ҳукуматининг топшириғига биноан Абдулла Қодирий иккимиз шу китобларни олиб июнь охирларида Москвага жўнадик.

Китоб кўргазмаси учун ҳозирги Максим Горький номидаги Маданият боғидан жой белгиланибди. Бориб кўрдик. Ўзбекистон учун ажратилган жой камқатнов экан. Бу масалани ҳал қилиш учун Максим Горькийга учрашдик. Устоз ҳузурида ўзимни таништирганимдан кейин, Абдулла акам томонга ишора қилиб, дедим.

— Абдулла Қодирий, ўзбек романисти, новеллисти,— дедим.

— Танишганимдан жуда хурсандман, — деди Алексей Максимович Абдулла ака билан қўл олишиб сўрашар экан. Кейин менга юзланди: — Жулқунбой қани? Унинг «Ўтган кунлар»идан парча ўқидим. Қалами ўткир катта истеъдод экан.

— Жулқунбой — Абдулла Қодирий қаришингизда, —дедим.

— О, нақадар ажойиб! — дея Алексай Максимович Абдулла ака билан қайта сўраша кетди. Икки улкан адибнинг илк бор учрашувига шоҳид бўлганимдан ўзимни қўярга жой тополмасдим.

Биз Алексей Максимовичга олиб борган китобларимиз ҳақида сўзлаб бердик. У телефон орқали кўргазма директорига буюрди: Ўзбекистон китобларига кўзгазманинг марказидан ўрин беринглар.

СССР ёзувчиларининг биринчи съездида Абдулла Қодирий, Айний, Ғайратий, Ойдин, Зиё Саид, Ҳусайн Шамс ва бошқалар билан қатнашганман. Алексей Максимовичнинг докладини эшитганман. Бу анжуман ҳаётимдаги энг унутилмас воқеадир.

Республикамиз юбилейига атаб селекциячилар ҳақида «Олтин куз» деган пьесамни ёзиб тугатдим. Хотиралар китобим устида ишни давом эттирмоқдаман. 81 ёшимда ҳам баҳоли қудрат қалам тебратар эканман, ижодкор учун бундан ортиқ бахт бўлмаса керак.

ҚУТЛУҒ ДАРГОҲ

ЁЗУВЧИЛАР союзи, бугун эллик ёшини байрам қилаётган туғма ташкилотим мени ўз сафига чақирганида улуғ Ватанимиз оғир кунларни кечирмоқда эди, мен ҳам солдат гимнастёркасида эдим. Ҳамма Ватан ҳимоясида эди. Мавзуимиз ҳам битта эди, ҳамма нарса фронт учун, ҳамма Ватан мудофаасига сафарбар эди! Жанговор муҳит эди! Мени, ўша оғир йиллари Тошкентда туриб фашистларга қарши жанг қилаётган Алексей Толстой, Ғафур Ғулом, Якуб Колас, Ҳамид Олимжон, Ойбек, Корней Чуковский, Уйғун, Яшин, Анна Ахматова, Зулфия, Николай Погодин сингари жанговчи ёзувчилар кўзида қабул қилишди. Ёш, энди бу муборак сафга кириб келаётган ижодкор учун бундан ҳам баланд саодат қайда эди! Мен ўзимни бирданига буюк социалистик жамият остонасини ҳимоя қилаётган жанговор адиблар сафида ҳис қилдим, ана шу буюк Ватан хизматида билдим!

Бу муқаддас даргоҳга, биринчи шеърим чиққанига ўн йил тўлганида келдим. Биринчи шеърим 1934 йили, қадрдон союзим ташкил топган йили «Ленин учқуни» газетасининг Биринчи Май сонида босилган эди. Шундан бери, яъни 50 йилдан бери совет адабиётига дастёрман! У менинг Совет Шарқида социалистик тузум қураётган, уни мустаҳкам қўрғонга айлантираётган коммунистлар, коммунист ёшлар сафида граждан сифатида, граждан шоир сифатида шаклланишимга ёрдам берди. Ҳар бир мисрам унинг жанговор тили, ҳар бир шеърим унинг жанговар овози, ҳар бир ғазалим унинг ҳақиқий қўшиғи бўлишини ҳавас қилдим!

Коммунистик партия мени ўзининг сафида таниди, устозларим ва тенгдошларим қатори унинг муқаддас қаторига турдим. Қирқ йилдирким, унинг жанговор, енгилмас сафида ижод қиламан. Ҳамма ижодий ҳаётим унинг сўнмас ғоялари билан суғорилгандир, буюк Ленин идеаллари ва даҳоси билан йўғрилгандир!

Ленин партиясининг барча тадбирлари, социалистик қурилиш ва иншоотларидаги барча курашлари адиб ва граждан сифатида менинг курашларим ва ғояларим асосидир. Бугунгача ва бугундан кейин ҳам ёзадиган асарларим барчаси шу буюк ғояларга бағишланган. Партиямизнинг XXVI съезди ва ундан кейинги қатор Пленумлари қарорлари мазмуни тўлалиги билан менинг асарларим мазмунидир. Менинг бундан кейинги ёзадиган асарларим ҳам ана шу муқаддас тадбирларнинг қарор топишига хизмат қилади! Ҳозир ёзув столимда республикамизнинг катта тўйига атаб туталлаётганим— пьесам ҳам, шеърларим ва қўшиқларим ҳам унинг инъикосидир!

Туроб ТУЛА,
Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси

Тошкент Чинни заводи коллективи республикамизнинг шонли 60 йиллигига атаб янги-янги буюмлар ишлаб чиқармоқда.

Суратларда: завод бош рассоми Ғ. Даминов, портретчи рассом Ғ. Собиров тайёр маҳсулотларнинг сифатини кўздан кечирмоқда; юбилейга бағишлаб чиқарилган янги вазалар.

Х. МИРЗАКАРИМОВ фотолари

Пиримқул ҚОДИРОВ,
Ҳамза мукофоти лауреати

САҲРОДАГИ МАТОНАТ

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг тарихий XVI пленуми қарорларини кенг халқ оммаси ўртасида тарғиб қилишда кўзга кўринган адибларимиз, фан ва санъат намоёндалари ҳам фаол иштирок этмоқдалар. Яқинда таниқли адиб Пиримқул Қодиров бошчилигида бир гуруҳ фан ва санъат намоёндалари Ўзкомпартия Марказий Комитетининг йўлланмаси билан Навоий область чорвадорлари ҳузурида бўлиб қайтишди.

ҚИЗИЛҚУМ саҳроси... Саксовул ва жинғил қоплаган интиҳосиз қумтепалар. Юзлаб чақирим йўл босасиз, лекин бир томчи сувга дуч келмайсиз. Бу ерларда сув олтиндан азиз. Шунинг учун жойларнинг номлари ҳам сув манбалари билан боғлиқ: Учқудуқ, Юзқудуқ, Томдибулоқ ва ҳоказо.

Ёз жазирамасида қумтепалар орасида ҳаёт йўқдек туюлади. Аммо ён-атрофга синчиклаб қарасангиз, сурув-сурув қўйларни, минглаб туялару йилқиларни кўрасиз.

Ана шу жазирама саҳрода жасорат кўрсатиб меҳнат қилаётган Томди районидаги «Янги чорва», «Қизилқум» совхозларидаги чўпонлар, туябоқарлар, йилқичилар, сут соғувчилару механизаторлар билан учрашдик.

Тошкент Давлат медицина институтининг профессори Обид Аҳроров, республика Чорвачилик илмий-текшириш институтининг катта илмий ходими Адҳам Исмоиловнинг Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг XVI пленуми тарихий қарорларини ҳаётга татбиқ этиш борасидаги чиқишларини чорвадорлар катта қизиқиш билан тингладилар.

Республикада хизмат кўрсатган артист Ҳасан Каримов, Ўзбек давлат филармониясининг солистлари Робия Олимжонова, Омон Қаюмов куй ва қўшиқлари билан чўпонлар дилини хушнуд этишди.

Томди районида чорва туёғи йилдан-йилга кўпайиб боряпти. Шувоқзор ва ёвшанзор яйловларда ярим миллионга яқин қўй боқилаяпти. Янгидан ташкил этилган туячилик ва йилқичилик совхозларида туя ва йилқилар сони беш минг бошдан зиёд.

Учқудуқ районида Қизилқумнинг аёвсиз шароитларида сувсизлик билан курашиб, чорвачиликни жадал ривожлантираётган «Дўстлик» совхозида бўлдик. Фермаларда ишлаётган қардош қозоқ халқи вакиллари билан дўстлик ва интернационализм мавзуларида ҳам қизғин суҳбатлар ўтказдик.

Қозоқ китобхонлари ўзбек адиблари асарларини катта қизиқиш билан ўқишар экан. Ўзбек чорвадорлари хонадонларида бўлганимизда эса токчаларда қозоқ адибларининг асарларига назаримиз тушди.

Конимех район Ҳамид Олимжон номидаги совхоз фермасида бўлган учрашув, айниқса, мароқли ўтди. Сут соғувчи қизлар, чўпон йигитлар, ферма қурувчилари ва механизаторлар сўзга чиқишиб, адибларимиз ўз ижодларида чорвадорлар ҳаётига кенгроқ ўрин беришларини истак сифатида айтиб ўтдилар, чорвачиликни янада ривожлантириш муаммоларига тўхталдилар.

Дарҳақиқат, қоракўл қўйлари зотини яхшилаш, қоракўл териси шуҳратини қайта тиклаш бугунги кунда чорвадорлару илмий-текшириш институтлари ходимлари олдида турган кечиктириб бўлмас вазифалардан.

Узоқ яйловларга саксон-юз чақирим масофадан машиналарда сув ташиш осон эмас. Биз бу масала билан қизиққанимизда, яйловларга қувурларда сув чиқариш лойиҳалари тузилганлиги, қурилиш ишлари бошлаб юборилганлигини айтишди. Лекин таассуфки, қурилиш суръати суст. Биз чорвадорларнинг турмуш шароитларини яхшилаш билан боғлиқ ҳақли талабларини облать партия комитетидаги учрашувимизда ўртага ташладик.

«Совет кишиларининг мамлакат экономикаси доимий ўсишини таъминловчи ҳалол меҳнати уларнинг турмуш даражасини оширишнинг асосидир», дейилган эди СССР Озиқ-овқат программасида. Навоийлик чорвадорлар ҳалол, фидокорона меҳнат қилишмоқда. Ўйлаймизки, уларнинг меҳнати моддий бойлигимизга бойлик қўшиш билан бирга ўзларининг моддий-маиший шароитларини яхшилашда ҳам хизмат қилади.

ДИҚҚАТ, КОНКУРС!

Москва шаҳрида бўладиган Жаҳон ёшлари ва студентларининг XII фестивалига бағишлаб ўтказиладиган энг яхши қўшиқлар Бутуниттифоқ конкурсининг

НИЗОМИ

Жаҳон ёшлари ва студентларининг XII фестивалига бағишлаб ўтказиладиган энг яхши қўшиқлар Бутуниттифоқ конкурси 1984 йилнинг августидан бошланиб 1985 йилнинг январь ойигача давом этади. Конкурс ВЛКСМ Марказий Комитети, СССР Маданият министрлиги, СССР Композиторлар союзи ва СССР Ёзувчилар союзи томонидан ташкил этилган.

КОНКУРСНИНГ МАҚСАДИ ВА ВАЗИФАСИ

Бутуниттифоқ конкурси Жаҳон ёшлари ва студентларининг XII фестивалига, ёш замондошларимиз — коммунизмнинг актив қурувчиларига бағишланган, йигит ва қизларимизнинг интернационал дўстлиги ва империализмга қарши бирдамлигини, тинчликка ва порлоқ келажакка интилишларини мадҳ этадиган янги, бадиий юксак қўшиқлар яратишни кўзда тутади.

Конкурс Москвада ўтадиган Жаҳон ёшлари ва студентларининг XII фестивалига тайёргарликнинг муҳим босқичи ҳисобланади.

Конкурс якунлари 1985 йил январ ойида эълон қилинади.

КОНКУРС ШАРТЛАРИ ВА УТКАЗИШ ТАРТИБИ

Жаҳон ёшлари ва студентларининг XII фестивалига бағишланган энг яхши қўшиқлар Бутуниттифоқ конкурси икки босқич бўйича ўтказилади:

I. Саралаш босқичи. 1984 йилнинг август-ноябрь ойларида иттифоқдош республикаларда бўлиб ўтади.

II. Якунловчи босқич. 1984 йилнинг декабридан 1985 йилнинг январигача утказилади.

Якунловчи босқичда Бутуниттифоқ жюриси республика ташкилий комитетлари томонидан тавсия этилган қўшиқларни кўриб чиқади.

Конкурсда профессионал шоир ва композиторлар қатнашадилар.

ЭСЛАТМА: Ҳаваскор шоир ва композиторларнинг қўшиқлари ҳам республика ташкилий комитетларининг тавсияларига биноан кўриб чиқилиши мумкин.

Конкурсга янги, илгари эълон қилинмаган ва фойдаланилмаган асарлар қабул қилинади. Муаллифлар икки нусхада кўчирилган қўшиқ тексти билан биргаликдаги нота ёзувини, шунингдек, ёзув машинкасида кўчирилган, икки нусхадаги қўшиқ текстини девиз (яширин имзо) билан тақдим этадилар. Қўшиқ тексти СССР халқлари тилларида ёзилган бўлса, унинг рус тилига сўзма-сўз таржимаси икки нусхада илова қилиниши керак.

Бутуниттифоқ конкурсига асарлар 1984 йилнинг 30 декабригача тақдим этилади.

Энг яхши асарлар мукофотлар билан тақдирланади ва ижро этишга, нашр қилишга ҳамда грампластинкаларга ёзишга тавсия этилади.

ҒОЛИБЛАР ҚУЙИДАГИЧА РАҒБАТЛАНТИРИЛАДИ:

Иккита биринчи мукофот — ҳар бири 400 сўмдан;
Иккита иккинчи мукофот — ҳар бири 300 сўмдан;
Иккита учинчи мукофот — ҳар бири 200 сўмдан:
Тўртта рағбатлантирувчи мукофот — ҳар бири 100 сўмдан.

ЭСЛАТМА: Мукофот композиторлар билан шоирлар ўртасида тенг тақсимланади.

Бизнинг адрес: 700129, Тошкент шаҳри, Навоий кўчаси — 30. Маданият министрлиги, Театрлар бошқармасининг репертуар-редакцион коллегияси.

Конверт устига «Жаҳон ёшлари ва студентларининг XII фестивалига бағишланган энг яхши қўшиқлар Бутуниттифоқ конкурсига», деб ёзиб қўйишни унутманг.

Жюри қўшиқларнинг тўпланишига қараб, уларнинг энг яхшиларини «Ёшлик» радиостанцияси орқали, авторларнинг номларини сир тутган ҳолда, ижро этишга тавсия қилиш ҳуқуқига эга.

Қўшимча маълумотлар олиш учун қуйидаги телефонлар орқали мурожаат қилишингиз мумкин: 44-29-78; 44-63-73; 44-53-42.

15 АВГУСТ — ҲИНДИСТОН МУСТАҚИЛЛИГИ КУНИ

ҲАМКОРЛИК

Утган куни Ҳиндистон халқи ўзининг миллий байрами — мустақиллик кунини нишонлади. 37 йилдирки ҳинд халқи ўз тақдирини ўзи белгилаб, мамлакатда барча соҳаларда тараққиётга эришмоқда. Утган давр ичида мамлакатда катта ўзгаришлар рўй берди. Бугунги Ҳиндистон атом электростанциялари, қудратли гидроиншоотлар комплекси ишлаб турган ўлкадир.

Ҳинд халқи ўзининг мустақилликка эришган дастлабки кунидан бошлабоқ қўшилмаслик ҳаракатининг сарчашмаларида турди. Социалистик жамият ютуқларидан ўрганди. Ҳиндистон республикаси билан бизнинг мамлакатимиз ўртасидаги ўзаро ҳамкорлик кенг қулоч ёзган. Бу ҳамкорлик шартномаси имзоланганлигига 13 йил тўлди. Мазкур шартноманинг самаралари қувончлидир. Икки мамлакат олимлари ўртасидаги ҳамкорлик натижасида совет ва ҳинд гражданларининг биргаликда космосга учганлиги фактининг ўзиёқ бунинг ёрқин далилидир.

Айни кунларда Ҳиндистонда совет кунлари ойлиги, бизнинг мамлакатимизда эса Ҳиндистон кунлари ойлиги давом этмоқда. Ҳиндистоннинг барча шаҳарларида турли учрашувлар, китоб кўргазмалари, Совет артистларининг концертлари ташкил қилинмоқда. Айни вақтда мамлакатимизда ҳам ҳинд артистларининг концертлари, Ҳиндистон ҳақида турли суҳбат ва кечалар, ҳинд адибларининг асарларидан иборат китоб кўргазмалари уюштирилмоқда. Икки қўшни мамлакат ўртасидаги ҳамкорлик тинчлик мақсадлари учун хизмат қилаверади.

Суратда: Ҳиндистоннинг йирик шаҳарларидан бири — Бомбай кўчаларида.

Камера пресс — ТАСС фотоси

4 БЕТ.

ЯНГИЧА ЙЎЛЛАР ИЗЛАЙЛИК

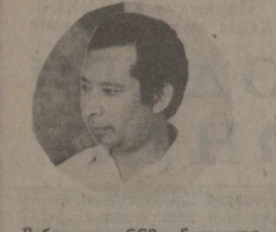

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениесининг пленумларидан бирида «Адабиётни фақат классик ёки буюк истеъдод соҳиби эмас, бутун бир ижодкорлар армияси яратади», деб жуда тўғри таъкидланди. Бугунги адабиётимизни яратаётган кучнинг катта қисми областларда яшаб, ижод қилади. Шаҳар ва қишлоқларда адабиётимизнинг умидли келажаги бўлган жуда кўп истеъдодлар бор. Бунга биз Тошкент области мисолида ҳам гувоҳ бўлдик. Тошкент областининг қарийб барча шаҳар ва районларини қамраб олган зоналараро семинарлари, тўла ишонч билан айтиш мумкинки, ўнга яқин истеъдодли ёш ёзувчини кашф этди.

Марказдан узоқроқда яшайдиган ижодкорлар ҳамиша бир нарсадан: асарларининг область, республика матбуоти, қўйин-чи, нашриётлар «нотўғри» баҳолаётганидан нолийдилар. Бунга сабаб нима? Сабаб оддий: районларда ижодий тўгаракларнинг иши жуда саёз. Улар асосан амалий раҳбарликсиз, «уста кўрмаган шогирд ҳар мақомга йўрғалар» қабилида иш юритадилар. Янги асарларнинг муҳокамаси паст савияда олиб борилади.

Дастлабки семинарларни бошлаш арафасидаёқ биз бу камчиликларни сезган эдик. Нима қилиш керак? Семинардаги муҳокамаларни район савиясида ўтказиб, сал жони бор асарларни мақтаб, нашриётларга йўлланмалар ёзиб берайликми ёки ижодкорларнинг кўнгли ранжиса ҳам жиддий талаб асосида иш юритайликми? Биринчи усул бизга қулай. Ижодкорнинг кўнгли тоғдай кўтарилади. Йўлланмамиз билан бирон нашриётга ёки редакцияга боради ва... салбий баҳо билан изига қайтади. Ким ёмон, нашриёт ёки редакция! Биз эса бир четдамиз. Хўш, бундан ким ютади? Ҳеч ким. Аксинча, биз ижодкорларни руҳан майиб қилиб қўямиз. Яхшиси, биз муҳокамага қўйилган янги асарни ўз даврамизда, район ёки область савиясида эмас, балки энг юқори талаб даражасида таҳлил қилайлик, баҳо берайлик. Район, область даражаси, деган гап йўқ. Ёзувчи қаерда яшамасин, барча учун талаб битта! Ишга мана шу нуқтаи назардан ёндашиб семинарларни бошладик. Муҳокамаларга устоз ёзувчилар, таниқли адабиётшунослар билан бир қаторда номи тилга тушаётган ёшларни ҳам жалб этдик. Кутганимиздек, муҳокамлар кескин, юз-хотирсиз ўтди. Кўп ҳолларда ёшлар танқиддан гангиб қолдилар. Семинарни ташлаб «қочганлар» ҳам, кўз ёши тўкиб ўтирганлар ҳам бўлди. Аммо бир-икки кун ўтгач, ўша ижодкорлар область бўлимига келиб, танқидларнинг тўғри эканини айтишди.

Бизни қувонтирган яна бир нарса —ижодкорларнинг шу кичик анжуманига партия ходимлари катта эътибор бердилар.

Семинарларда нимани ёзиш керак ва қандай ёзиш керак, ёзаётган асарнинг умри тахминан қанча бўлади, деган масалалар атрофида чуқур мулоҳазалар юритилди.

Назаримда, биз узоқ йиллардан бери бир хил усулда иш олиб боряпмиз. Асарни ўқиймиз, муҳокама қиламиз, фикр билдирамиз — тамом. Ёш ижодкорларга таъсир этадиган, эсида қоладиган янгича иш усулларини ўйламаймиз. Биз, семинар баҳонасида бир неча янгиликларни синаб кўрдик. Шулардан бири — Ҳамид Олимжон, Ғафур Ғулом, Мақсуд Шайхзода, Миртемир устозларнинг ўзлари ўқиган шеърларни магнит лентасига ёзиб олиб эшиттирдик. Семинарда ажиб руҳ туғилди. Шеър қандай ёзилиши керак, деган саволга устозлар жавоб берди.

Яқинда Олмалиқ шаҳрида яна бир янгиликни синаб кўрдик. Қалмоқ-қир конида ўттиз йилдан бери ишлаб, айни пайтда шеър машқ қилувчи ишчи-шоир Геннадий Дубовнинг ижодий кечасини ўтказдик. Кечага махсус тайёргарлик кўрилди. Ёш актёрлар жалб қилинди. Пойтахтда яшовчи бир гуруҳ шоирларга Г. Дубовнинг шеърларини тарқатиб, кечага таклиф этдик. Йиғин бошланиши олдидан ҳамма конга борди. Шоирнинг иш жойини кўргач, барча ҳайратга тушди. Шундай жойда меҳнат қилиб, яна шеър ёзиш жасорат бўлиб туюлди. Ишчи-шоир эса буни хаёлига ҳам келтирмайди.

Кеча кутилмаган тарзда ўтди. Қотиб қолган усулдан воз кечилди. Пойтахтдан чиққан шоирлар, актёрлар навбат билан саҳнага кўтарилиб, Г. Дубовнинг шеърларини ўқишди, унинг шеърларига басталанган қўшиқларни айтишди.

Булар дастлабки тажрибалар, холос. Янгиликларимиз ўзини тўла оқлади, кўнглимиз тўқ бўлди, дея олмаймиз. Ёзувчилар союзининг область бўлимларига берилган имкониятлардан келиб чиқсак, ҳали кўп изланишимиз, бир-биримиздан ўрганишимиз, ҳамкорликда иш юритишимиз керак.

Тоҳир МАЛИК,
Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи Тошкент область бўлимининг масъул секретари

ЛЕНИНГА САЛОМ АЙТИНГ

Ая стол устидаги хатларни яна бир карра кўздан кечирди. Таклифномалар, телеграммалар, илтимосномалар... Улар серқуёш диёримизнинг турли бурчакларидан. Конвертлар устида шундай адреслар бор: «Тошкент Политехника институти», «Низомий номидаги Педагогика институти», «Асака Педагогика техникуми», заводлар, фабрикалар, мактаблар, эҳ-ҳе... Бугун эса Буюк ғалаба куни муносабати билан районда ўтадиган катта йиғинга таклиф қилинган.

Хадича ая ҳовузни айланиб ўтиб, биринчи ҳайкал олдида тўхтади. «Маъдижон Исмоилов». Аянинг кўз олди хиралашди. Қўлидаги рўмоли билан кўзига қалқиган ёшларни артди. Йўқ, у кўз ёшларини тўхтатолмаяпти... Унинг қаршисида акасининг ҳайкали эмас, гўё ўзи тирик тургандай туюлади. Акаси билан хаёлан суҳбатлашади...

«... Салом, акажон!»

«Салом, сингилжон».

«Мана, мен яна келдим...»

«Сени кўрганимдан хурсандман. Айниқса, мана шундай байрам кунида».

«Ҳа, акажон, бугун байрам. Лекин бу байрамда Сиз йўқсиз, бу бахтли кунларга етиб келолмадингиз!»

«Биламан, синглим, биламан. Сенга ҳам осон бўлгани йўқ. Не-не ўлимлардан омон қолдинг... Сен мендан ҳам бахтиёрроқсан. Чунки Ленинни кўргансан...»

1921 йил, июнь.

Андижон уездидан йўлга чиққан поезд бир-икки кун йўл босиб, Хадича ва унинг ҳамроҳларини (тўғрироғи, опаларини) Тошкент вокзалига олиб борди. Бу ерда улар Туркистон ўлкасининг турли вилоятларидан йиғилган делегатлар сафига қўшилади. Делегацияга Туркистон Коммунистик партияси Марказий Комитети хотин-қизлар бўлими мудирининг ўринбосари Розалия Генриховна Шерешевская, шу бўлим инструктори Юлия Михайловна Кислова раҳбар эди. Делегатлар орасида турли миллат вакиллари — ўзбек, тожик, қирғиз, қозоқ ва туркман хотин-қизлари бўлиб, уларнинг ичида энг ёши Хадича эди. Ҳамма унга қаради. Бўйнига марварид шодаси осиб, қулоғига думалоқ балдоқ таққан, қизил товар куйлак устидан йўл-йўл нимча, оёғига қора амиркон маҳси ва бошига дўппи кийиб олган Хадича ҳамманинг эътиборида. Уларни олис сафарга кузатаётганда онаси унинг сочини майдалаб ўриб қўйган эди.

Хадича ўз тенгқури қозоқ қизи Муслима билан танишиб олди, улар кейин ҳам доим бирга бўлишди. Делегацияга алоҳида эшелон ажратилиб, уни махсус қуролланган отряд қўриқлаб борди.

Эшелон йўлга тушди. Бора-боргунча ўйин-кулги қилиб кетдилар. Лекин лапар ва ялла айтишда Хадичанинг олдига тушадигани топилмади.

Хадича «Омон ёр»ни берилиб айтар, дугонаси Муслима қўшиққа монанд хиром айларди. Хадича қўшиқни қўшиққа улаб, бошқаларни ҳам куйлашга даъват этар эди.

Улар шу тахлитда ўйин-кулги, хурсандчилик қилиб боришар, лекин поезд ниҳоятда секин юрарди. Тезроқ Москвага ета қолсайдик, дея ҳаяжонланаётган Хадичанинг ичи тобора қизиб борар эди. Улар Москвага етиб боришганида Коминтерннинг III Конгресси давом этаётган эди.

Делегация мажлис бўлаётган залга кириб келганда минбарда Бутуниттифоқ оқсоқоли Михаил Иванович Калинин нутқ сўзлаётган экан. У меҳмонларни кўриб, гапдан тўхтади. Туркистонлик хотин-қизлар олдинги қаторга жойлашиб ўтиришгач, ўртоқ Калинин сўзини давом эттирди.

Хадича юқорида ўтирганлар орасидан Владимир Ильич Ленинни қидириб топди. Москвага жўнаши олдидан дадаси унга бир журналда суратини кўрсатган эди. Хотирасида қолган экан, дарров таниди. У киши ҳозиргина кириб келган Туркистон аёлларига мийиғида жилмайиб қараб ўтирар, айни вақтда олдидаги қоғозга бир нималарни тез-тез ёзиб қўяр эди.

Михаил Ивановичнинг нутқи қарсаклар билан олқишланди. Кейин минбарга Крупская кўтарилди. У янги замон кишисини тарбиялаш, хотин-қизларни, Шарқ аёлларини озодликка чиқариш, уларни илм-маърифатга тортиш ҳақида сўзлади.

Қалбларида ҳаяжон жўш урган Туркистон хотин-қизлари Москва шаҳрини томоша қилдилар, завод ва фабрикаларда бўлдилар. Москвалик хотин-қизларнинг иши билан танишдилар. Хадича рус аёлларининг юзларини доимо очиб юришларига ҳаваси келди...

Кечқурун Хадича ва бошқа аёллар турган хонага Надежда Константиновна Крупская билан Александра Михайловна Коллонтай ва яна бир кўркамгина аёл кириб келди. Улар стулларга келиб ўтиришгач, Крупская ёнидаги аёлни таништириб деди:

— Германия хотин-қизларининг йўлбошчиси Клара Цеткин. У сизлар билан суҳбатлашиш ниятида.

Хадича Клара Цеткинни эшитмаган бўлса-да, улуғ аёллардан бири экан-да, деб ўйлади. Крупскаянинг ёнида турган Шамсиқамар Ғойибжонова Хадичани ёнига чақирди.

—Хадича, бу ёққа кел-чи, Надежда Константиновна сен билан гаплашмоқчи.

Хадича ийманибгина уларга яқинлашди.

—Хўш, қизим, отинг Хадичами-а? — деб сўради Надежда Константиновна (уларнинг гапларига бир аёл таржимонлик қилиб турди).

—Ҳа, — деди Хадича.

—Даданг борми, нима иш қилади?

—Дадам чекист. Ҳозир шаҳар суди раиси. Акам ҳам чекист эди. — Хадича шундай дедию йиғлаб юборди.

—Ие, не, бу қандай гап, чекистнинг қизи ҳам йиғлайдими. Нега чекист эди, дейсан ёки ҳозир чекист эмасми-а?

—Йўқ, ундай эмас, уни босмачилар отиб ўлдиришди...

Надежда Константиновнанинг ҳам, Клара Цеткиннинг ҳам юзлари жиддийлашди.

—Аканг неча ёшда эди? —деб сўради Клара.

—Ўн тўққизда.

—Ёш экан-а. Сен қизим, хафа бўлма, ҳадемай босмачилар тугатилади, тинч кунлар бошланади. Сен ҳам ўқийсан, аканг учун курашасан.

Надежда Константиновна ва Клара Цеткин унга навбат билан савол берар, учига пахтадан пилик солинган соч ўримларини битталаб санашарди. Санаб бўлишди шекилли, Шамсиқамар опага қарашди.

—Роса қирқта. Нега айнан қирқта-а? — деб сўради Надежда Константиновна.

—Ўзбекистонда одат шундай. Сочларини қирқ кокил қилиб юришади, — деди Шамсиқамар опа.

— Қандай яхши одат. Сенга жудаям ярашибди, — деди Клара Цеткин Хадичага меҳрибонлик билан жилмайиб.

—Хоҳлайсанми, сени Москвада олиб қоламиз, ўқитамиз, ўз юртингга муаллим бўлиб қайтасан, — деди Крупская.

—Хўп, дея қол, Хадича, уйингдагиларга ўзим айтиб қўяман, — Шамсиқамар опа уни қистади.

Лекин Хадича билан Андижондан ҳамроҳ бўлиб келган Роза Мирзажонова бу гапни эшитиб зинҳор кўнмади.

—Дадаси ўз қўлимга олиб келиб топширасиз, деб менга қаттиқ тайинлаган. У киши билан маслаҳатлашиб, кейин жўнатиб юборсак...

Хадича Надежда Константиновнадан эртага Ленин билан учрашишларини эшитгач, туни билан ўйлаб чиқди. Ахир Андижондан жўнаётганида вокзалда дадаси, бошқа одамлар уларга «Ленинга салом айтинглар», дейишган эди-ку. У ҳеч бўлмаса, Ленинга дадасининг саломини етказиши керак...

... Пойтахтнинг Советлар уйи олдидаги очиқ майдон одамлар билан тўлиб кетди. Бу ерда туркистонлик хотин-қизлардан ташқари москваликлар ҳам йиғилган эди. Бир пайт машина Хадича ва унинг ҳамроҳлари яқинига келиб оҳиста тўхтади.

Машинадан буюк инсон, озодлик ва эркпарвар халқлар йўлбошчиси, доҳий Владимир Ильич Ленин тушди. У чап қўлини шимининг чўнтагига солган кўйи, ўнг қўли билан бошидан кепкасини олиб, хиёл энгашганча жилмайиб, Шарқ аёллари ёнига келди.

—Салом, дўстларим, саломатмисизлар?

— Салом, Владимир Ильич, — деди делегация раҳбарларидан бири.

—Яхши ҳордиқ чиқардингларми, чарчаб қолмадингларми?

Владимир Ильич аёлларга меҳр билан кўз югуртирар, уларнинг кулиб турган чеҳраларига қараб нималарнидир фикрлар эди.

—Азиз опа-сингиллар! Эски тузум мулкдорлари Туркистонда кўп ваҳшийликлар қилмоқдалар. Улар озчилик эканликларини, башарият қуёши ёғдусидан шабнамдай йўқ бўлиб кетишларини биладилар, лекин сир бой бермайдилар. Етиб қолгунча отиб қол, қабилида иш тутмоқдалар. Лекин уларнинг куни битди. Оз фурсатда Шарқ ички душманлардан тўла озод бўлади, — деди ўртоқ Ленин.

Хадича кўзларини Владимир Ильичдан узмас, доҳийнинг нур ёғилиб турган кўзларидан, юзларидан олам-олам маъно ўқирди.

Ниҳоят, Шамсиқамар опа Ленин бобога туркистонликлар саломини топширганида Хадичанинг қарсаги ҳамманикидан жарангдорроқ чиқди. Энди у ўз юртига борганида «Ленинни кўрдингми», деб сўраганларга бемалол «ҳа, кўрдим, жуда яқиндан кўрдим, сизларнинг саломингизни етказдим», деб айта олади!

... Лекин босмачилар Ленин истиқболига бориб келган қизнинг пайига тушган эдилар. Москвадан келганининг иккинчи ҳафтасида уларнинг уйига Холхўжабойнинг йигитлари ҳужум қилишди. Шошиб қолган Қурбоной қизини ошқовоқ палаклари орасига яширди. Бир-икки дайди ўқ Хадичанинг шундоқ қулоғи остидан визиллаб ўтиб кетди. Пахта заводига жойлашган шаҳар гарнизонига уларнинг ҳовлиси жуда яқин. Шунинг учун қўрбошининг йигитлари ҳовлига қандай тез киришган бўлса, шундай шитоб билан чиқиб кетишди.

Бундай ҳужум тез-тез такрорланиб турди. Бир гал Хадичани бўйнигача ахлат ичига яшириб, бошига хашак ташлаб қўйишди. Яна бир сафар эса қўшнининг узум сандиғига яширишган эди, ари-пашшалар чақиб, юзини шишириб юборди...

* * *

Бу ҳикояни Хадича ая акасига ўн қайталаб, юз қайталаб гапириб берган. Сингил сўзлашдан, ака тинглашдан зерикмайди.

«Сендан миннатдорман, синглим, мен улгурмаган ишларни давом эттирдинг, мен кўрмаган кунларни кўрдинг. Шунисига шукр қил...»

«Рост айтасиз, ака, Ленин шарофати билан толеим кулганига минг қатла шукр. Ўз ортимдан эрксеварларни эргаштирдим. Лўғувбеклик ҳамқишлоқларимнинг ўғил-қизларига сабоқ бердим, илм ўргатдим. Бошқа маҳалда дуч келган ишни қилдим: кетмон чопдим, пахта тердим, ипак қурти боқдим. Мана, бир неча йилдирки, партия ва ҳукуматимиз ғамхўрлигида кексалик гаштини суриб юрибман. Ҳаммаси учун Сизга раҳмат, акажон!»

«Майли, бора қол энди, синглим, сени кутиб қолишмасин».

Хадича ая йўлга тушади. Бир неча қадам юргач, ҳайкалларга яна бир нигоҳ ташлайди: Маъдижон Исмоилов, Омон буви, Ёқуб саркор... Улар мана шу бахтиёр кунларимиз учун қон тўкишган. Улар эски тузумни ағдариб, келажак авлод учун, коммунистик жамият қуриш учун курашган жасур ва матонатли кишилар. Улар инқилоб фарзандларидир. Инқилоб фарзандлари эса ҳеч қачон ўлмайдилар!

Қамчибек КЕНЖА,
Набижон НАЖМИДДИНОВ

ТАШАББУСНИНГ УМРИ БОҚИЙ БЎЛСИН

МУҲОКАМА УЧУН МАВЗУ

Ташаббус — омманинг жонли ижоди, партия ва ҳукуматимиз илгари сураётган вазифаларни бажаришдаги фаолликнинг мезони.У ҳар бир граждaннинг лаёқат ва қобилиятини давлат нуқтаи назаридан белгилайдиган қудратли омил ҳисобланади. Ҳаётимизнинг ҳар бир куни, соати онгли ташаббусларга бойдир. Бепоён мамлакатимизнинг бир чеккасида пайдо бўлган янгилик тез фурсатда бутун халқ мулкига айланади, унинг издошлари топилади.

Узоққа бормайлик. Ҳозир хотин-қизлардан механизатор кадрлар тайёрлаш одатий бир ҳол бўлиб қолди. Аммо механизатор аёл ҳақида гап кетса, албатта, турсунойчи деган иборани қўллаймиз. Чунки, бу ҳаракатнинг бошловчиси Турсуной Охунова эди. Ёки буюк беш йилликлар даврини эслайлик. Смена нормасини икки-уч ва ундан ошириб бажариш ташаббусини Алексей Стаханов бошлаган эди. Мана, неча ўн йиллар ўтдики, зарбдор ишчини стахановчи деб атаймиз. Қолоқ участкага ўтган Валентина Гагановaнинг ташаббуси-чи! Бундан ўн тўрт йил илгари москвалик Николай Злобин қурилишда бригада методини жорий этиш ҳаракатига асос солган эди. Ўтган йиллар бригада пудратининг афзалликларини намойиш этиш йиллари бўлди, десак муболаға бўлмас. Мана, энди пудрат усули саноат корхоналарида, транспортда ва ҳатто пахтачилик бригадаларида кенг қўллаб-қувватланяпти. Бу ҳақда КПСС Марказий Комитети, Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети вақтида қарорлар қабул қилдилар.

Ташаббусни бошлаш билан иш битмайди. Уни охирига етказиш керак. Тўғри, доимий ва мавсумий ташаббуслар бўлади. Буларнинг ҳар иккаласи ҳам асосланган бўлиши, қўллаб-қувватланишига эришиш талаб этилади. Бу соҳада оммавий-ахборот ва пропаганда воситалари муҳим роль ўйнайдилар.

Лекин ҳар бир ташаббуснинг умри мазмунли, боқий бўлаяптими? Шуни очиқ эътироф этиш кераккики, баъзи ташаббуслар эълон қилинган бўйи унутилмоқда. Яна шундай ташаббусларга ҳам дуч келамиз: у маълум бир жой шароитига мувофиқ, аммо бошқа регионда қўллаш ўша жойнинг шароити туфайли мақбул келмайди. Бироқ, уни қўллаб-қувватлашга даъват этилаверади. Пировардида, бундай зўрма-зўраки ташаббусларнинг бурди кетади.

Яқинда бир районда бўлиб дала шийпонларидаги ёрдамчи хўжаликлар хусусида гап очдик.

— Биласизми, — деди ҳамроҳимиз, — бундан йигирма йил чамаси илгари бир бригадир шийпон атрофида ёрдамчи хўжалик ташкил қилган эди. Мол, қўй, товуқ боқиб, сабзавот экинлари эккан эди. Булар албатта далада ишлаётганлар учун. Ўшанда «ҳаддидан ошган» бригадир тартибга чақирилди. Энди билсам, у хайрли бир ишга қўл урган экан. Мана энди, ёрдамчи хўжалик ташкил этишни қўллаб-қувватламаётганларни тартибга чақиряпмиз. Лекин тўғри қилаяпмиз. Олтмишинчи йилларнинг бошида Андижон машинасозлик заводининг қолипловчиси Ксения Шалафаева «Андижон соати» деган ташаббусни бошлаган, бу ҳаракат бутун республика бўйлаб овоза бўлган эди. Ташаббуснинг моҳияти шунда эдики, Ксения Шалафаева етти соатли ишни бир соат аввал адо этади. Ўша бир соат Андижон соати деб юритиларди. Бу ташаббус тезда унутилиб юборилди. Ваҳоланки, ҳозир ҳам етти соатли ишни олти соатда бажариш ҳаракати у ёки бу тартибда жорий этилмоқда.

Биз юқорида ташаббусларни шароитга мослаб қўллаб-қувватлаш зарурлиги ҳақида фикр юритдик. Россия, Белоруссия ва Болтиқбўйи республикаларида сут соғиб олиш ва бузоқларни парвариш қилишда «Артём» усули кенг жорий этилган. Бу янгилик республикамизда ҳам кенг ёйилган. Бузоқ туғилиши билан онасидан ажратиб боқилади. Унга сўргичлар ёрдамида сут ичирилади. Энди, ўша сут ўз онасиники бўлса, кошкийди. Ҳар хил сигирларнинг, ёшидан қатъий назар, сути ичирилаверади. Бу бузоққа салбий таъсир ўтказмайдими? Ахир, бунинг ўз она сутига тўймаган бузоқчалар саломатлигига таъсири ҳам бор-ку! Афсуски, баъзи ташаббус кетидан қувувчилар ҳамон «Артём» усулига ёпишиб олганлар. Бу сут соғиб олиш кўрсаткичларини ошириб ёзишдек қўзбўямачиликни ҳам келтириб чиқариши мумкин. Битта бузоққа бир кунда 3,5 литр сут берилиши керак. Баъзи хўжаликлар бу кўрсаткични қоғозда ошириб ёзмоқдалар. Айрим хўжалик раҳбарларидан сут талаб қилинса, «бузоқларга ичириб юбордик» деган баҳонани рўкач қиладилар. Биз «Артём» усулини қораламоқчи эмасмиз, балки уни шароитни яхши ўрганган ҳолда қўлланилиши тарафдоримиз. Андижон областининг Москва районидаги «Октябрь» кохозида анча йиллардан бери бир ибратли тажрибага кенг амал қилинмоқда. Колхоз раиси Муроджон Холматовнинг ташаббуси билан чорва учун мустаҳкам озуқа яратишнинг қулай варианти йўлга қўйилди. Бу ерда ҳар йили камида икки йилга етадиган миқдорда ем-хашак жамғарилади.

Бунга, энг аввало, озуқа экинларидан мўл ҳосил олиш ҳисобига эришилмоқда. Хўжаликда озуқа экинлари майдони бошқа колхозлардагига нисбатан кўп эмас. Масалан, ўтган йили март ойида 25 гектар ерга дон учун маккажўхори қизилча ва оқжўхори билан қўшиб экилди. Қизилча уруғи ҳар уядан кейин ташланди.

Август ойига бориб, маккажўхори пишиб етилди. Поялари қуриб шираси қолмади. Лекин ундан сифатли силос бостирилди. Бунинг боиси шундаки, маккажўхори поясига қизилча барги ва бош олиб турган оқжўхорининг ширали пояси аралашиб хушхўр озуқа ҳосил бўлди. Ҳар гектар ердан 83,9 центнердан дон олинди, 450 центнердан силос бостирилди. Дон учун экилган маккажўхори йиғиштириб олингач қизилчага ишлов бериш кучайтирилади. Эгатлар бир марта культивация қилингач, жавдар уруғи сепилиб сув қуйилади. Орадан ҳеч қанча вақт ўтмай йиғиштириб олишда ерга тўкилган маккажўхори уруғи ҳам жавдар билан бирга униб чиқди. Оқжўхори поясининг таг қисми яна ўса бошлайди. Ноябрь ойи бошларида жавдар 60—70 сантиметр, оқжўхори 1,5—2 метр ўсиб, бош ола бошлайди. Шу пайтда экин «КИР» агрегатлари билан ўриб олинади. Яшил озуқа ҳосилдорлиги 250—300 центнерни ташкил этади. Ноябрнинг охирларида эса ҳар гектар ердан 300 центнердан озуқа йиғиштириб олинади.

Ибратли тажриба, ибратли ташаббус! Колхоз тажрибасини ўрганиш ва оммалаштириш мақсадида кўргазмали-семинар ўтказилди. Негадир, озуқа етиштиришда муҳим аҳамиятга эга бўлган бу ташаббус бошқа хўжаликлар томонидан кенг қўлланилмаётир.

Ташаббусларнинг умри боқий бўлсин, деймиз. Уларнинг ҳар бири ўз зиммасига юклатилган вазифани уддалашга хизмат қилсин, кишилар қалбига Турсунойдек, Гагановадек, Стахановдек ёғду солсин, Ўртоқ К. У. Черненко КПСС Марказий Комитетининг 1984 йил февраль Пленумида айтганидек, меҳнаткашларнинг ижодий ташаббусларини, новаторлигини моддий ва маънавий жиҳатдан яхшироқ рағбатлантириш ҳақида ўйлаб кўриш керак.

Тўлан НИЗОМ,
Муқимжон НИЁЗОВ

Акмал Шукуров 25 йилдан буён Тошкент ипак йигирув фабрикасида мастер ёрдамчиси бўлиб ишлайди. У кўплаб ёш ишчиларнинг мураббийси.

Суратда: А. Шукуров ва илғор ипак йигирувчи Қ. Ўлмасова иш устида. Т. КАРИМОВ фотоси

«ПАХТАКОР ВА ҲАШАРЧИ: ҚАРС ИККИ ҚЎЛДАН ЧИҚАДИ»

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг шу йил 20 июль сонида босилган пахтакор ва ҳашарчи мавзусига бағишланган давра суҳбати газетхонлар томонидан қизғин кутиб олинди. Кенг жамоатчилик муҳокамасига ҳавола этилган бу суҳбатни газетанинг шу йил 3 август сонида Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг академиги Э. Юсупов, илмий ходимлар Б. Аминов ва А. Муталов давом эттиришди. Бугун суҳбатимизга В. И. Ленин номидаги Тошкент Давлат университетининг ректори, академик С. СИРОЖИДДИНОВни таклиф этганмиз.

АКС САДО

В. И. Ленин номидаги Тошкент Давлат университети бир гуруҳ талабаларининг «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» редакциясига йўллаган мактуби ва шу мактуб асосида газета уюштирган «Пахтакор ва ҳашарчи: қарс икки қўлдан чиқади» сарлавҳали давра суҳбати материаллари университетимиз коллективи — профессор ва ўқитувчилар, кўп минг сонли студентлар томонидан диққат-эътибор билан ўқилиб, қизғин муҳокама этилмоқда. Мактубда ва давра суҳбати материалларида, ҳақиқатан ҳам, баайни долзарб, аллақачон етилган, ҳаммани бирдек қизиқтирадиган, ташвишлантирадиган масалалар кўтарилган.

Бир муҳим масала — ҳашарчилар турмуши, соғлиги, уларга зарур шарт-шароитлар яратиб бериш масаласида муҳокама иштирокчилари айниқса, якдилдирлар.

Пахтамиз — юртимиз бойлиги, ифтихори. Бу улкан хазинани ўз вақтида, нобуд қилмай, сифатли йиғиб-териб олиб давлатга топширишга ҳисса қўшиш ҳаммамизнинг гражданлик, ватанпарварлик, интернационал бурчимиздирки, республикамиз аҳли бу юксак бурч, вазифани шараф билан адо этиб келаётир.

Айни чоғда яна бир бебаҳо бойлик бор, бу — эл соғлиги, жумладан, умумхалқ ҳашарига отланган минг-минглаб кишиларнинг, айниқса, истиқболимиз эгалари бўлган ёшларнинг соғлиги.

Пахтадаги яхши шароит деганда биз, шаҳардагидек, истаган нарсанинг муҳайё бўлишини эмас, балки энг оддий қулайликлар, зарур шарт-шароитларни назарда тутамиз. Бурч, масъулиятни чуқур англаш, меҳнатга муҳаббат, қийинчиликлардан чўчимаслик, уларни енгиб ўтишга интилиш — ёшларимизга хос муҳим фазилатлардан. Пахта маҳали энг зарурий шарт-шароитларнинг ҳам яратилмаслигини мактуб муаллифлари — талабаларимиз нолиб эмас, балки келгусида бундай камчиликларнинг такрорланмаслигини астойдил истаб ёзишган.

Муҳокама иштирокчилари тўғри таъкидлашганидек, об-ҳаво айниб, ёғин-сочинлар бошланиши, совуқ тушиши билан ҳамманинг, айниқса, ота-оналарнинг фикри-зикри болаларида бўлади; ётиш-туриш жойлари яхшимикин, ейиш-ичишдан қийналмаяптимикин, шамоллаб-нетиб қолмадимикин ва ҳоказо.

Ҳозирги ёшларнинг, айниқса, қизларнинг соғлигини доимо ўйлаш, уларга ғамхўрлик қилиш партиямиз томонидан муттасил равишда қўйилиб келаётган ғоят муҳим ва масъулиятли вазифалардан. Шунга интилиш ва эришиш кераккки, ҳар бир ҳашарчи йигит-қиз умумхалқ ишига муносиб ҳиссасини қўшиб, меҳнатда чиниқиб, соғ-саломат ўқишига, ишига қайтсин. Бу, такрор айтамиз, аввало яхши, зарур шарт-шароит яратилишига боғлиқ.

Бугина эмас. Биз дала шароитида кўнгилдагидек турмуш шароитига эга бўлганимиз тақдирда академик Э. Юсупов, илмий ходимлар Б. Аминов ва А. Муталов жуда тўғри таъкидлаганларидек, студентлар билан машғулотлар ўтказиш имкониятига ҳам эга бўлур эдик.

Профессор А. Муталибов студентларнинг қурилиш отрядлари катта куч эканлигини Тошкент Автомобил транспорти ва йўллар институти студентларидан тузилган отрядлар фаолияти мисолида яхши кўрсатиб берган. Студентларнинг қурилиш отрядлари ўзига хос меҳнат дорилфунуни, бу ишда уларга кўпроқ мустақиллик бериш, ҳар қандай ёрдамни аямаслик керак. ТошДУ студентларининг қурилиш отрядлари ҳам Тюмень области, Олтой ўлкаси, Тошкент, Газли шаҳарларининг турли объектларида ишлаб анча тажриба орттиришди. Шу йил биз ҳам, ТАДИ ташаббусига қўшилиб, оталиғимиздаги хўжалик — Сирдарё областидаги Усмон Юсупов номидаги совхозга 50 кишидан иборат қурилиш отряди юбордик. Совхоз отрядни қурилиш материаллари билан имконияти борича таъминлаб турибди. Асосий иш қўлда бажарилаётгани учун отряд 45 кун ичида бир, нари борса, икки иморатни қуриб битказиши мумкин. Бизга эса тўқсонга яқин иморат керак бўлади (масалан, ўтган йили ҳашарчи студентларимиз 84 баракка жойлашишган эди). Шунинг учун ҳам, биз Ўзбекистон колхозлараро қурилиш бошқармасининг бошлиғи Э. Ашуровнинг типовой лойиҳа-смета ҳужжатлари асосида, индустриал метод билан жадал суръатда иморатлар қуриш ва бу ишда студент қурилиш отрядларидан кенг фойдаланиш ҳақидаги таклифини жуда ўринли деб ҳисоблаймиз ва тўла қувватлаймиз.

Ўқув юртларининг хўжаликларга оталиғи ҳақида бир неча сўз. Ўқув муассасаларининг ҳар йили муайян хўжаликлар — совхоз, колхозларга ҳашарга боришлари ўринли ва бу практика ўзини оқламоқда. Ушбу принципдан қайтилмагани маъқул, деб ҳисоблаймиз. Бир кўрган таниш, икки кўрган билиш, деган гап бор. Ўқув муассасаси ва пахтакор хўжаликлар коллективи бир-бири билан синашта бўлишлари ишни ташкил этишнинг осон кўчишига, бошқа тадбирларнинг тез ва ортиқча ташвиш-машаққатларсиз амалга ошишига ёрдам беради.

Яна бир муҳим масала. Олий ва махсус ўрта билим юртлари оталиқдаги хўжаликлар билан йилига бир, бир ярим ой, асосан, пахта йиғим-терим кезлари яқин алоқада бўлади. Ҳолбуки, бу алоқа йил бўйи давом этиши айни муддао бўлар эди. Масалан, ТошДУ коллективи ўз оталиғидаги хўжаликлар билан кенг миқёсда ва доимий алоқа ўрнатиш тарафдоридир. Токи биз муайян хўжаликнинг меҳмони эмас, ўз одамидай бўлиб қолайлик. Бунда томонлар маслаҳатлашиб, гапни бир жойга қўйиб, шартнома тузишгани ва ишни шу шартнома асосида олиб боришгани маъқул.

Шартномада асосий масала, албатта, совхоз хўжалигини интенсив ривожлантириш масаласи бўлади.

Асосий масала — пахта. Уни ўстириш, мўл ҳосил етиштириш, йиғиб давлатга топшириш ишлари биринчи планда туриши лозим. Бу ишларнинг ҳаммасида ҳам университет коллективи ўзини жавобгар ва сафарбар ҳисоблайди.

Яна бир шарт. Университет ва совхоз ўртасидаги келишувга биноан, биз йил бўйи, керак вақтда хўжаликка лозим миқдорда кишилар билан ёрдам бериб турамиз. Шартномага кўра, биз ҳар йили совхозга студент қурилиш отрядлари юборадиган бўламиз. Университет профессор ва ўқитувчилари вақти-вақти билан хўжаликка келиб турли мавзуларда лекция ва суҳбатлар ўтказишади, идеологик, оммавий-сиёсий ишларни яхши йўлга қўйишга, совхоз ва бўлимлар марказини, барак ва дала шийпонларини намунали жиҳозлашга кўмаклашади.

Хўжаликнинг ўзида раҳбарлар, бўлим бошлиқлари, бригадирлар малакасини оширадиган, совхоз ёшларини олий ўқув юртларига, жумладан, ТошДУга киришга тайёрлайдиган қисқа муддатли курслар очиш кўзда тутилса, мақсадга мувофиқ бўларди. Масалан, ТошДУ билан Олмалиқ тоғ-металлургия комбинати ўртасида тузилган шартномада комбинат ёшларини олий ўқув юртларига тайёрлаш, инженер-техник ходимлар малакасини ошириш, спорт делегациялари алмаштириш, турли мусобақалар, шунингдек, ҳаваскорлик тўгараклари концертларини ўтказиб туриш, дўстлик кечалари уюштириш каби тадбирлар ҳам кўзда тутилган.

Университет олимлари оталиқ хўжаликларга амалий ёрдам кўрсатишлари, илмий тадқиқот ишлари олиб боришлари мумкин. Масалан, биолог олимларимиз совхоз ерларининг мелиоратив ҳолатини ўрганиш, тупроқнинг самарадорлигини ошириш, қишлоқ хўжалиги зараркунандаларига қарши кураш, сувдан оптимал фойдаланиш каби комплекс проблемалар юзасидан тажриба, тадқиқот ўтказишлари, конкрет йўл-йўриқ ва маслаҳатлар беришлари мумкин. Санаб ўтилган ишларнинг бир қисми совхоз ва университет орасида ҳозир ҳам мавжуд ва ўз самараларини бермоқда.

ТошДУ студентларининг мактуби, «Пахтакор ва ҳашарчи: қарс икки қўлдан чиқади» мавзуидаги давра суҳбати ҳали давом этади, янги-янги фикрлар ўртага ташланади, деган умиддамиз.

Саъди СИРОЖИДДИНОВ,
В. И. Ленин номидаги Тошкент Давлат университети ректори, академик

ШУҲРАТ:

КИТОБХОНЛАРДАН ҚАРЗДОРМАН

КПСС Марказий Комитети яқинда «Совет халқининг 1941—1945 йиллар Улуғ Ватан урушидаги Ғалабасининг 40 йиллиги тўғрисида» қарор қабул қилди. Унда халқимизнинг кўрсатган афсонавий матонати, мардлиги ҳақида, жумладан, шундай дейилган: «Бу уруш Совет Иттифоқи учун озодлик уруши, адолатли уруш бўлди. Совет халқи ва унинг Қуролли Кучлари Коммунистик партия раҳбарлигида душманни қақшатқич мағлубиятга учратиб, социалистик Ватаннинг озодлиги ва мустақиллигини қаттиқ туриб ҳимоя қилиб қолдилар, Октябрь ишини муҳофаза этдилар. Улар фашистлар Германияси ва унинг иттифоқчилари устидан қозонилган ғалабага, Европа халқларини фашизм қуллигидан халос этишга, жаҳон цивилизациясини омон сақлаб қолишга ҳал қилувчи ҳисса қўшдилар, ўз ватанпарварлик ва интернационал бурчларини шараф билан бажардилар».

Бу қарор адабиёт ва санъат намояндалари учун ҳам, шубҳасиз, муҳим дастуриламалдир. У ижодий ишимизга янгидан назар солишга, муаммолар тўғрисида ўйлаб кўришга даъват этади. Шу муносабат билан редакциянинг топшириғига кўра жамоатчи мухбиримиз, адабиётшунос Умурзоқ ЎЛЖАБОЕВ таниқли ўзбек ёзувчиси, ҳарбий мавзудаги бир қанча йирик асарлар муаллифи, Улуғ Ватан уруши қатнашчиси ШУҲРАТ билан учрашиб суҳбатлашди.

У. ЎЛЖАБОЕВ. Шуҳрат ака, қарор билан танишиб чиққансиз, албатта. Ўша тарихий воқеаларнинг иштирокчиси сифатида партия ҳужжати Сизда қандай таассурот қолдирди.

ШУҲРАТ. Қарорни ўқиб, амалга оширган ишимизнинг аҳамиятини аввалгидан ҳам чуқурроқ англагандек бўлдим. Вужудимда ҳукуматимизнинг катта ишончини яна бир бор ҳис этдим. Бу ғоят муҳим ҳужжатни айни чоқда она тупроғимиз учун қурбон бўлган йигирма миллион ватандошимиз хотирасига қўйилган янги бир ёдгорлик сифатида ҳам қабул қилдим.

Ҳаётнинг ўз қонуниятлари бор. Мана, йиллар бизнинг сафимизни ҳам тобора сийраклаштириб бораётир. Лекин бу ҳолат бизни чўктирмаслиги лозим. Аксинча, ҳаётимиз учун янада масъулроқ бўлишимиз, мазмунлироқ ва фаолроқ яшашга ҳаракат қилишимиз, оловлар ичида орттирган фазилатларимизни иложи борича атрофимиздагиларга кўпроқ юқтиришга интилишимиз керак, деб ўйлайман. Жанговар йиллар хотираси шунга даъват этади.

У. ЎЛЖАБОЕВ. Сиз Улуғ Ватан уруши мавзуида ижод қилаётган етакчи адибларимиздансиз. Айниқса, романларингиз кенг китобхонлар оммаси ўртасида машҳур, адабий танқидчиликда яхши баҳоланган. Одатда ҳар бир ишнинг бошланиши сабаблари, ўзига хос тарихи бўлади. Сизнинг ижодингиз ҳам, табиийки, бундан мустасно эмас. Ўзингиз гувоҳи бўлган жанговар ҳаёт ҳақида бадиий асар ёзиш истаги қачон пайдо бўлган?

ШУҲРАТ. Фронтда юрган кезларимдаёқ менда шундай хоҳиш туғилган эди. Имкон бўлган вақтларда кўрган-билганларим ҳақида шеърлар ёзиб турардим. Кейинчалик ўша шеърлардан бир туркум туздим. У «Шинелли йиллар» деган ном билан урушдан кейин нашр этилган «Жанговар саҳифалар» номли китобга киритилган. 1944 йилнинг май ойида оғир ярадор бўлдим. Менга отпуска беришди. Вақтни бекор ўтказмасдан, Чехов, Лев Толстой, Тургенев асарларини мутолаа қилишга киришдим.

Бир куни Ҳамид Олимжон билан, вафотидан сал олдинроқ, Ёзувчилар союзида учрашиб суҳбатлашдик. Шунда у, гап орасида, сиз кўрган, гувоҳи бўлган воқеалар фақат поэзияга сиғмаса керак, деб қолди... Уруш тугагач, эҳтимол, ўша ўқиганларим ва устознинг гаплари таъсирида прозада куч синаб кўриш истаги туғилди. Бундан ташқари, Ойбек ака урушнинг сўнгги йилларида «Қуёш қораймас» романидан парчалар эълон қилган эди. Шу сабабли менда бир фикр туғилди: хўш, Ойбек ака фронтда бир неча ой бўлиб, кўрганлари ҳақида роман ёзсалар-да, наҳотки урушнинг бошидан деярли охиригача иштирок этиб, бирор каттароқ асар ёзолмасам? Бу фикр ҳам қўшимча далда бўлди. Хуллас, ишга киришдим. Дастлаб асарларимнинг планини туздим. Бу ўринда гап «Шинелли йиллар» романим устида кетаётганини сезаётгандирсиз. Мўлжалимча, у икки китоб бўлиши, воқеалар 1940 йилнинг охирларидан бошланиб, 1945 йилнинг августида тугаши керак эди. Ёзаётган пайтда дастлаб кўпроқ ўз ҳаётим, кўрган-билганларимга асосландим. Кейинчалик сезиб қолдимки, фақат бунинг ўзи кифоя қилмас экан. Шунда бошқалардан эшитганларим, айниқса, ўзим каби ярадорлар билан госпиталларда қилинган суҳбатлар асқотди. Аммо роман устидаги иш, сизга маълумки, анча вақтга чўзилди. Бунинг сабаблари бор, албатта. Биринчи китоб 1949 йили тугаган бўлса, иккинчиси 1957 йилга келиб ниҳоясига етди. Ўртоқларнинг фикрлари асосида асарни яна қайта ишлаб, бир китоб шаклига келтирдим. 1959 йили асарим, ниҳоят, китобхонларнинг қўлига тегди.

У. ЎЛЖАБОЕВ. Ўзбек адабиётида шу пайтгача Улуғ Ватан уруши мавзусини ёритиш борасида қилинган ишларни қандай баҳолайсиз? Фронт тасвирига бағишланган асарлар ёзувчи сифатида Сизни қаноатлантирадими?

ШУҲРАТ. Очиғини айтсам, кўнгилдагидек деб бўлмайди. Фронт ҳаётига бағишланган кўпгина асарларимизда тасвирланган воқеалар, тўғриси, уйдирмага ўхшаб қолган. Эҳтимол, бу Улуғ Ватан уруши мавзуида ижод қилаётган ёзувчиларнинг бир қисми жангчи эмас, балки ҳарбий журналист бўлганлиги билан изоҳланар. Ойбек аканинг «Қуёш қораймас» романи, менингча, яхши асар. Ҳар ҳолда у киши катта санъаткор эдилар-да. Шу асарнинг ҳам баъзи ўринларида тасвирланган воқеалар мамлакат ичкарисидан борган кишининг таассуротларига ўхшаб қолган. Фронт ҳаётига хос шиддат, драматизм сустроқ. Ҳамид Ғуломнинг «Тошкентликлар» романида нафақат фронт воқеалари, балки умуман, ҳарбий ҳаёт тасвири китобхонни унча ишонтирмайди. Иброҳим Раҳимнинг Улуғ Ватан уруши мавзуидаги романлари ҳақида олдин ҳам кўп мулоҳазалар айтилган. Ёзувчи ўринли эътирозларни ҳисобга олиши лозим, албатта. Унинг ҳарбий мавзудаги янги романини ўқидим. Романда қизиқ масала қўйилган. Танқидчилар ҳали бу асар ҳақида батафсил ёзишар. Лекин ҳозир менда бир мулоҳаза уйғотган эпизод ҳақида фикрлашгим келади. Бош қаҳрамон Сталин ҳузурида бўлади. Буни тасвирлаш қанчалик оғир эканлигини айтиб ўтирмасам ҳам бўлар. Чунки китобхон машҳур ҳарбий саркардаларнинг хотиралари, кинофильмлар, кўпгина бадиий асарлар орқали бу ҳақда яхши тасаввурга эга. Ёзувчи буни эътибордан соқит қилиши мумкин эмас. Лекин, афсуски, шундай бўлган. Биз билган, тасаввуримизга сингиб кетган Сталин асарда бошқача бўлиб қолибди. Шунга ўхшаш эпизодларни яна келтириш мумкин. Умуман, тан олиб айтиш керакки, ўзбек адабиётида фронт ҳаётини ҳозирги талаб даражасида ҳаққоний кўрсатиб берадиган асарларни китобхонлар ҳалигача кутишмоқда. Ёзувчиларимиз, хусусан, фронтчи ёзувчиларимиз бу борада халқимиз олдида қарздордирлар.

У. ЎЛЖАБОЕВ. Етакчи совет ёзувчиларининг ва, айниқса, рус совет адиблари асарларида шундай манзарани кузатиш мумкин. Улуғ Ватан уруши темаси улар ижодида турли даврларда турлича акс этган: 50—60 йилларда яратилган асарлар бир кўринишда бўлса, 70—80 йилларда ёзилган асарларда бошқачароқ кўриниш кўзга ташланади. Балки буни шартли равишда босқичлар деб атасак дурустроқ бўлар. Хуллас, биринчи босқич учун урушни кенгроқ кўламда қамраб олиш, воқеалар тасвирига кўпроқ ўрин бериш характерли эди. Шу хусусиятни маълум даражада ўзбек адабиётида ҳам кузатиш мумкин. Бу ўз вақтида адабий танқидчиликда ижобий ҳодиса сифатида баҳоланганди...

ШУҲРАТ. Гапингизда жон бор. Масалан, «Шинелли йиллар» романим ҳам нисбатан анча катта муҳлатни қамраб олади. Қаламдош ва қуролдош дўстларимнинг эълон қилинган талай асарларида ҳам бу хусусиятни кузатиш мумкин. Янглишмасам, бу ўша пайтдаги талаб тақозоси эди. Энди иккинчи босқич ҳақидаги гапингизга келсак, бунда сиз психологик таҳлилга кўпроқ эътибор берилаётганини назарда тутаётган бўлсангиз керак...

У. ЎЛЖАБОЕВ. Тўғри. Айни пайтда уруш мавзуида кейинги пайтда яратилган асарларда қаҳрамонларнинг фалсафий мушоҳадаларига ҳам кенг ўрин берилаяпти.

ШУҲРАТ. Ҳақиқатан ҳам, сўнгги пайтда психологизм фалсафий ўйлар билан қўшилиб кетиши, публицистик руҳнинг кучайиш ҳолларини кузатиш мумкин. Айниқса, Ю. Бондаревнинг кейинги икки романи бунинг ёрқин далилидир. Шундай талқиннинг куртаклари Асқад Мухторнинг «Давр менинг тақдиримда» романида ҳам кўзга ташланади, назаримда. Мен кейинги йилларда юз бераётган бошқа бир хусусиятни ҳам таъкидламоқчиман. Бу, балки юқоридаги жиҳатлари билан ўзаро боғлиқдир. Ҳарбий мавзуда ёзаётган йирик адибларнинг асарларида воқеалар кўлами нисбатан торроқ, нурлар атрофга ёйиб юборилмасдан, иложи борича бир нуқтага тўплаб, ёруғроқ қилиб берилмоқда. Натижада, бевосита инсоннинг ички драмасини очиш имкониятлари кенгаймоқда. Ҳозирги китобхон шуни маъқул кўраяпти:

Хўш, ўзбек ҳарбий-ватанпарварлик мавзуидаги асарларга назар соладиган бўлсак нимани кўрамиз? Очиғини айтганда, умумиттифоқ адабиётидан анча орқада эканлигимиз шундоққина аён бўлади-қўяди. Совет адабиётида Улуғ Ватан уруши даврини акс эттиришда янгидан-янги бадиий-фалсафий юксакликларни забт этиш учун кураш кетяпти. Биз эса ҳамон ўша биринчи кўтарилган чўққимизда турибмиз. Китобхонларимизга, ҳеч иккиланмасдан 60 йиллар савиясидаги асарларни тақдим этаяпмиз. Масалан, Й. Сулаймоннинг «Вафо», С. Анорбоевнинг «Сайли» каби романларини ҳозирги талаб даражасида ёзилган асарлар деб бўлмайди. Афсуски, бу рўйхатни уларга нисбатан тажрибалироқ ёзувчиларнинг асарлари ҳисобига ҳам кенгайтириш мумкин.

У. ЎЛЖАБОЕВ. Улуғ Ватан уруши ҳақидаги адабиёт деганда биз ҳам фронтга, ҳам мамлакат ичкарисидаги ҳаётга бағишланган асарларни назарда тутамиз. Шунинг учун халқимизнинг мамлакат ичкарисида кўрсатган жасоратига бағишланган асарлар ҳақида ҳам фикрингизни билишни истардик.

ШУҲРАТ. Константин Симонов таъбири билан айтганда, мамлакат ичкариси фронтни таъминлаб турмаганда, солдат кучни қаердан олган бўларди? Мамлакат ичкарисида халқимиз кўрсатган фидойилик ҳақида адабиётимизда анча салмоқли ишлар қилинган. Шулардан менга, айниқса, Саид Аҳмаднинг «Уфқ» трилогиясидаги Икромжон образи жуда ёқади. Унинг дардли қиёфаси хаёлимдан ҳамон кетмайди. Ички аламининг зўрлигидан бир оёғи билан ўрнидан туриб кетишлари, хотин ўғлининг кетидан ўзи ўқ узиб, тегмагач «хайрият» дейишлари, ҳар қандай ҳолда ҳам эътиқодини, имонини бутун сақлаши шундоққина кўз олдимда турибди.

Хусусан, «Сен етим эмассан» фильмидаги «Эр бошига иш тушса...» романидаги ёш ўсмиринлар эсимдан чиқмайди. Бир қарасанг, шўхликлар қиладиган, бир қарасанг, катталардай вазмин, қийинчиликларга чидам билан бардош бераётган бу ёқимтой қаҳрамонлар хотирамга ўрнашиб қолган. Ёшлар ҳам бу йўналишда анча самарали ижод қилишяпти.

У. ЎЛЖАБОЕВ. Ёшлар ҳақида гап очиб қолдингиз... Уларнинг Улуғ Ватан уруши темасида асар ёзишларига қандай қарайсиз? Бу саволни бераётганимнинг боиси бор. Шу пайтга қадар бу ҳақда турлича қарашлар мавжуд эди. Бир вақтлар, ҳатто, К. Симонов, Ю. Бондарев каби улкан ёзувчилар, уруш кўрмаган одамларнинг у ҳақда ёзишини тасаввур қилиш қийин, деган фикрни қайта-қайта такрорлаган эдилар. Сўнгги пайтларда бу масалага қарашлар бир оз ўзгариб бораяпти. Яқинда бир «давра столи»да Ю. Друнина: танқидчилик ёшлар Улуғ Ватан уруши ҳақида ёзиши керакми-йўқми деб баҳслашиш билан ҳануз овора, ёшлар эса бу мавзуда ёзишни бошлашганига анча бўлиб қолди, деган эди...

ШУҲРАТ. Ҳақ гапни айтибди. Ахир, буни ўзбек адабиёти мисолида ҳам кўриш мумкин-ку! Болалик йиллари уруш даврига тўғри келган Ў. Умарбеков, А. Эшонов каби ёзувчилар аллақачонлардан бери бу мавзуда ижод қилишаётир. Ў. Ҳошимов, О. Мухторов, Ғ. Ҳотамов каби турли ёшдаги ёзувчиларнинг асарларини ҳам қизиқиб ўқиганман. Агар бунга шеъриятимизда амалга оширилган ишларни қўшадиган бўлсак ўз-ўзидан манзара ойдинлашади. Демак, Улуғ Ватан урушидек муқаддас мавзуга мурожаат қилишни чеклаш, чегаралаш мумкин эмас. Унга турли авлод вакиллари ўз асарларини бағишлашлари турган гап. Лекин, табиийки, ҳар бир авлод бу мавзуни ўзича идрок этади, унга ўз нафасини сингдиради. Масалан, биз урушни қандай кўрган, қандай хотирамизга жойлаган бўлсак, шундайлигича — асл кўринишда тасвирлашимиз керак. Бу адабиётимиз учун ҳам, шу мавзуга мурожаат этувчи ёшлар учун ҳам фойдали бўлади.

У. ЎЛЖАБОЕВ. Шуҳрат ака, ижодий режаларингиз ҳақида гапириб берсангиз.

ШУҲРАТ. «Дўстимнинг ўғли» номли пьеса ёздим. У яқин орада эълон қилинади. Бу асаримда ҳам фронт эпизодларига ўрин ажратганман. Улуғ Ватан уруши ҳақида яна шеърлар ёзиш ниятим бор. Эҳтимол, туркум шаклида бўлар. Саломатлигимни яхшилагач, ҳарбий мавзуда янги бир қисса ёзишни ҳам мўлжаллаб юрибман. Шунингдек, бир тарихий роман устида ҳам кўпдан бери ишлайман. Унинг анчагина қисми ёзилган. Шуни ниҳоясига етказсам, китобхонлар олдидаги қарзимни оз бўлса-да енгиллатган бўлармидим...

ТАНАФФУСДА

Адабиётшунос Норбой Худойберганов ва қорақалпоқ ёзувчиси Тўлепберган Қайипберганов. С. МАҲКАМОВ фотоси

АДАБИЙ ТАНҚИД

Аҳмад ОТАБОЕВ

ДАРД—БЕҲАЛОВАТ ИЗЛАНИШ ДЕМАК

БИР гурунгда ҳикоялари, қиссалари билан танилиб келаётган прозаик дўстим Достоевский ижодининг Лев Толстой ижодидан кучли томонларини «кашф» этгани ҳақида гапирди. Фикрлари баҳсли бўлса-да, эътиборга арзугулик эди. Унинг «кашфиёти»га кўра, Достоевский асарлари фожеаларга серoблиги, фожиалар тасвирининг бешафқатлиги туфайли қудратли кучга эга... Хуллас, унингча, асарда кўз ёш, изтироб, алам талқини бор экан, китобхон лоқайд қолмайди.

Бу ўринда улуғ рус адиблари асарларини қиёслаб, юқоридаги мунозарали фикрга муносабат билдирмоқчи эмасмиз. Бироқ, мунозарали бўлса-да, ўша фикр кишини ўйлантириб қўяди. Хўш, ижодкор дардининг моҳияти, чинакам изтироб, алам ифодасидаги эзгулик, ясама ғам, андуҳнинг сохталиги нималарда намоён бўлади?

Ёшлар шеъриятининг ҳозирги ижодий ҳолатидан яхши хабардор китобхон қалбига умидсизликдан холи, давр ва макон билан боғлиқ ҳамдард туйғулардан эзгулик, ёруғлик инади.

70-йиллар шеъриятимизга ўз сўзи, ўз овози билан кириб келган истеъдодли шоирларнинг илк тўпламларини варақлаганда гоҳ умид, гоҳида кўнгилсизлик, тўлғаниш, ўз-ўзини тушунишнинг, ишончсизлик ва ўктамликнинг самимий талқинини кузатамиз. Уларнинг энг яхши шеърларида ўша йиллар ёшларининг кайфияти, хатти-ҳаракати ва маънавий қиёфаси акс этган. Шукур Қурбон «Соғинч дарвозаси», «Ойша», Муҳаммаджон Раҳмон «Тунги энагалар», «Ҳаётнинг паст-баландини кўриб...», Хуршид Даврон «Оппоқ эди бошда бу дунё...», «Болалигим ўғирлаб секин...», Шавкат Раҳмон «Биродар, яшайбер йиғлаб ва кулиб...», «Венеция», «Мен йўғимда...», каби шеърлари билан «йилларнинг ғубори кўмган Одамзод қалбининг» очиқ яраларини ўз алами, изтиробига айлантириб ифодалашга уриндилар. Бу билан улар чорак асрнинг нари-берисидаги ёшда тақдир, болалик, ўтаётган умр, ҳаёт ва олам ҳодисалари мушоҳадасига берилдилар, тор интим туйғулар тўсинини бузиб, замон ва инсоният дарди билан яшашга интилдилар...

Муҳаммад Солиҳнинг лирик қаҳрамони бепарво, лоқайд замондошига нисбатан қаҳри қаттиқ, нутқи кескин, баъзан маъюс, ғамгин ҳам. Улуғ инсонпарвар ишларни амалга оширган ота-боболарини унутган кимсалар шўдлиги унинг учун бегона: «...Қуёнлар, ҳўкизлар, одамлар осилган Арчалар бағримга санчилар!..

Мен ғамгин боқаман. Бунда тантана,
Кўзни қамаштирар арчанинг туғи.
Арчада осилиб турибди, ана
Хотирамда қолганлар руҳи».

Эзгуликка талпинган оғриқнинг самимий ифодаси бу. Азим Суюннинг жуда ихчам сюжетга, эҳтиросли воқеага асосланган «Баҳодирнинг қиличи синди...» деб бошланадиган шеърида муродига етмаган Баҳодир қисмати ҳақидаги эртакдан дилхун Бола образи чизилган. У гўдакларга хос соддадил. Беғубор қалб фожеали хотимадан изтироб чекади. Ахир,

Баҳодирнинг қиличи синди,
Баҳодирнинг қиличи синди.
Евники бутун!

Шеърдаги алам — умидбахш, унда азобланган мурғак қалбнинг талпиниши ёрқин тасвирланган: «Ишонаман, қайлардадир у — Баҳодирга қилич излайди...»

Бу авлод шоирларининг ўн йилча бурун бирин-кетин чиққан илк тўпламларидаги маъюс оҳангли самимий шеърлари китобхонлар қалбида ёруғ, тозартирувчи таассурот қолдирди... Бугунги кунда ҳам шеърият даргоҳига кўплаб ёшлар кириб келмоқда. Улар орасида шоир айтганчалик, куйиниб севадиган, куйиниб сўзлайдиган иқтидорли қаламкашлар ҳам бор. Уларнинг дастлабки тўпламлари ҳамиша кутилмаган қувончли ҳодиса бўлади. Бироқ кейинги пайтларда бундай учрашувлар 70-йиллардаги каби самимий, мазмунли, ҳаяжонли кечаяпти деб бўлмайди.

Яқинда бир қанча ёшларнинг шеърлари жамланган «Олтин беланчак» сериясидаги тўплам нашрдан чиқди. Ундаги аксарият шеърлар саёз, жўн, барчага ойдин-ошкор гапларнинг такроридан иборат бўлиб қолган. Маромига етмаган машқлардаги адабий таъсир оқибатида туғилган ясама, зўраки андуҳ, изтиробнинг чинакам ижодкорга хос дардга ҳеч бир боғлиқ жиҳати йўқ. Жумладан, китобдаги «Қалб монологи» деб номланган шеърни олайлик. Унда шундай сатрлар бор:

Оғочлар ичини қалбнусха ўйиб,
Дилимга ҳамоҳанг соз этдим бунёд
Ва охир, ўзимни бепичоқ сўйиб,
Қизил қоним билан назм этдим ижод.

Қалб гўё ўзининг пайдо бўлиши-ю, куйсиз, дардсиз яшолмаслиги, усиз қўшиқлар ҳам ҳалок бўлиши ҳақида шу тариқа лоф уради. Ахир, оғочнинг қалбнусха ўйилиши, қалбнинг ўз дилига (?) ҳамоҳанг соз бунёд этиши, ўз-ўзини бепичоқ сўйиши каби мантиқсиз гапларнинг лофдан қандай фарқ бор! З. Баҳриддинов «қалб таржимаи ҳоли»ни ваҳимадор баён этиш истагида «нолон», «андуҳ», «нидо», «фарёд», «кўз ёши», «дод» каби сўзларни ноўрин қўллайди.

«Тумор» шеърида эса у «оёқ ости бўлган ишонч» ҳақида ёзишга киришади. Бу энди, «тумор монологи»: «Юрак қони билан битилдим, бир жононга ҳадя этилдим», дея гап бошлайди жабрдийда тумор. «Нақадар суюк, садоқатдек буюк» тумор бекасининг «оппоқ сийна — оппоқ паркусида» тинч ва осуда яшайди, висол нашидаларига шерик ҳам бўлади. Бекачини «бошқа бир қучоқ, ўз комига тортган

чоқ» «эзилардим мен ҳам қўшилиб», дейди у зорланганнамо.

Ва ниҳоят, сийнадан бир кун
Тушиб қолдим мунғайиб беун
Ифлос лойда, тупроқда қолдим
Оёқлар-ла босиб топталдим.

Бу афсус-надоматга букилган сатрлар муаллифи ўз сўзига шу қадар бефарқ муносабатдаки, «оёқ ости бўлган ишонч», оқибатда «на эзгулик ва на қувонч». Балки шоир ҳадя этилган ишончнинг ҳолига вой! демоқчидир. Унда туморнинг юрак қони билан битилганида қандай мантиқ бор? Гар тумор — ишонч садоқатдек буюк экан, оқибатда на эзгулик ва на қувонч — ҳеч нимага арзимай, йўқ бўлиб кетишида қандай ҳаётий ҳақиқат бор? Вафо, садоқатнинг «оёқлар-ла» — гўё ҳамма томонидан топталишида-чи? Бундай машқлар йўқ мозор ва ҳеч қачон яшамаган марҳумга кўз ёши гўкишга ўхшайди. «Тумор»даги Ишонч қисмати ва бунга алоқадор лирик персонажлар, воқеалар талқини китобхонни ишонтирмайди. Қисмат, у туркиялик юпун боланикими, чилилик ватанпарварники ёки тоғ оҳусиникими — шоир учун аввало ўз шахсий дардига айланмоғи лозим. Шундагина изтиробли нидо ижтимоий миқёсга эришади, кўпчилик қалбида акс-садо беради.

Тақдирсиз шоир бўлмайди, деган гап бор. Шу боис, шоир бўлиш — тақдир тақозоси. Рўйхатга тизилган мавзуларга, муҳокама қилиниши лозим бўлган масалага қараб шеър битилмаслиги барчага аён. Бироқ коллектив тўпламидаги шеърлар орасида атай қувонч, атай меҳнат, бахтсиз севги қисмати, ҳатто Ватан мавзуини назарда тутиб ёзилган уқувсиз машқлар учрайди.

«Тасаввур қилингким...» деб бошлайди «Ватан» деб номланган шеърини Аҳмаджон Йўлдошев ва бизнинг кўз ўнгимизда «зулумот қаҳри», «умидсизлик» саҳросини жонлантиришга зўр беради. Шундай тасаввурга қобил бўлсангиз шоир айтмоқчи бўлган «зулумот қаърида чақнаган ёғду», яъни Ватанни кўрасиз. Шоир бу билан қаноатланмайди, у сизни хаёлан «Бошда офтоб сели, пойда оташ қум» — даҳшат ёғдирувчи, умрингизга таҳдид солгувчи қиёмат сафарга бошлайди. Ва шунда сиз топган қудуқ «каби таърифсиздир Ватан ҳам суюк». Агар шунда ҳам Ватан нелигин англамасангиз муаллиф муқаррар ўлим олдидаги сўнгги дақиқаларни гавдалантириб беради... Бу азобли тасаввурларнинг, аянчли манзараларнинг нима ҳожати бор, дерсиз. Ахир,

Шоир — тентак эмас, куйламас бекор,
Булбул куйига ҳам ахир гул сабаб.

дейди А. Йўлдошев. Хуллас, қанчалик бош қотирманг шеърдаги реал ҳаётга мутлақо алоқасиз тасаввурнинг Ватанга дахлдор ҳеч бир томонини топа олмайсиз. Аксинча, хуноб бўласиз: ахир Ватан тийиқсиз мавҳум тасаввурлардан иборат эмаску, наҳот, бу муқаддас тушунча совуқ муҳокамага мавзу бўлса!

Ҳа, тақдирсиз шоир бўлмайди, деганлар ҳақ. Ватан асл шоир учун тақдир, аслo мавзу эмас. Келинг, бир дақиқага бўлса-да, сурoнли инқилоб йилларида Ватан тақдири билангина нафас олган Александр Блокнинг «Ўн иккилар», «Скифлар» асарларини, уларнинг яратилиш тарихи — шоирнинг уқубатли, бироқ порлоқ умид, ишонч билан тўлиқ ижод лаҳзаларини ёритиб берган ҳужжатларни, хотираларни эслайлик. Россиянинг Блок тақдиридаги манзаралари ҳам фожеаси, ҳам парвози билан бизни ҳайратга солади.

ДАРД — чинакам шоирлар учун ҳамиша безовта, беҳаловат изланиш бўлиб келган. Уларнинг шеърларидаги ғамгин оҳанг онгли, идрокланган келажак сари — ёруғликка талпинган, изтиробли, дунёни тушунишга, одамларда улкан жавобгарлик, бирoдарлик, курашчанлик туйғусини уйғотишга, тарбиялашга хизмат қилган. Китобхон тақдирининг боқий ҳамрози бўлган бундай шеърлар ўйчан лаҳзаларнинг ҳамдарди, сурурли кунларнинг вазмин йўлдошидир.

ТЕНГҚУРЛАР ОВОЗИ

ҚОРАЧИҚҚА СИНГГАН ЧЕҲРАЛАР

ҲАР БИР ОДАМНИНГ юраги ва кўз қорачиғига абадий ўрнашиб қолувчи чеҳралар бўлади. Қалбига инсонни, унинг чеҳрасини энг кўп жо қилгувчи кишилар шоир ва ёзувчилар бўлсалар ажаб эмас. Чунки улар ҳеч кимнинг тақдирига бефарқ қарай олмайдилар.

Сафар Барноев яқинда «Ёш гвардия» нашриётида чиққан янги шеърий тўпламини «Чеҳралар» деб атабди. Китобдаги шеърлар Сафар Барноев панд-насиҳатчиликдан қутулишга, инсон қалбига чуқурроқ кириб боришга, унинг мураккаб туйғуларини ёритишга интилаётганини кўрсатади. Масалан, «Чеҳралар» шеърига назар ташлайлик. Уруш ветеранлари салкам қирқ йилдан буён ҳар баҳорда учрашадилар. Суҳбат, хотиралар шу қадар қизиб кетадики, ҳатто уларни тинглагани қуёш ҳам уйғониб келади. Лекин йилдан-йилга собиқ қуролдошлар сафи сийраклашиб боради ва ниҳоят, кунлардан бир кун учрашув майдони ҳувиллаб қолади: бу ерга биргина киши келади, холос. Жангчи ҳатто Берлинга етганида ҳам бунчалик чарчоқ сезмаганди, деб ёзади шоир. Уруш ветеранларини эъзозлайлик, қадрлайлик деган қуруқ насиҳатгўйлик шеърда йўқ. Асарда шу фикрнинг поэтик моҳиятини ифодаловчи чуқур мазмун бор, туйғулар жунбуши бор, қаҳрамон характерининг тасвири ва унга фаол муносабат билдираётган замондошимиз қиёфаси бор.

Умуман, шоирнинг уруш даври ҳаёти ва айниқса мурғак қалбларнинг руҳий кечинмаларини, бу кечинмаларнинг маҳзун ва нурли ҳолатларини чиза олиш иқтидори тўпламдаги кўпгина шеър ва балладалардан равшан кўриниб турибди.

Почтальон кўчамиздан
Ўтиб қолса баногоҳ,
Ғилдиракдек ғилдираб
Чопар эдик изидан.

Назаримда, бу парчада меҳрга тўймаган юракларнинг илтижоси, ҳаяжон ва умидлари бор.

«Уруш болалари» шеърининг узвий давоми «Учбурчак мактублар» ҳам ўқувчини бефарқ қолдирмайдиган бақувват шеърлардан. Биз шеърда қўшнининг уйида мотам бўлаётгани туфайли (урушдан қора хат келган), улар ранжимасин деб, шўхликларини тийишга, лабида кулгуларини қотириб қўйишга мажбур бўлган «елка қисиқ, бош эгик» болаларни кўрамиз. Лорсиллаган Осиё қуёши бу шеърда наинки қиш чоғи, ҳатто саратонда ювошгина боқади... Олис жанг майдонларидан келган бир парча қоғоз—учбурчак мактуб — бу шеърда бизга болакай назари орқали бамисоли ҳаёт, умид, қувонч ва келажак рамзи бўлиб кўринади. Ниҳоят, бир кун шу учбурчак хат ҳам келмай қолгач, беун йиғлаган кўзларгина эмас, ҳатто киприкларнинг ҳам қизариб кетиши мумкинлигига ишонамиз. Биз орзиқиб кутилган ғалаба куни ҳатто қуёшнинг ҳам бир қалқиб кетганию, тупроқнинг оғир хўрсинганини туйгандек бўламиз: бу она замин бағрига йигирма миллион чақмоқ бош қўйгани туфайлидир. «Йигирма миллион» тарихий рақамига шеъриятда қўлланган не-не ажойиб сифатлар, ўхшатишла борлиги маълум. Фикримизча, «йигирма миллион чақмоқ» ҳам Сафарнинг муваффақиятли топилмасидир. «Учбурчак мактублар»да ҳақиқий поэтик янгилик сифатида баҳоланишга арзигулик мисралар талай.

Буюк ғалаба келган кун шеърда қуйидагича ифодаланади:

Эҳ-ҳе... бир кун кулдик биз,
Аччиқ йиғи аралаш.
Кулгимизнинг ранг-рўйи
Қандай эди қонталаш.

Орзиқиб кутилган ғалаба, қувонч, шодиёна кулгуларга не етсин. Бироқ ғалаба қанчалик азиз бўлмасин, кулгулар нечоғли чаман ёзмасин, кечган азобларни, қайтиб келмас йўқотишларни, етим болаликни, сағир орзулару, ўксик армонларни унутиб бўладими? Мана шуларнинг барчасини шоир «кулгумизнинг ранг-рўйи қандай эди қонталаш» деган биргина образли иборада ифодалай олган. Шоир шеърда Ғалаба шодиёнаси тасвирини давом эттириб, кичик бир тафсил воситасида бизни кенг табиат қучоғига олиб чиқади ва айни вақтда, шу зумда яна инсон қалбига олиб киради.

Майсаларнинг лабидан
Кўкариб чиқди кулгу.
Кулгуларга ўралиб
Юракда қолди қайғу.

Бу — инсон руҳиятидаги мураккаб, зиддиятли ҳолатнинг теран тасвиридир. Орзиқиб кутилган ғалаба келди. Барибир, чекилган ғамларни унутиш мумкинми? Бу ғамлар авлодлар бағрида абадий яшамайдими? Бироқ ҳаётда қувонч тантана қилиши муқаррар. Шу боис юракдаги қайғулар яланғоч эмас, фақат қонталашгина эмас, кулгуларга ўралгандир, ҳаёт тантанаси, шодлиги билан бурканганадир. «Учбурчак мактублар» шундай умумлашма билан якунланади:

Асрим шошириб қўйди
Бугун инсон ақлини.
Бизлар унутдик тамом
Учбурчак хат шаклини.
Аммо унутмадик, йўқ,
Юртимиз мардларини.
Опичлаб юрмоқдамиз
Уларнинг дардларини...

«Тунда осойишталик чўкканида борлиққа...», «Қўшни кампир илтижолари», «Жаббор отанинг айтганлари», «Икки дўст ҳақида баллада», «Адашган хабар балладаси» сингари асарларида ҳам Сафар Барноев уруш ва унинг даҳшатларини, инсон қалбида қолдирган жароҳатларини акс эттиради.

Машъум уруш туфайли миллионлаб ўғил-қизлар етим қолганлигини яхши биламиз. Бироқ, урушдан қайтмаган фарзандлари умидидаги ҳамон нигорон қанчадан-қанча оналар-чи? Сафар Барноев «Жаббор отанинг айтганлари» шеърида бу мусибатни ўзига хос тарзда ёритиш имконини топади:

Дейишар: — Жуда ёмон болалар етим қолса!
Мен дейман: — Жуда ёмон оталар етим қолса!

«Адашган хабар балладаси» шеърида эса ўзининг мотами йилига етиб келган жангчи қалбида кечган туйғулар туғёни тасвирланади. Шоир ҳолат тасвири билангина кифояланмайди, балки муҳим хулоса чиқаришга эришади:

Хабар адашиб келди,
Балки ўнта, ягона.
Аммо биз адашмадик.
Адашмади замона.

УМУМАН, Сафар Барноев сюжетли шеър яратишга мойил шоир. Бироқ, кўпсўзлилик, қаҳрамон ҳаракатини жиловлай олмай, унга эргашиш, нозарур тафсилотларга берилиш, етакчи ғоявий ниятнинг мазмун баёнчилиги соясида қолиб кетиши ва оқибатда асар эстетик таъсирчанлигининг сусайиши каби қусурлар сюжетлиликнинг доимий кушандаларидир. Сафарнинг мазкур тўпламдаги айрим шеърлари, балладаларида шундай нуқсон кўзга ташланади. Бундан ташқари, тасвир ифодасида табиийликка эришолмай, «Номларини (қаҳрамонларнинг — Б. Н.) билардим ёддан», «Унутмоқлик — заҳматдан-заҳмат», «Эртамизни қилган саломат» сингари зўрма-зўраки, сунъий сатрларга йўл қўйилиши: «Сизни кетма-кет туғиб меҳрга кўмилгандим, Дунё агар шу бўлса, дунёга чўмилгандим». «Олтмишнинг тенг ярмига етибман бир думалаб» каби мубҳам сатрларнинг учраб туриши шоир ўзига талабчанликни янада ошириши, масъулиятни янада кучайтириши зарурлигини кўрсатади.

Лекин, муҳими, Сафар Барноевнинг «Чеҳралар» китобида бақувват шеърлар кўпчиликни ташкил этади. Тўплам уруш оловини ёқишга хезланаётган милитаристларнинг кирдикорларини фош этишда, тинчлик ишини ёқлашда шубҳасиз ўз ўрнини топади.

Бахтиёр НАЗАРОВ

КУЛДИРИБ КУЙДИРАДИ

Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси Саид АҲМАД янги комедия ёзиб тугатди. Махсус мухбиримиз шу муносабат билан ёзувчи ҳузурида бўлиб, қуйидаги интервьюни ёзиб олди.

Ижодкорлар ҳузурида

М. Янги комедиянгизнинг мавзуси ва унинг ёзилиш тарихи ҳақида сўзлаб берсангиз.

С. А. Қишлоқ одамлари, хусусан, пенсионерлар ҳақидаги янги комедиямни «Куёв»деб номладим. У уч пардали, уч кўринишли. Бош қаҳрамоним кекса боғбон, бир пайтлари машҳур селекционер, бева Ғани ота. Ёдингизда бўлса, бундан бир неча йиллар илгари Ҳамза номидаги Ўзбек давлат академик драма театри америкалик ёзувчи Дельмарнинг «Ғариблар» асарини саҳнага қўйган эди. Унда қаровсиз қолган америкалик кексаларнинг фожеали ҳаёти тасвирланганди. Кўнглимда фаровон турмуш кечираётган ўз кексаларимиз ҳаётидан ҳикоя қилувчи асар ёзиш истаги шу тариқа туғилди. Комедияда мен кишиларимизнинг қариган чоғларида ҳам жамият ҳаётидан узилиб қолмаганликларини кўрсатиб беришни ўз олдимга мақсад қилиб қўйдим.

М. Мумкин бўлса, комедия композицияси ҳақида тўхталсангиз.

С. А. Асар ҳали эълон қилинмай туриб, бу ҳақда яхшиси сўзламаган маъқулроқ. Лекин майли, умумий мазмунини айтиб бера қолай. Ғани ота, ҳали айтганимдек, бева. Уни уйлантириш масаласи комедия асосини ташкил қилади. Ана шу жараёнда қишлоқ қарияларининг ранг-баранг характерлари очила боради. Инсонда ёшлик-йигитлик даври билан боғлиқ ўткинчи, шу билан бирга бир умрлик, халқ ибораси билан айтганда, «сут билан кириб, жон билан чиқувчи» азалий туйғулар, кўникмалар ва одатлар мавжуд. Комедияда коллизиялар ана шу боқий туйғулар ичида ривожланиб боради.

М. Биринчи комик асарингиз «Келинлар қўзғолони» республикамиз ташқарисида ҳам аллақачон ўз томошабинларини топиб кетди. Бунга асарда драматик коллизиядан кўра комик коллизиянинг бўртиброқ турганлиги ҳам таъсир кўрсатганлиги шубҳасиздир.

С. А. Ҳа, сезишимча, ана шундай коллизиялар менинг услубимга мувофиқ келади. Яъни, «Куёв» фош этувчи эмас, балки дўстона, беғараз кулгуга асосланган комедиядир. Демоқчиманки, комедиядан мақсад фақат фош этиш бўлмай, улуғлаш ҳамдир. Кулиб туриб улуғлаш. Кулдириб куйдириш. Бу кулги жамиятимизнинг манфаатларига зид келмайди. Аксинча кишилар турмушида, аҳлоқида, юриш-туришида учрайдиган жузъий нуқсонларга қарши қаратилади.

М. Шу ўринда яна бир муҳим масалага тўхтамасдан ўтиб бўлмайди. Сизнингча, адабиётимизда, мен ўзбек адабиётини назарда тутаяпман, комедия жанри суст ривожланмаяптими?

С. А. Гапингизда жон бор. Назаримда комедия эртанги кунга тайёргарлик кўряпти. Адабиёт тараққиётида ўзи шундай сокин даврлар бўлиб туради. Мен комедия жанрининг келажаги порлоқ, дея оламан. Бундай дейишимга сабаб, бир қатор талантли ёш ёзувчиларимиз қалам тебратишаяпти. Улар бу зарур жанрни четлаб ўтмайдилар, деган умиддаман.

КУЁВ

Саид АҲМАД

ШУ НОМЛИ КОМЕДИЯДАН ПАРЧА

Эркин пардага оқ халат кийган, қўлида сигир соғиш аппаратини ушлаган кампирнинг суратини туширади.

ЭРКИН. Бу донгдор сигир соғувчи Холниса она Эркаева. Бу табаррук онахонимиз ҳар бир сигирдан йилига уч минг литрдан сут соғиб олади. Бева. Эри 1956 йилда вафот қилган. Икки қизи эрга теккан. Ўртанча ўғли билан бирга туради. Келини билан ораси бузилган. Омонат кассада етти минг сўм пули бор. Область миқёсида пенсия ҳам олади. Қалай, бўладими?

Ҳеч кимдан садо чиқмади.

НАЗМИ. Бўлмайди. Бу кампир нос чекади. Бошқасини кўрсат.

ЭРКИН. Бўпти. (**Экранга товуқлар орасида бир сават тухум кўтариб турган кампирнинг суратини туширади**). Асал хола. Машҳур товуқбоқар. Иккита медали бор. Халқ хўжалиги ютуқлари кўргазмасининг қатнашчиси. Тўрт қизи бор. Узатилган. Невералари ҳам бор. Каттакон ҳовлида бир ўзи туради. Яқинда сигири туққан. Сутини текинга яслилига беради. Баланд пошнали туфли кияди. Ўлама тақади. Қалай, бўладими?

НАЗМИ. Бўлмайди. Сочидан сузма халтани ҳиди келади.

РАҲИМА. Уни — ундоқ, буни — бундоқ деяверманг-да. Бошидан сузма халтанинг ҳиди келиши сочини қатиқлаб ювганидан. Эрга тегса, ҳар куни чўмилади. Ҳиди қолмайди.

НАЗМИ. Бўмайди, бўмайди. Бошқасини кўрсатсин.

ЭРКИН. Хўп. Хўп дедим-ку. Талашманглар, манаву қутида ҳали кампир кўп. Тонг отгунча кўраман, десангиз ҳам етади. (**Экранга магазин пештахтаси олдида турган гажакдор бир жувоннинг суратини туширади**).

Бу республикада хизмат кўрсатган савдо ходими Жамила Оллоёрова. «Савдо аълочиси» нишони бор. Ёши эллик тўққизда. Онаси уйғур, отаси наманганлик. Битта ўғли бор. Ичкуёв бўлиб хотининикига кетиб қолган. Ҳар гал бола туққанда опкелиб ташлайди. Жамила хола шунақа болаларидан еттитасини боқиб, вояга етказган. Ўғли йилда бир келиб, Жамила холанинг топган-тутганини машинага босиб олиб кетади. Келини билан юз кўрмас бўлган. Ўзи жуда болажон хотин. Озода. Қозонни ҳам, чойна-пиёлани ҳам атир совунда ювади. Магазинга келган француз атирларини сотмай ўзига олиб қолади.

ҚУДРАТ. Бошқасини кўрсат. Бу хотин ёшлигида сал анақароқ бўлган. Айтиб бўлмайди. Аммо лекин пули кўп. Бошқасини кўрсат.

ЭРКИН. Хўп, дедик-ку. Ўзим ҳам бўлмасов, деб ўйлаган эди-ма. Мана бошқасини кўрсатаман. (**Экранга велосипед миниб кетаётган етмиш ёшлардаги хотин сурати туширилади**). Анзират хола. Ҳамманглар танийсизлар. Велосипед пойгасида область хотин-қизлари орасида биринчи ўринни олиб, чемпион бўлган. Ҳозир аёллар ўртасида республика велосипед пойгасига тайёргарлик кўряпти. Ҳар куни кечқурун соат олтидан кейин катта тош йўлда машқ қилади. Эри йўқ, ажрашган.

БАҲРИ. Қўй, бунақалар дадамга тўғри келмайди. Икки кунда адойи тамом қилади.

ҒАНИ. Дарров йўққа чиқарманглар-да. Ўйлаб кўриш керак. Ҳозирча рўйхатга киритиб қўяверинглар, ўйлашиб кўрамиз.

НАЗМИ. Вой, савил, шунга кўнгиллари кетганга ўхшайди. Ҳой, дада, ўйлаб, гапиряпсизми? Агар шуни оладиган бўлсангиз, бу уйларга ўт қўйвораман.

ҒАНИ. Мунча шошасан. Оламан деятганим йўқ-ку. Ниҳояти рўйхатда тура турсин, дедим, холос.

РАҲИМА. Ҳа, рост, шунақа дедилар. Майли, бошқасини кўрсата қол.

ЭРКИН. Хўп, дедим-ку. Мана: (**Экранга «Жигули» рулида ўтирган Зумрад кампирнинг сурати туширилади. Кўкрагида қатор орденлар. Қошига ўсма қўйган. Бўйнида қават-қават марварид**). Бу қишлоғимизнинг собиқ саксон центнерчи пахтакори. Область Советига икки марта депутат бўлган, икки Меҳнат Қизил Байроқ, бир «Ҳурмат белгиси» орденларининг кавалери, Халқ хўжалиги ютуқлари кўргазмасининг бир олтин, икки кумуш медалларига сазовор бўлган, текинга «Москвич» машинасини мукофотга олган Зумрад ая Ҳамроқулова.

НАЗМИ. Вой, дод! Аям раҳматли дадамни шу хотик билан тегирмоннинг орқасига ушлаб олгандилар.

ҒАНИ. Оғзингга қараб гапир. Лотерея текшираётган эдик.

НАЗМИ. Лотереяни тегирмон орқасида қоронғи тушганда текширадими?

ҒАНИ. Тегирмон деразасидан ёруғ тушиб турган эди.

ҚУДРАТ. Ун гарди ўрнашиб қолган тегирмон деразасидан ёруғ тушадими. Бўладиган гапни айтсангиз-чи, дада.

ЭРКИН. Нима қилдинглар. Рўйхатга киритасизларми, йўқми? Бошқасини кўрсатаверайми?

ҒАНИ. Шошма, буни ҳам рўйхатга киритиб қўй. Албатта кирит.

ЭРКИН. Хўп. Хўп дедим-ку.

БАҲРИ. Дада, рўйхатингизда кампир тўлиб кетди-ку.

ҒАНИ. Ҳа, энди эҳтиёт шарт-да. Бири бўлмаса, бири бўлиб қолармикан, деймян-да.

БАҲРИ. Дадам хотин танлашга жуда усталар. Кўряпсизми, Зумрад холани сувратини кўрибоқ юраклари такапука бўлиб кетяпти.

РАҲИМА. Зумрад хола шунча ёшга кирсаям, башарасида битта ажин йўқ. Икки юзидан қон томаман дейди. Фигурасиям балет тушадиган қизларникидан қолишмайди. Юрганда қаддини букмай, ғоз юради. Гапирганда башарасини тириштирмай, текис гапиради.

НАЗМИ. Фигураси яхши, ғоз юради, дейсиз. Бўлмаган гап. Ичидан белини сириб бойлаб олади.

БАҲРИ. Қўйсанг-чи, ҳаммомда кўрганман. Қомати жуда тоза.

НАЗМИ. Барибир бўйнида чандиғи бор.

РАҲИМА. Бу гапингизга қўшиламан. Бўйнида чандиғи бор. Бу ёшлигида бир йигитга ошиқ бўлиб, (**Ғани томонга имлаб қўяди**) яхши кўриб, ишқида ўзини ҳовлисидаги беҳига осган.

ҒАНИ. Ҳой, ҳой нимага шама қиляпсан. Нега мени имлаб кўрсатяпсан. Бу гаплар туҳмат.

РАҲИМА (**унинг гапига парво қилмай**). Бўйнидаги чандиғини бекитиш учун ўн бир қават марварид, тўрт қават дур тақиб юради.

ҒАНИ. Бўпти. Кўп васайвермаларинг. Ёз дедимми, ёз. Хотинни мен оламанми ё сенлар оласанларми? Яна борми?

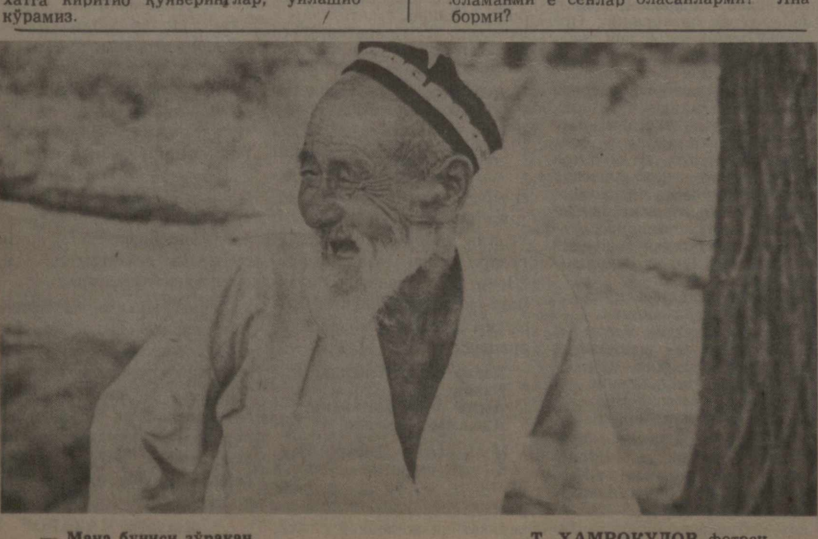

— Мана буниси зўракан...

Т. ҲАМРОҚУЛОВ фотоси

ҲАЯЖОН ЧЕЧАКЛАРИ

Шукур ҚУРБОНОВ

Ёмғир, сенинг кокилларингни
Қўлларимга олдим, юзимга босдим.
Хушбўй эди улар хўп.
Ўриб бер, деб елга ёлвордим
Бўй етган қиз сочидай тараб.

* * *

Йироқ маҳаллада авжга чиқар тўй.
Унга менинг балким ҳеч бир даҳлим
йўқ.
Бироқ анжумандан янграган ҳар куй
Кўнглимга яқин ва қадрдон ортиқ,
Ҳатто узоқ-узоқ сурдиради ўй.

* * *

Қоп-қора тун бўлса,
Иккимиз бўлсак,
Қора сочларингни юборсанг ёзиб.
Мен: сени ҳеч кимга бермайман, десам
Кўксимга бош қўйсанг шодликдан
йиғлаб.

* * *

Ўша кун тун бўйи киприк қоқмадим.
Ухлаб ётганларга тиладим тилак:
«Илк муҳаббат кирсин тушларингизга»
Тушида муҳаббат кўринган одам,
Ўнгида яхшилик куйидан чиқмас.

ЙЎҚОЛИШ

Абдумурод РАҲМОНОВ

Ҳаёт нима? Яшаш — не
демак?
Уни асло қизиқтирмади.
Ўзгаларга очмади юрак,
Юракларни очиб кирмади.

Суронлардан бекиниб, қочиб
Ҳаловатин ғамини еди.
Бир кун ҳаёт варағин очиб—
Кўрсалар, йўқ! —
Йўқолган эди...

ҲИСЛАРНИНГ СУРАТИ

—Қаламдан тўкилар бир
қўшиқ —
Чизилар ҳисларнинг сурати.
Унда тонг қизариб-бўзарар,
Қамалак товланиб туради.
Қаламдан тўкилар бир
қўшиқ —
Юлдузлар дафтарин
варақлар...
Жон кирар коинот,
борлиққа,
Шивирлар гиёҳлар,
дарахтлар.
Қаламдан тўкилар бир
қўшиқ —
Шабнамлар мастона
мўлтирар...
Табиат иболи қиз мисол
Қаршингда лаб тишлаб
ўлтирар.
Қаламдан тўкилар бир
қўшиқ —
Чизилар тўрт фасл нафаси:
Қор.
Хазон.
Гул иси.
Бошоқлар...
Ҳаммаси,
ҳаммаси,
ҳаммаси.
Қаламдан тўкилар бир
қўшиқ —
Сурати чизилар оламнинг
Бу осон;
Лек ҳануз
тилсимдир
Юрагин сурати
Одамнинг...

Ёз гашти...

В. ПОРТНОВ фотолари

Кришан ЧАНДАР

ЕТИМХОНА БЕШИГИ

ҲИКОЯ

БИР КУНИ тонг маҳали газета ўқиб ўтириб, ундаги расмга кўзим тушди, Расмда Деҳлининг Дарё—ганж даҳасидаги етимхона тасвирланган эди. Етимхонага кираверишда катталиги болаларнинг аравачасидек келадиган ёғоч бешик ўрнатилган. Янги туғилган чақалоқни етимхонага топшириш зарур бўлиб қолса, болани келтирган киши ана шу бешикка ташлаб кетавериши мумкин эди. Ким ўйлаб топган бўлса ҳам зап ўйлаганда.

Мен бир зум суратга тикилиб турдим-да, хаёлан етимхона ёнида пайдо бўлдим...

...Эски латтага ўралган чақалоқни етимхона қутиси—бешикка ташлаган бир хотин дарбозадан шоша-пиша узоқлашмоқда эди. Менга кўзи тушгач, хотин қадамини тезлатди ва бир зумда бекат муюлишига етиб, ғойиб бўлди. Бешик ичида ётган чақалоққа бир назар солдим-да, хотин кетидан югурдим. Кўчанинг охирига етганда мен унга етиб олдим. У тўхтади, ҳарсиллаганча титраб-титраб, дўкон ёнидаги зинапояга ўтирди. Мен яқинлашган сайин аёлнинг қўрқуви ортиб борди. Ёнига бориб:

—Ўз болангни етимхонада қолдириб кетишга уялмадингми? — дедим.

Унинг юзига диққат билан тикилдим. У анча ёшга бориб қолган кампир эди. Кампир шунчалик қўрқиб кетган эдики, менинг саволимга жавоб беришга ожизлик қилди, фақат ўтирган жойида қўллари билан оёқларимни силар эди.

— Кимнинг боласи бу? — жаҳл билан сўрадим мен.

— Қизимники,—деди йиғламсираб кампир.
— Қаерда турасизлар?
— Сри Долон кўчасида.
— Болани қайтариб олиб кет.

— Олиб кета олмайман, — кампир бошини кўтарди, унинг кўзлари жиққа ёш эди, — ҳали қизимнинг маҳаллада кўриниши мумкин эмас, қўни-қўшни нима дейди? Қизим ҳали турмушга чиқмаган. Эрим бу тўғрида ҳеч нарса билмайди. Унинг қулоғига бориб етгудек бўлса борми, қизимни ўлдирмай қўймайди.

— У аблаҳ-чи, қаерда у, қизингизнинг...?

— У Мадрасга кўчиб кетди, олдинига уйланаман деб ваъда қилиб юрди, кейин билдирмасдан Мадрасга жўнаворди.

— Мадрасга бориб, уни топиш ва судга бериш керак.

— Ор-номусга қоламиз, ўғлим, эл ичида шарманда бўламиз. Ахир ўзингиз ўйлаб кўринг, қизим ҳали ёш, турмушга бермаганман. Бу ишни мен ва қизим билади холос. Ҳали қизимга уйланадиганлар топилиб қолар.

Мен кампирнинг ёнига ўтириб унга мулойим сўзлар билан тушунтира бошладим.

— Нима бўлса ҳам, холажон, бу гўдак сизнинг неварангиз бўлади, сиз унга бувисиз. Умр бўйи сиз ҳам бошқалардек невара кўриб, уни эркалатиб ўстиришни орзу—ҳавас қилгансиз, албатта. Бугун эса сиз шўрлик норасидани етимхона қутисига ташлаб келдингиз. Ахир у қизингизнинг боласи, етимхонада қай шароитда ўсишини бир тасаввур қилинг-а! Менинг сизга берадиган бирдан-бир маслаҳатим шу: болани уйингизга олиб кетинг. Уни она муҳаббатию буви меҳридан жудо қилманг. У гўдак ҳам қизингиз қатори сизга фарзанд бўлади. Қизингизга эса эр топилиб қолар.

Ваъзхонлигим шу даражага бориб етдики, сўзларимдан ўзимнинг ҳам кўзимга ёш келди. Мени диққат билан тинглаб турган кампирнинг кўзларида умид учқунлари пайдо бўлди. У апил-тапил ёшларини артиб, менга ёлворди:

— Ўғлим, наҳотки сен... сен... қизимга уйланишга рози бўлсанг.

— Нима! — сесканиб кетдим мен,—йўқ-йўқ, сиз мени нотўғри тушундингиз... мен... менинг хотиним бор, — ёлғон сўзлаворганимни ўзим ҳам билмай қолдим.

Кампир менга ўқрайиб қаради. Мен кўзимни яширишга ҳаракат қилиб, пастга тикилдим, кампир чуқур «уҳ» тортдию менга қарамай юриб кетди. Мен яна етимхона ёнига келдим, пана жойни топиб яширindim, бекинган жойимдан бешик яққол кўриниб турар, мени эса ҳеч ким кўрмасди.

КУН бўйи етимхона қутиси олдидан ҳеч қаерга кетмасдан, пойлоқчилик қилишга қатъий аҳд қилдим. Агарда ўз боласини тирик етим қилиш ниятидан биронта хотинни қайтара олмасам, унда отимни бошқа қўяман.

Узоқ кутиш даркор бўлмади, орадан бир ярим соатлар чамаси вақт ўтгач, етимхона олдида ёшгина жувон пайдо бўлди. У шошапиша қўлидаги тугунни қутига ташлаб, ура қочди. «Тугун» йиғлай бошлади. Мен жувон кетидан югурдим. Қувиб бораётганимни кўрган жувон оёғини қўлига олиб чунонам чопдики, велосипед тагига кириб кетишга сал қолди. Ниҳоят, икки-уч кўчаларни айланиб, жарлик ёқасига келганда ҳаллослаб тўхтади. У турган жойнинг чап тарафида шаҳар муниципалитети қазиган ва кейинчалик нима мақсадда қазилгани унитилган зовур, ўнг томонда эса янги фильмнинг эълони осиғлиқ эди: «Ишқ бошқа, ҳавас бошқа».

Мен сигаретамни ёндириб, бамайлихотир жувон ёнига бордим.

— Хўш, хоним, — дедим мен,—ишқ билан ҳаваснинг фарқи қанақа бўлар экан?

У бирданига мен томонга қаради ва ғазабдан ёндириб юборгудек чақнаб турган кўзларини менга қадаб:

— Агар кетимдан қолмасанг, устингдан полицияга шикоят қиламан, — деди.

— Жуда соз, — дедим мен, — мен ҳам сенинг устингдан полиция маҳкамасига арз қилишим мумкин, «боласини тирик етим қилмоқчи» дейман.
— Туҳмат бу, исботлай олмайсан.

— Ташвишланма, врач исботлаб беради, — дедим мен унга бошдан оёқ разм солиб. Унинг чақнаб турган кўзларидаги ўт бир пасда сўнди, чиройли юзини гўё қоронғилик қоплагандек бўлди, ингичка, нозик лаблари титрай бошлади. Ниҳоят, у оҳистагина пичирлади:
— Қанча пул сўрайсан?

— Сен қанча пул бера оласан? — саволига савол билан жавоб бердим мен.

Шу топда ёнимиздан бизга шубҳали назар ташлаб полиция соқчиси ўтиб кетди. Қиз сесканиб тушди.

— Юр машинага. Ўша ерда гаплашамиз.

Паркни оралаб, катта кўчага чиқдик, сўнг машина ёнига келиб, орқа ўриндиққа ўтирдик. Шу заҳоти қиз қулоқларидаги зиракларни, қўлларидаги билакузукларини ечди, ҳамёнидан беш юз рупия чиқарди-да, ҳаммасини менинг қўлимга тутқазди.

— Мана, ол ҳаммасини, фақат мени тинч қўй.
— Бу жуда кам, — дедим мен қониқмаган оҳангда.

— Бўлмаса яна нима истайсан? — деб сўради олифта қиз.
— Болангни қайтиб олиб кетишингни истайман.

— Бу мумкин эмас, мен ҳали...
Ҳали эрга тегмаганман демоқчисан, шундайми?

— Хўп майли, шундай деб фараз қилайлик. Нима бўпти?

— Унда сен нима учун ўша севимли йигитингга турмушга чиқмадинг? Сени чиройли дейиш кам, сен ниҳоятда гўзалсан, у нега сенга уйланмаётганига ақлим бовар қилмайди.

— У-ку жон-жон деб уйланади-я, лекин мен унга тегишга рози эмасман, — қатъият билан жавоб қайтарди қиз.

— Бўлиб ўтган воқеадан кейин сенда унга нисбатан нафрат пайдо бўлган бўлса керак, шундайми?
— Йўқ, мен уни қаттиқ севаман.

— Агар, йигитни севсанг, у ҳам сенга уйланишга рози бўлса, нега унга тегишни хоҳламайсан?

— Ахир у камбағал-да, топган пули менга урвоқ ҳам бўлмайди.
— Пулинг кам бўлса ҳам бахтли бўлишинг мумкин.

— Йўқ, мен бунга рози бўла олмайман. Дугоналаримнинг ҳаммаси бадавлат кишиларга теккан, мен ҳам худди шундай қиламан. Ахир мен Янги Деҳлидаги катта идоралардан бирида ишлайман, қандай қилиб қашшоқ одамга турмушга чиқишим мумкин?

Қиз шундай дедию, машинанинг эшигини очди. Мен пинагимни бузмасдан жавоб бердим:

— Модомики, сен севган нарсанг учун болангни қурбон қилишга тайёр экансан, энди машинангни ҳам қурбон қилишингга тўғри келади. Чунки машинанг менга ёқиб қолди. Уни менинг номимга ўтказасан ёки бўлмаса мен билан бирга полиция маҳкамасига борасан!

— Эй, мистер, — қичқирди қиз ва жонжаҳди билан менинг билагимга ёпишиб олди, унинг ўткир тирноқлари теримни шилиб юборгудек эди, — мен сенга нима истасанг берай, лекин машинамни бера олмайман. Шу машинани деб мен гуноҳ иш қилиб қўйдим, дугоналаримнинг ҳаммасида машина бор, уларга жуда ҳавасим келарди, улардан иккитаси худди шу йўл билан машинага эга бўлишгани ҳам менга маълум эди. Машинага етишимнинг бирдан-бир йўли икки йилдан бери кетимдан юрган амалдор билан дўст бўлишим эди. Шунчалик қимматга тушган машинани мен сенга қандай қилиб беришим мумкин?

Шу онда қоним қайнаб, бақира кетдим.

— Кошкийди сенга ўхшаган оналар бола эмас, телевизор, радиоприёмник, холодильник туғсалар! Ана ўшанда дунёдаги ҳароми болаларнинг сони икки ҳисса камаярди!

Шундай дедиму, машина эшигини тарақлатиб ёпиб, тушиб кетдим.

ЯНА етимхона бешиги ёнидаман. Қош қорайгунча ҳеч ким кўринмади, бешик ҳам бўш эди. Борлиқни қоронғи тун ўз оғушига олди. Зимистон кўча юзида икки-учта хира чироқлар ожиз милтилларди. Соат тўққизлар чамаси, қорним роса очган, энди уйга кетмоқчи бўлиб турган эдим, қўққисдан қоронғида бир шарпа кўринди. Диққат билан тикилдим: жулдур кийимдаги озғин бир хотин бешик ёнига келиб тўхтади, атрофга бир назар солди-да, жулдур кийимлар орасидан эски латталарга ўроғлиқ нарсани олиб, бешикка эҳтиётлик билан ётқизиб қўйди. Аёл анчагача бешик ёнида қимирламасдан турди, кейин бошини қуйи солганча секин-аста юра бошлади. Энди кетидан тушмоқчи эдим, хотин яна бешик ёнига қайтиб келиб, болани олди ва бағрига босди, уни кўтариб, кўча томон юрди, кейин бирданига шоша-пиша орқасига қайтди ва болани бешикка ётқизиб, ўзи орқасига қарамасдан, югура-югура кўздан ғойиб бўлди.

Автомобиллар гаражи ёнига етар-етмас мен хотиннинг этагидан маҳкам тутиб олдим. У мен томонга қайрилди. Қарасам, у хотин киши эмас, балки ўрта ёшлардаги эркак экан. Унинг соқол-мўйлови анчадан бери олинмаган, ғам-аламга тўла кўзлари жиққа ёш эди.

Йиғлайверганидан кўзлари шишиб кетган эди.
— Қани, гапир, сен кимнинг боласини етимхона бешигига ташлаб келяпсан? — деб жаҳл билан сўрадим.

У бирпас кўзини узмасдан менга қараб турди-да, йиғламсираб деди:
— Мени кечиринг, жаноб сержант!

У мени полициячи деб ўйлади, шекилли. Мен ҳам бунга эътибор бермай қўя қолдим.

— Гапирсанг-чи, кимнинг боласи бу?
— Меники.

— Ҳароми бўлса керак, шундайми?
— Йўқ, тақсирим, ўз хотинимдан.

— Хотинингнинг боласи бўлса, сен уни нега етимхонага ташлаб келяпсан, хотининг қандай қилиб ўз боласини бегоналар қўлига топширишга рози бўлди?

— Хотинимнинг ўлганига ўн кун бўлди, жаноб, бир ойлик гўдак онасиз қолди. Уйдаги бор нарсани марҳумани дафн қилишга сарф қилдим. Ўзим олти ойдан бери бекорман, ҳеч қаердан иш тополмаяпман. Уйда бешта болам бор, бу олтинчиси. Бечора мурғаккина жон, кечадан бери очликдан «инга»лайди. Уч кундан бери уйимизда очлик ҳукм суради, лекин қандай бўлмасин, чақалоққа сут топиб турардик. Кечадан бери бир томчи сут ҳам топилмай қолди. Бу қандай дунё ўзи? Бир ойлик гўдакка сут ҳам топилмаса! Уч кун бўлди, болаларим оғзиларига бир бурда нон ҳам олмаганига. Улар очликдан ўладилар, мен буни яхши биламан, ўзим ҳам ўлиб кетаман. Ўзимча ўйладим, ҳеч бўлмаса шу гўдак тирик қолсин, ахир етимхонадагилар уни бир амаллаб парвариш қилиб олишар...

— Етимхонада у қандай ҳаёт кечиришини биласанми, ота меҳрию, она муҳаббати нималигини билмасдан ўсади-ку.

— Ҳеч бўлмаса тирик қолади-ку, сержант жаноблари, ўлмай қолади-ку.

Чол ҳорғин кўзларини мен томон бир тикдию, бошини қуйи солди.

* * *

ЯРИМ тун! Етимхона қутиси бўм-бўш, худди инсон юрагидек, очарчилик пайтидаги инсон қорнидек бўм-бўш. Мен жудаям чарчадим, кўрган нарсалар мени шунчалик толиқтириб юборган эдики, энди уйгаям кетгим йўқ эди. Мен ана шу етимхона бешигига узала тушиб, ухлаб қолгим келарди. Лекин бу бешик ниҳоят кичкина эди, у қилган гуноҳларимизни сиғдира олармиди?

Урду тилидан Шароф МИРЗАЕВ таржимаси

ФУРҚАТ — КУРАШЧИ САНЪАТКОР

АДАБИЁТИМИЗ тарихида улуғ маърифатпарвар шоир сифатида ном қозонган Зокиржон Холмуҳаммад ўғли Фурқатнинг ижоди тўғрисида анча ишлар амалга оширилган. Бироқ унинг ҳаёт йўли, асарларининг яратилиш тарихи ва тақдири, замондошлари билан муносабатлари етарли даражада кенг тадқиқ этилмаган эди. Шу сабабли адиб ижоди ва ҳаётига боғлиқ бир қанча масалалар очиқ қолиб келмоқда эди. Адабиётшунос олим Шариф Юсупов «Фурқат йўлларида» номли тадқиқотида худди ана шу вазифани — буюк шоир яшаган муҳитни, унинг замони ва замондошлари билан боғлиқ кўплаб янги материалларни янгича нуқтаи назар билан жиддий тадқиқ қилиб, ғоят муҳим ишни рўёбга чиқарган.

Тадқиқотда Фурқат маърифатпарварлик фаолиятининг бошланиши ва ривожига катта таъсир кўрсатган тарихий омиллар чуқур ёритилган, она халқини янги маърифатни эгаллашга, зиёга чорлаган оташин куйчининг асл ниятлари, шу интилиш йўлида орттирган дўсту ошноларининг фаолияти, Тошкентда дунёга келган янги маърифатпарварлик оқимида улар кўрсатган хизматлар очиб берилади. Фурқат ҳақидаги аввалги ишларда Тошкент маданий-адабий муҳити хусусида гап кетганда аксар Сатторхоннинг номигина тилга олинарди, холос. Аслида Фурқат келгунга қадар Тошкентда машҳур Сатторхон Абдуғаффоровдан бошқа яна Сайдрасул Сайдазизов, Инъомхўжа Умрёхўжаев, Жўрабек Қаландарқори ўғли, Шарифхўжа Пошшохўжа ўғли, Муҳиддинхўжа Ҳакимхўжа ўғли, Мирзо Абдулла Исамуҳаммад ўғли каби ўнлаб маърифатпарвар зиёлилар қизғин фаолият кўрсатмоқда эдилар. Фурқат буларнинг ҳаммаси билан алоқа боғлаб, фикрдошлик қилган. Тадқиқотчи «қудратли тўда» деб атаган бу оқим вакиллари янги мактаблар очиш, рус тилини ўргатиш, рус маданиятини маҳаллий халқ орасига ёйиш ташаббускорлари бўлиб майдонга чиққан эдилар.

Фурқат Тошкентга келгандан кейин шу қудратли тўдага қўшилиб, тезда унинг атоқли вакилига айланади. Шоирнинг «Илм хосияти», «Гимназия», «Виставка хусусида», «Суворов» номли маърифатномаларида, мақола ва рисолаларида ҳаммаслак дўстларининг орзу-интилишлари ҳам ифодаланган эди. Шоир пок ниятли рус зиёлилари билан ҳам танишди. Булардан С. Граменицкий, А. Неудачин, Д. Назаров, Е. Градусов, В. Степановнинг фаолияти Шариф Юсупов китобида ёритилган, уларнинг Фурқат ижоди билан алоқадорлиги исботланган.

Муаллиф чор мустамлакачилик маъмурияти билан қудратли тўда орасидаги зиддиятнинг Фурқат тақдиридаги изларини чуқур ёритган. Бу эса бир қанча муаммоларни янгича ҳал этишга олиб келган. Шундай муаммолардан бири — Фурқатнинг чет элга кетиши ва бир умрга ватанидан жудо бўлиши масаласидир. Илгариги ишларда шоирнинг хорижга кетишига сабаб унинг юксак маъмурий лавозимдаги шахсларни ва «эътиборли» зотларни қаттиқ ҳажв этганидир, деб кўрсатиларди. Шариф Юсупов Фурқатнинг Саидазимбой, Шарифхўжа, губернатор Кауфман, генерал Афреловга бўлган муносабатларини архив ҳужжатлари асосида янгидан текшириб, бу қарашнинг нотўғрилигини аниқлаган. Фурқатнинг чет элга жўнашига асосий сабаб унинг маърифатпарварлиги, мустамлакачилик сиёсатига зид ўлароқ халқпарвар одамларни қўллаши, улар билан ҳамнафаслигидир. Олим нозик ва ишончли кузатишлар орқали шундай хулосага келади. Европанинг илғор маданиятидан мадад олиб, ўз халқига прогрессив ғояларни ёя бошлаган, атрофига тараққийсевар зиёлиларни уюштирган ва шу туфайли халқни уйғота бошлаган шоир фаолиятининг мустамлака тузуми учун хатарли эканини чор амалдорлари тушунмаслиги мумкин эмас эди. Тадқиқотчи Фурқатнинг ҳеч бир шахсий ҳужжатсиз мамлакатдан «ўз ихтиёри билан» чиқарилиб юборилгани, унинг чет элдан туриб Н. Остроумовга мактуб ёзиб, қайта-қайта илтимос қилганига қарамай, ватанига қайтишга рухсат берилмагани, туғилган юрти бўсағаси — Ёркентга келиб ғурбатда умр кечирганлиги ҳақидаги факт-маълумотларни синчиклаб ўрганиб, бу «саёҳат» чор маъмурияти томонидан пухта ўйланган сургун эканини кўрсатиб беради.

Муаллифнинг фурқатшуносликка қўшган бу янги хулосаси шоир ижодининг ғоявий йўналиши, дунёқараши тўғрисида янгича фикр-мулоҳазаларни олға суришга имкон беради, асарларини янгича уқиш ва талқин этиш лозимлигини тақозо қилади. Фурқатнинг ватанжудоликда ёзган шеърларини таҳлил этиш тадқиқотчида мантиқан янги қарашлар туғдирган. Жумладан, шу нарса равшанки, Фурқат мусофирликда ҳам ватан ишқи билан нафас олиб, халқига бўлган муҳаббат ва эҳтиромини асарларида ифодалаган, умр бўйи йиққан зиё хазинаси, ҳаёт тажрибасини халқига бахшида этиш мақсадида тинимсиз ижод қилган. «Сабоға хитоб», «Саргузаштнома» асарларида ғурбатда ғариб, қалби алам-изтироблар туғёни билан ёнган лирик қаҳрамон қиёфаси гавдаланади. Шунга қарамай, шоир Шарқий Туркистонда рус маданиятини тарғиб этади, рус тилини ўрганишни хоҳловчиларга кўмаклашади. Фурқат биографиясида тадқиқотчи аниқлаган бу каби янги фактлар, шоир ўз ватанига қайтишга муяссар бўла олганида маданиятимиз равнақига бундан ҳам буюкроқ ҳисса қўша оларди, дейишга асос беради. Чунки Фурқат адабиётимизда янги воқелик — Ўрта Осиё халқлари ҳаётига рус маданиятининг кириб келиши мавзуини қаламга олди, икки халқ маданиятининг яқинлашувига алоқадор ижтимоий-ахлоқий масалаларни эҳтирос билан акс эттирди. Асрлар бўйи ислом ақидалари таъсирида яшаб келаётган ўлкада бундай ижодий фаолият янги жараён бўлиб, кишидан чуқур билимдонлик, илғор дунёқараш, шахсий жасорат талаб қиларди. Фурқат поэзияси, айниқса, Тошкентда яратган ва чет элдан жўнатган асарлари Шариф Юсупов китобида батафсил таҳлил этилган.

Классик адабиётимизга бағишланган ишларда шоир ижодий лабораториясига кириш, ижод психологиясини ўрганишга кам эътибор қаратилади. «Фурқат йўлларида» китобининг диққатга сазовор жиҳатларидан бири — унда маърифатпарвар шоирнинг поэтик оламига янгидан разм солиш, ижод жараёни билан боғлиқ айрим масалаларни мустақил идрок этиш бор. Китобда «Гимназия», «Илм хосияти», «Акт мажлиси хусусида», «Суворов», «Виставка хусусида» шеърларининг яратилиш жараёнига оид қизиқарли фактлар келтирилган. Муаллиф бу шеърлардан бир қисмининг дастхатини топади, босилган нусхалар билан солиштириб, тушириб қолдирилган нодир мисраларни тиклайди...

Тадқиқотда Фурқат ҳаёти, ижодига доир проблемалар илмий-мантиқий муҳокама ҳамда ҳужжатларнинг беллетристик баёни орқали қизиқарли усулда ифодаланган. «Мусаддаснинг абадияти», «Нағмалардан туғилган илҳом», «Саркардага таъзим» ва бошқа шу каби боблар тушунча ҳамда тасаввурнинг ўзаро мутаносиблиги билан кучли таассурот қолдиради.

Адабиётшунослигимиз д а анчадан бери мунозарага сабаб бўлиб келаётган «Сайдинг қўя бер, сайёд...» мусаддасининг яратилишига доир муаммонинг ишонарли ҳал этилганлиги тадқиқотнинг жиддий ютуғидир. Ш. Юсупов шеърда номи зикр этилган Саъдулло, баъзи тадқиқотчилар ўйлаганидек, шоир эмас, ашулачи бўлиб, у куйлаган Андалиб ғазалининг айрим мисралари шеърга ўтиб қолганлиги туфайли мусаддас Фурқатники эмас, деган шубҳанинг асоссизлигини илмий-мантиқий далиллар воситасида исботлайди.

Шу билан бирга, «Фурқат йўлларида» китобида ҳали тўла далилланмаган хулосалар ҳам борлиги сезилади. Шоирнинг айрим асарлари таҳлилида, улар мазмунини баҳолашда чалкашликка йўл қўйилган. Фурқатнинг хориждан ёзиб юборган «Қасида», «Масарратнома», «Жаноби императорга хайрихоҳлик» каби асарлари унинг дунёқарашини белгилашда муҳим аҳамиятга эга. Шариф Юсупов мавжуд тадқиқотларга танқидий ёндошиб, мақтов руҳидаги асарлар Фурқатнинг ўз ватанига қайтиш учун рухсатнома олиш илинжида ёзилган эди, деган фикрни олға суради. Бу фикрга қўшилиш мумкин. Бироқ муаллиф Фурқат дунёқарашидаги ижобий жиҳатларни бирмунча бўрттириб кўрсатишга интилиб, баъзан бирёқламаликка йўл қўяди. Шоир қасидалари таҳлилида бу майл сезилиб турибди. Чунончи, «Қасида» шеъридан олинган:

Низоми мамлакат забти
мусалламдур бу давлатға,
Десам ялғон эмас қўйға
бўрини посбон этти

байтини мисолга олиб, шоир бу ерда киноя билан «қўйни бўрига топширишибди» мазмунида фикр юритган, подшо ҳукуматининг «ёвузлигини», «адолатсизлигини» ифодалаган, деб талқин этади. Биринчидан, муаллифнинг бу хулосаси Фурқат ватанига қайтиш ниятини кўзлаб, мақтов шеърлар битди, деган ўз фикрига зиддир. Чунки шу мақсадда қалам тебратган одам кўққисдан подшони ҳажв қилиши мумкин эмас. Фурқат бунда интизом ва адолатнинг мавжудлигини ифодалайдиган Шарқ классик адабиётидаги муболағали ташбеҳни қўллаб, оқ подшога мадҳия ўқиган. Бу истеъдодли шоир дунёқарашидаги зиддиятдир. Буни шу факт ҳам тасдиқлайдики, Фурқат усталик билан ниқобланиб олган, мустамлакачилик сиёсатининг айёр вакили, ашаддий шовинист «Остроумов тўра»нинг ҳақиқий ниятларини умрининг охиригача пайқай олмади. Шунга кўра, айтиш мумкинки, шоир Россиянинг илғор маданиятига, прогрессив кучларига муҳаббат билан қараб, янги маърифатни улуғлаган бўлса-да, аммо бу унинг икки Россия, икки маданият мавжудлигини тушуниб етганлигини кўрсатмайди. Фурқат бой билан камбағални синф сифатида фарқлаш даражасига кўтарилмаган эди. У адолат ва маърифат қарор топишини орзу қилиб, ўз истеъдодини инсонпарварлик ғояларининг тантанаси учун сарфлаган буюк сиймо эди.

Шариф Юсупов тадқиқотининг мантиқи шунга олиб келадики, Фурқат ҳаёти ва ижодига оид ўрганилмаган маълумотлар ҳали анча. Айниқса, шоир умрининг Ёркентдаги даври яхши ёритилмаган. У хорижий саёҳатлари ҳақида 200 саҳифали сафарнома ёзган, Қўқон хонлиги тарихига атаб асар яратган, деган маълумотлар бор, бироқ бу асарларнинг ўзи топилган эмас. Бунинг учун Ёркентга илмий экспедиция уюштириш, қидириш ишлари кўламини кенгайтириб, шоир асарларининг академик нашрини тайёрлаш зарур. «Фурқат йўлларида» китоби эса бу катта ишнинг асос нуқтаси бўлиб хизмат қилиши мумкин. Бугина эмас, у умуман XIX аср ўзбек демократик-маърифатпарварлик адабиёти, шу давр ижтимоий тафаккури тарихи, янги инқилобий кўтарилиш, маданий тараққиёт жараёнига замин бўлган ҳодисаларни ўрганиш учун ҳам қимматли манбадир.

Очил ТОҒАЕВ,
Ғайбулла САЛОМОВ,
Нажмиддин КОМИЛОВ

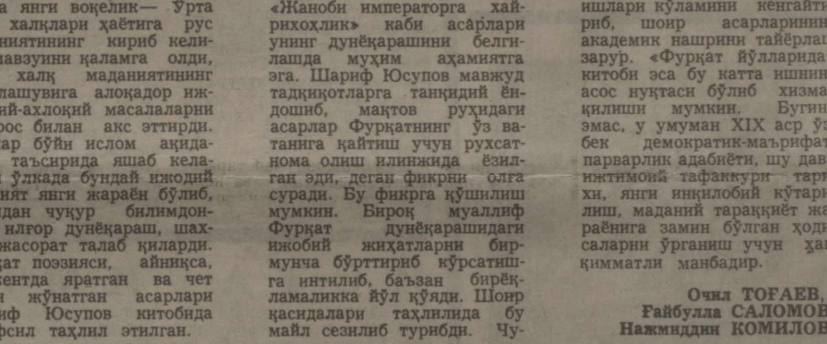

Ҳ. Сулаймонов номидаги Қўлёзмалар институтининг бир гуруҳ олимлари.

ҚУЁШ ҚАЙДА ЁТАДИ?

Турсунбой Адашбоев бадиий ижоднинг қонуниятларини теран ҳис қилган ҳолда қалам тебратади. Унинг «Ёш гвардия» нашриётида чиққан «Жўнатаман қуёшни» тўплами шу жиҳати билан ажралиб туради.

Шоирнинг кўпгина шеърлари табиат ва инсон муносабати тасвирига бағишланган. Т. Адашбоев табиат манзараларини чизиш орқали муайян муҳит яратади:

Тўрғай ётар тухум босиб,
Шувоқ билан сирлашиб.
Қора қўнғиз соққа ясаб
Дўнгга турар тирмашиб.

Мазкур «Толдибулоқ» шеърининг давомини ўқирканмиз, у ёқдан бу ёққа зир югураётган серҳадик юмронқозиқ, арча тагида тасбеҳ ўгириб турган суғур ҳам, биянинг тўшига ниш уриб дутор чертаётган сўна ҳам бир-бир кўз ўнгимиздан ўтади. Мана шу эпизод марказида —

Нусрат момо ер тандирда
Пиширар сингги пўшкал.[1]

Шоирнинг маҳорати шундаки у айни пайтда тасвир этилаётган манзара учун хизмат қилувчи воқеа-ҳодисаларнинг энг диққатга арзийдиганларини топади-да, инсон фаолияти билан бир бутунликда тасвирлайди. Агар эътибор берилса, тўрғай ҳам, юмронқозиқ, қўнғиз ва бошқа ҳашаротлар ҳам тирикчилик ташвишида қандайдир юмуш билан банд. Шулар барчасининг марказида эса инсон образи туради.

«Сари челак», «Олмос қалам», «Онам ёпган патирдек» сингари шеърларда ҳам табиат ва инсон муносабатлари узвий боғлиқликда акс эттирилган.

«Жўнатаман қуёшни» тўпламидаги бир қанча шеърларда шоир бола табиатидаги типик хусусиятни олади-да, шу орқали қаҳрамон характерининг муайян хислатини ёритади. «Ҳаддан ошди», «Ғўра», «Баҳс», «Туфлисига қум кирар», «Дазмол», «Қайнаяпти», «Қуёш қайга ботади?» каби шеърлар шу жиҳатдан ибратлидир. Масалан, «Қуёш қайга ботади?» шеърида қишлоқ боласи қуёшни тоғнинг ортига ботади, деб ўйласа, шаҳарлик бола баланд уйларнинг орқасига ботади, деб ҳисоблайди. «Ғўра» шеърининг қаҳрамони Бегижон эса довуччани тузга ботириб еб қорни оғриб қолса, «Ҳаддан ошди» шеърида Авазбекнинг эчкиси экинларни пайҳон қилаверганлиги учун болалар уни ушлаб соқолини қийиб жазолашади. «Иложи йўқ» шеърида эса Нортожи акасининг «Иккиларингни тузат», деган талабига ҳозиржавоблик билан айтади:

—Бўпти, ака, кундаликни
Унглайман тез орада.
Журналдагин тегиб бўлмас,
Сақланар идорада...

Кўриниб турибдики, шоир ҳар бир шеърида болалар феъл-атворининг бирор жиҳатини ҳаётий тафсил ёрдамида ёритиб бераётир. Шакл ҳам мазмунга мутаносиб. Уларда ортиқча тафсилот, чўзиқлик йўқ. Бу хил шеърларнинг барчасини ўқиб чиқсак, Турсунбой Адашбоев адабий қаҳрамони тасаввуримизда яққол намоён бўлади.

Китобда шоир маҳорати даражасида бўлмаган шеърлар ҳам учрайди. Чунончи, «Жала ёғди, чала ёғди» шеърида «Дўл аралаш жала ёғди» деб турган шоир шеър якунида «Минг афсуски, чала ёғди» деб хулоса чиқариши ғалати. Гўё жала тўлиқ ёғса, экинларга фойдалидек. Бу шеърда шоир нуқтаи назари нимадан иборат эканлиги аниқ ифодаланмай қолган. Одатда, бойчечакни кишилар баҳор фаслининг элчиси дейишади, шоир эса «Бойчечак» шеърида уни «Ёз элчиси — Бойчечак!» деб таърифлайди.

Шуниси қувончлики, тўпламда бу каби маънони аниқ ифодаламайдиган ёки болаларга хира тасаввур берадиган шеърлар кам учрайди.

Қурдош ҚАҲРАМОНОВ

1 Пўшкал — тоғлиқлар унга қаймоқ ва пиёз қўшиб тайёрлайдиган нон.

«КЎЗ ВА БАРМОҚЛАР СЕҲРИ»

Ҳурматли редакция!

Мен «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг шу йил 27 июль сонида босилган «Кўз ва бармоқлар сеҳри» деган мақолани ҳаяжон билан ўқиб чиқдим... Мен ҳам хоразмлик шифокор қиз Муяссар Шариповага кўринсам дейман. Бунинг учун уни қаердан топиш мумкин? Ёки Муяссарнинг ўзини Андижонга олиб келиш мумкинми?

Фавзия УМАРОВА,
пенсионер

Андижон

Газетамизда «Кўз ва бармоқлар сеҳри» сарлавҳали мақола эълон қилингандан сўнг редакциямизга республикамизнинг турли бурчакларидан кўплаб хатлар кела бошлади. Ангренлик М. Набиева, жиззахлик К. Отажонов, қашқадарёлик З. Собирова, Ж. Норқулов, самарқандлик М. Мажидова, Н. Ҳасанов, Э. Рўзиматов, сирдарёлик Ғ. Ҳожиев, наманганлик М. Маҳамова, З. Муҳиддинова, фарғоналик М. Абдусаматов, Ҳ. Носирова, Қ. Охунжонов ва бошқаларнинг хатлари шулар жумласидандир.

Хоразмлик Л. Матчонова ўз хатида қуйидагиларни ёзади: «Мен «Кўз ва бармоқлар сеҳри» мақоласини ўқиб жуда хурсанд бўлдим. Мақоланинг охиридаги редакция томонидан чиқарилган хулосага ҳам тўла қўшиламан. Тегишли ташкилотлар Муяссарнинг ўқиши ва даволаши учун зарур шароитлар яратиб беришига ишонаман».

Бу масаланинг бир томони. Масаланинг бошқа томони ҳам бор. Яъни, Муяссар Шарипованинг беморларни даволаш қудрати ҳақида. Агар «Кўз ва бармоқлар сеҳри» мақоласи синчиклаб ўқилса, унда Муяссарнинг ҳали ёшлиги, медицина ўқув юртларида ўқиши зарурлиги айтилган. Буни Муяссарнинг ўзи ҳам яхши билади ва шунга ҳаракат қилмоқда.

Редакцияга келаётган бу хатларнинг авторлари ҳар хил дардга чалинганини, агар Муяссар кўрса албатта тузалиб кетишига ишонишини ёзишган. Ишонч, эътиқод яхши, албатта. Бироқ ҳар қандай эътиқод учун маълум асос ҳам бўлиши керак. Муяссар Шарипованинг ўзи ҳам ҳар қандай касални тузата оламан, деган эмас ва демайди. Буни мутахассислар ҳам таъкидлашган. У маълум бир касалликларни даволайди, яъни, мутахассис олимлар айтганидек, «қизнинг сеанслари асаб системаси касалликларига бир мунча ижобий таъсир қилган». Зеро, ҳар қандай врач ҳам — у қанчалар билимли, тажрибали бўлмасин — ҳамма касалликларни даволай олмайди. Бундан Муяссар Шарипова ҳам мустасно эмас. Шунинг учун ҳам мақолада тўғри таъкидланганидек, ортиқча шов-шувларга ҳожат йўқ. Врачларнинг маслаҳатисиз Муяссарга кўриниш ҳам тўғри бўлмайди.

Ўйлаймизки, келгусида тегишли ташкилотлар унинг ўқиши ва беморларни қабул қилиши учун зарур шарт-шароит яратиб беради. Шундай қилинган тақдирдагина Муяссар Шарипова бирорта муайян шифохонада врачлар назорати остида беморларни расмий қабул қилиши мумкин. Бу нарса амалга ошгач, редакция унинг аниқ адресини маълум қилиши мумкин.

ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ БЎЛИМ

«ЭРУ ХОТИН — ҚЎШ ҚАНОТ»

АКС САДО

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати»нинг шу йил 27 июль сонида босилган «Эру хотин — қўш қанот» мақоласи муносабати билан редакцияга келаётган хатларда оиланинг мустаҳкам бўлиши, болаларнинг тарбияси аввало эр-хотин муносабатларига боғлиқ эканлиги таъкидланмоқда.

МУҲАББАТНИНГ УМРИ БОҚИЙ

Мақолани оиламиз даврасида ўқиб чиқдик. Унда муҳим тарбиявий-ахлоқий масала кўтарилган.

Маҳалламизда Анваржон деган бир қўшнимиз бор. Бола-чақали. Бундан бир неча йил илгари шу йигитнинг рафиқаси Муҳаррамхон қон босими ошиб кетиб бир қўли ишламай қолди. Бу орада яна бола кўришади. Янги чақалоқ туғилгандан сўнг ҳам келиннинг бир қўли ишламай, уй ишларига ярамай қолди. Анваржон инсофли йигит экан, уй ишларини ҳам ўзи қилди.

Кунлардан бир кун хотин эрига раҳми келиб: «Анвар ака, сизга жуда қийин бўлиб кетди. Кундузи ишласангиз, кечаси билан чақалоққа қараб чиқсангиз, овқат пиширсангиз, кир ювсангиз, менинг аҳволим бу бўлса. Мен сизга тирик тавон бўлдим. Мени ота-онамникига олиб бориб қўйинг. Мингдан минг сиздан розиман. Бошқа хотин олинг», дея кўзига ёш олди.

Анваржон бу сўзларни эшитиб хафа бўлди ва босиқлик билан сўради: «Агар мен сенинг аҳволингга тушсам, мени ташлаб бошқа эрга қилармидинг. Ахир биз бир-биримизни севиб турмуш қурганмиз-ку? Бас, шундай экан, сени шу аҳволда ташлаб кетиш одамнинг иши эмас-ку. Сен ҳали тузалиб кетасан! Бунга ишончим комил».

Шундай бўлди. Муҳаррамхон тузалиб кетди. Бу орада уларнинг болалари ҳам ота-онасининг ёнига кириб қолди.

Мен газетадаги «Эру хотин — қўш қанот» мақоласини ўқир эканман, Анваржон билан Муҳаррамхон ва уларнинг бир-бирларига бўлган муҳаббатларини эсладим. Анваржоннинг одамийлиги кимларгадир сабоқ бўлишини ният қилиб шуларни ёздим.

А. НАБИХЎЖАЕВ

ЯХШИ УДУМ

Халқимиз аёллар меҳнати, ақлу заковатини эъзозлаб: «Эрни эр қилган ҳам, ер қилган ҳам хотин», дейди. Бунда бир олам маъно бор. Яхши аёлларни мақтаб, ёмон аёлларни ҳам четда қолдиришмаган. Аслида ҳам, оиланинг аҳил, иноқ яшашида аёл кишининг хизмати катта. Ўз эридан нолиб «менга қарашмайди», деб газетага ёзган аёлни яхши аёл дейиш мумкинми? Эри хўрласа, урса, сўкса, уйдан кет, деб ҳайдаса ёрдам сўраб газетага ёзса арзирди. Редакция қандай ёрдам бериши мумкин? У шу хатни жамоатчилик ҳукмига ҳавола қилиб, бу ҳақда мақола ташкил этиб, муҳокамага қўйгани яхши бўлган.

Октябрь инқилоби аёлларга катта имтиёз берди. Улар эркаклар билан тенг ҳуқуқли. Шундай экан, ишни сеники, меники қилмай бажариш ҳаммамизнинг бурчимиз эмасми? Тилимиз ширин, дилимиз пок бўлса, шундай қилса бўлади. Эр ҳам, хотин ҳам турмушда даҳанаки жанг қилиб, бир-бирининг устидан ҳар кимга шикоят қилаверса, оиладан меҳр кўтарилмайдими?

Мақолада ёзилганидек, ҳақиқатан ҳам, уй ишларини эркакларга нисбатан аёллар кўпроқ бажаришади. Ахир оила жамиятнинг дастлабки занжири бўларкан, бола тарбияси давлат иши экан, аёлларга бир мунча шароит яратиш керак. Аёл агар ишдан олдинроқ чиқиб мазали таом тайёрласа, эри учунгина эмас, болалари учун ҳам қиладику! Бунинг устига хотин уйга олдинроқ келиб, эрни очиқ юз билан кутиб олганига нима етсин! Болалар ҳам хурсанд, ўзи ҳам, эр ҳам. Оила кайфияти, нафосати шунда эмасми? Ахир хотин кишининг очиқ юз билан остонада эрни кутиб олиш удуми минг йиллардан буён таркиб топиб келганку-

Эркакми, аёлми оила ишларини бажаришда инсоф ва адолатли бўлиши керак.

Маҳмуд АҲМЕДОВ,
санъатшунос

ОДАМ ҚАДРИ БАЛАНД

Газетада босилган «Эру хотин—қўш қанот» мақоласи мени ҳам ўйлантириб қўйди. Газетхон Г. Муҳамедова ҳаётий масалани ўртага ташлаган. Энди ўйлаб кўринг, Очил ака хотинига кўмаклашмаганда бу зёл ўз корхонасига толиқиб бориб унумсиз ишларди, балки у брак маҳсулот чиқарарди ёки қўлини станок ғажиб кетиб бир умрга майиб-мажруҳ бўлиб қоларди. Хўш, бундан кимга фойда, кимга зарар?

Қўлимда академик хирург Фёдор Угловнинг «Инсон қадри» (шу китобни жами ёшу қарилар ўқишини таклиф қиламан) китоби турибди. Академикнинг ёзишига кўра, Угловлар оиласида ўғил болалар жуда ёшлигидан рўзғор юмушларига ўрганишган экан. «Биз,—деб ёзади у,—қиз болалар билан бир қаторда пол ювардик, кир ювардик, кирни дарёга олиб бориб чаярдик. Мен буғдой, пичан ўришни, янчишни биламан, сигир соғиш ҳам қўлимдан келади...» Назаримда Очил аканинг «меҳмонлари» ёшлигида яхши тарбия кўришмаган, меҳнатга кўникма ҳосил қилишмаган. Шунинг учуин ҳам улар Очил акани уялтириб қўйишди.

Менинг бир дўстим бор. У кўп йиллардан буён шаҳримиздаги корхоналардан бирида ишчи. Ана шу дўстим кейинги йилларда қон босими ошадиган касалга чалиниб қолди. Яқинда ўша дўстимнинг рафиқасини учратиб қолдим. У Муроджоннинг касалхонада эканлигини айтди. Буни эшитиб кечки пайт касалхонага бордим. Муроджон суҳбатлашиб ўтириб шундай деб қолди. «Ўзингиз биласиз, мен ишхонамда сал кам ўттиз йилдан бери ишлайман. Ўнлаб ёшларга мураббийлик қилдим. Цехимизнинг ярим ҳунармандлари шогирдларим. Яқинда цехга ўғлим тенги бир ёш йигит бошлиқ бўлиб келди. Сир эмаски, мен ўз ҳунаримни жуда пухта биламан. Ана шу бошлиғимиз бир ишни бизга буюриб, мана бундай қиласизлар, деб тайинлади. Мен унга, Сиз айтгандек қилсак, соз чиқмайди, деб айтдим. У сўзида туриб олди.Ноилож, бошлиқ буюрган ишни икки шогирдим билан кун бўйи созлаган эдик, айтганимдек, носоз бўлиб чиқди. Мен уч киши кун бўйи беҳуда вақт сарфлаганлигимизни ачиниб унинг юзига айтган эдим, у мени ўғлим тенг шогирдларим олдида жуда камситди. Шу сабаб қон босимим тўсатдан кўтарилиб, кўзим тиниб, беҳуш ўтириб қолдим. Шогирдларимнинг айтишларича, бошлиғимиз менинг бу аҳволимга заррача парво қилмай идорасига хотиржам кириб кетибди. Бу ёғини мана кўриб турибсиз...»

Унинг нафсонияти қаттиқ оғриган эди. Мана сизга битта тарбиясиз одамнинг қўполлиги, манманлиги келтириб чиқарган оқибат,

Одам одамга ғанимат, дейди халқимиз. Айниқса, қаерда ва қайси соҳада бўлмасин, биз эски ва тажрибали ветеран ишчи ва хизматчиларни асраб-авайлаб, уларни қўллаб-қувватлаш баробарида камситмаслигимиз даркор.

Маҳкам КАРИМОВ

«ТЕЖАМЛИК ВА БЕЖАМЛИК БЎЛСИН»

Мен «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг 1984 йил 6 июль сонида эълон қилинган иқтисодчи Ғ. Жабборовнинг «Тежамлик ва бежамлик бўлсин» сарлавҳали мақоласини қизиқиб ўқиб чиқдим. Кабинетни бадиий кўргазма залидай қилиб безатиб давлат мулкини беҳуда исроф қилишдан не фойда? Агар битта идора бошлиғининг кабинетида фалон сўмлик анжом бўлса, республика миқёсида бундай идоралардан қанча бор? Демак миллионлаб сўмга яқин давлат мулки исроф бўляпти-ку!

Кўриниб турибдики, биргина кабинетлардаги исрофгарчиликлар тугатилса давлатимизнинг катта маблағи тежаб қолинади. Ўйлайманки, ҳақиқий инсон мансабига, кабинетига, бойлигига керилмайди, берилмайди. Бу дунёда чинакам инсонман виждоним соф деган раҳбар одам янги кашфиёт ва ихтиролар қилади, тежамкор ва камтар бўлади.

Ж. АҲМАДЖОНОВ

ҲАҚИҚИЙ ПАРВОЗЛАР ОЛДИНДА

САМАРҚАНД ДАВЛАТ ОПЕРА ВА БАЛЕТ ТЕАТРИ ГАСТРОЛЛАРИНИНГ ЯКУНИ МУНОСАБАТИ БИЛАН

Самарқанд Давлат опера ва балет театрининг биринчи Тошкет гастролига етти йил бўлди. Илк гастроль театр коллективи учун муҳим аҳамиятга эга эди. Биринчидан, бу пойтахтлик томошабинлар билан илк учрашув эди. Театр уларни ижодий коллектив фаолияти ва репертуари билан яқиндан таништирди. Маълумки, классика ижрочилик маҳоратининг ўзига хос ўлчами бўлиб ҳисобланади. Балки шунинг учундир, гастроль спектакллари орасида классик репертуар муҳим ўрин олди. Иккинчидан, бу ўзига хос ижодий имтиҳон эди. Учинчидан, бу гастроль келажакдаги ишларнинг илҳомчиси бўлиб хизмат қилди.

Хўш, республикамизнинг 60 йиллик тўйига бағишланган навбатдаги гастроль қандай ўтди ва томошабинларда қандай фикрлар қўзғатди? Шуни қувонч билан қайд этиш керакки, бу гастроль кутилгандан зиёд натижа берди. Шубҳасиз, дастлабки учрашувдан сўнг коллектив ниҳоятда тезкорлик, омилкорлик билан иш олиб борганлиги кўриниб турибди. Опера ва балет группаларининг, оркестр ва хор коллективининг профессионал маҳорати ўсганлиги яққол сезилди. Театр ўз ижодий қиёфасини, услуби, ўз йўли ва репертуар сиёсати йўналишини тўла намоён этди.

Репертуар — барча театрларда муҳим масала ҳисобланади. Республикамизнинг кўпгина театрларида бу масала ҳамон актуаллигича турибди. Самарқанд опера ва балет театрида эса бу масалани ечишга интилиш кучлилиги яққол сезилди.

Театрнинг репертуар сиёсатида бир қонуният кўзга ташланмоқда. Бу театр ўзбек композиторлари ижодига таянган ҳолда улар ижодини тарғиб этишни ўзининг вазифаларидан бири, деб белгилаганлигидандир.

Дарҳақиқат, кейинги йилларда театр миллий опера ва балетнинг машҳур намуналарига, шунингдек, қардош республикалар композиторларининг янги асарларига мурожаат этгани ҳолда, миллий репертуар яратиш йўлида янада фаолроқ ва мунтазамроқ иш олиб бормоқда. Композиторлар ҳам бу ҳолни сезиб, ўзларининг янги асарлари билан Самарқандга тез-тез ташриф буюрмоқдалар. Масалан, 1981 йили Рустам Абдуллаевнинг «Садоқат» операси премьераси бўлди. Тошкент гастролига эса янги асар —Нурилла Зокировнинг «Уйғониш» операси билан келдилар. Ҳозир театрда шу авторнинг яна бир асари — «Хотира доираси» (Ч. Айтматовнинг «Асрларга татигулик кун» романи асосида) балети устидаги иш қизғин бормоқда. Яқинда театр бадиий кенгаши М. Юсуповнинг болалар учун ёзган «Қувғинлар» деб номланган операсини қабул қилди. Самарқанд театри репертуар сиёсатида яна бир қатор диққатга сазовор жиҳатларни кўриш мумкин. Жумладан, чет эл ва рус классикаси асарлари билан бирга, юқорида айтганимиздек, қардош республикалар композиторлари ижоди ҳам коллектив репертуаридан ўрин олган. Шу ўринда З. Шаҳиддийнинг «Комде ва Мўдан» (Тожикистон), Ф. Амировнинг «Севиль» (Озарбойжон) опералари, З. Ткачнинг «Сеҳрли най» (Молдавия), Р. Габичвадзенинг «Медея» (Грузия) балетларини кўрсатиб ўтиш ўринли. Озарбойжон композитори С. Иброҳимованинг «Бувимнинг эртаги» болалар операси постановка учун қабул қилинди. Бу жуда муҳим факт. Чунки мамлакатимиздаги бошқа кўпгина театрлардан фарқли ўлароқ, Самарқанд театрида болалар спектаклларига катта эътибор билан қаралади. Ёш томошабинни тарбиялашни коллектив ўз фаолиятининг асосий жиҳатларидан бири, деб билади. Бу иш қатъий белгиланган план асосида олиб борилмоқда. Шунинг учун ҳам театр томоша залида фақат мактаб ўқувчилари ва студентларни эмас, балки боғча болаларини ҳам тез-тез учратиш мумкин.

Болаларга бағишланган репертуар доираси анча кенг ва у доимо янги асарлар билан тўлдириб борилади. С. Болоевнинг «Ерилтош», Вольгардтнинг «Мушукнинг уйи», Г. Гладковнинг «Бременлик музикачилар», Морозовнинг «Доктор Айболит», Тер-Осиповнинг «Кичкинтой ва Карлсон» каби асарлари шулар жумласидандир. Энг сўнгги премьералардан бири Э. Колмановскийнинг «Қорқиз ва етти гном» (гном — ер ости хазиналарини сақловчи бадбашара, митти одам) операсидир.

Репертуар сиёсатининг бундай кўпқиррали йўналиши театр коллективининг ўзига нақадар талабчанлигидан, томошабин ҳақида қайғураётганлигидан далолат беради.

Театр навбатдаги Тошкент гастролига ҳам қизиқарли ва ранг-баранг программа билан келди. Репертуардан мустаҳкам ўрин олиб келаётган «Шоир қалби» операсидан ташқари, «Уйғониш» ва «Найрангбозлар» опералари ва «Медея» балети, шунингдек, «Майсаранинг иши» операсининг янги постановкасини (рус тилида) ва «Самарқанд афсонаси» балетларини намойиш қилди. Коллектив Р. Леонковаллонинг «Найрангбозлар» операсини жуда катта муҳаббат ва иштиёқ билан ижро этди. Опера постановкасида қатъийлик ва дадиллик, ижодий ташаббус сезилиб туради. Ҳали операдаги барча талқинлар бадиий жиҳатдан такомилига етмаган бўлса-да, бу ажойиб асарнинг музикавий-саҳнавий ифодаси тўғри топилгани кўриниб турибди.

Бутун коллектив — солистлар, хор ва оркестрнинг ижодий ҳамфикрлиги яққол кўзга ташланади. Операда артист А. Эргашевнинг (Канио) имкониятлари яна кенгроқ ва чуқурроқ намоён бўлган. Унинг равон, оҳангдор овози яхши, ширадор жаранглайди. Бироқ у образнинг саҳнавий талқинига яна бироз сайқал беришга, уни табиий, жонли қилишга интилиши лозим. Д. Ёқубова (Недда) ижроси ҳам яхши. Унинг талқинида бош қаҳрамон образи янада тугал, пухта намоён бўлади, ўзининг инсонийлиги билан томошабин диққатини тортатади. Умуман, А. Эргашев ва Д. Ёқубова яхши ансамбль яратганлар.

К. Молчановнинг «Макбет» балети (дирижёр Ю. Анисичкин, рассом Д. Сафоев) ҳам катта муваффақият қозонди. У аввало, саҳнада ижодий кўтаринки муҳит ҳукмронлиги билан диққатни тортади; балетнинг хореографик «тили» қизиқарли. У ижрочилар олдига катта талаблар қўяди. Қизиққон, ўз эрининг барча қилмишларига илҳом бағишлаб турувчи Леди Макбет образининг ижрочиси И. Аваевани алоҳида қайд этиб ўтиш лозим. П. Филипповский Макбет образини ишонарли ижро этган. Кўркинчли алвастилар образларини яратган ёш артистлар Е. Изетова, С. Холкина, И. Лаврентьева ижролари ҳам алоҳида аҳамиятга молик.

Бироқ спектаклнинг қониқтирмайдиган жиҳатлари ҳам бор. Бунинг сабаби труппанинг техник жиҳатдан тайёр эмаслигида. Асосий партиялар ижрочиларининг маҳоратини қайд этган ҳолда, ансамбль ва кордебалет артистларининг техникасида жиддий камчиликлар борлигини айтиш ўринлидир. Шунга қарамай, «Макбет» балети театр коллективи учун олға ташланган қадамдир.

Г. Мушелнинг «Самарқанд афсонаси» балети бир неча йиллардан буён саҳнада намойиш этиб келинади. Бу ҳақиқатан ҳам муваффақиятли чиққан миллий асарларидан биридир. Гастроль кунлари театр бу балетни янги постановкада кўрсатди. Бош қаҳрамонлар образи бир мунча қайта ишланиб, замонавийлаштирилган. Бизнингча, балет янада романтик характер касб этган. Ёш балет солисти Н. Пошшаева (Анорбегим) ижроси табиий. Бу унинг биринчи йирик роли. Шунингдек, у билан яхши ансамбль ярата олган А. Барашков ижроси ҳам эътиборга сазовор.

Ҳақиқий асар ва постановка ҳақида гапириш доимо кишига завқ беради. С. Юдаковнинг «Майсаранинг иши» операси ана шундай асарлардан. У Самарқанд саҳнасида бир неча йиллардан буён қўйилади. Энди эса театр рус тилида янги, ўткир сатирик талқиндаги постановкани тақдим этди. Постановкачи режиссёр Ш. Низомов томошабинга операнинг фош қилувчи руҳини, ягона комедио-сатирик йўналишини аниқ етказа олган. Унда кўпгина қизиқарли топилмалар, ажойиб ҳангомалар, ҳақиқий сатира мавжуд. Режиссёр ёш ижрочиларнинг ҳақиқий ижодий ансамблини яратган.

Майсарани Г. Ермакова ижросида кўрамиз. Драматик пландаги бу қўшиқчи кутилмаганда ўзининг комик маҳоратини намоён этди. Унинг талқинидаги Майсара ҳаракатчан, зеҳни ўткир, тадбиркор. Унда аёлларга хос назокат ва қувлик бор. Актрисанинг жарангдор овози бутун спектакль давомида диққатни тортиб туради. Шунингдек, М. Аганичева (Ойхон) Н. Муҳамедов (Ҳидоят), Ш. Қуваев (Чўпон), А. Ражабов (Мулладўст), А. Аҳмаджонов (Қози) сингари образлар ҳам эсда қолади.

Ҳамза пьесаси асосидаги «Уйғониш» спектакли театр репертуаридаги янги асарлардан ҳисобланади. У томошабинлар ҳукмига ҳавола этилганига кўп бўлгани йўқ. Бу опера саҳнада қанчалик умр кўришини вақт кўрсатади. Биз опера музикаси таҳлилидан чекинган ҳолда, постановка ҳақида бироз тўхталиб ўтмоқчимиз. Маълумки, «Бой ила хизматчи» пьесаси Ҳамза номидаги Ўзбек давлат академик драма театрида ўзининг ёркин саҳна умрини топди. Бу пьеса ўзбек томошабинининг бир неча авлодини вояга етказди. Ҳамза номидаги театрнинг бу спектакли опера авторларига (композитор Н. Зокиров, либретто автори М. Раҳмонов) маълум даражада таъсир кўрсатган. Бу ҳол операнинг музикавий ифодасида ҳам кўзга ташланади; кўпинча музикадан йироқ театр нутқининг гувоҳи бўламиз. Бу, айниқса, якка саҳналар, монологлар, воқеаларнинг кульминацион нуқталарида сезилиб қолади.

Умуман, операнинг музикавий ифодаси ва мусиқий қурилиши одатдан ташқари, замонавий руҳ ва оҳангларга бой. Баъзан музика ҳақиқий ифодавий даражага етади. Буларнинг барчаси саҳна образларини яратишда ижрочиларга катта имкониятлар очиб беради. Шу билан бирга, партияларни ўрганишда улардан катта меҳнат талаб этади. Шунга қарамай, коллектив партиturани тўғри тушунган ва спектаклни керакли профессионал даражада тақдим эта олган. Бу, аввало, асосий роллар ижрочилари А. Эргашев ва Р. Латипов (Бой), Г. Муҳамедова ва Д. Ёқубова (Жамила), А. Ражабов ва Ж. Аҳмедовнинг (Ғофир) хизматлари самарасидир.

Спектакль режиссураси (режиссёр И. Марков) маълум эътирозлар ва мунозаралар туғдиради. Сюжет бўйича ғоят муҳим бўлган IV кўриниш спектаклда кам аҳамиятга молик қўшимчадай бўлиб қолган. Хотима қисми ҳам ташқи дабдабаси ва бир мунча плакатнамолиги билан томошабинда қониқмаслик ҳиссини уйғотади.

Спектакль ҳақида гап кетар экан, партитура мураккабликларини тўғри ҳал этган дирижёр Ф. Ёқубжонов ва операнинг асосий конфликтини образли ҳал этишга ҳамда унинг ғоясини бойитишга ҳаракат қилган рассом Д. Сафоевнинг ишларини алоҳида таъкидлаб ўтиш жоиз.

Самарқанд театри гастроллари муваффақиятли ўтди. Ютуқлар коллективдаги ҳақиқий ижодий муҳитнинг самарасидир.

Гастроль давомида қатор камчиликлар ҳам кўзга ташланди. Коллектив фаолиятига юксак бадиий мезонлар асосида ёндашган ҳолда, баъзи камчиликларни санаб ўтмоқчимиз. Аввало, гастроль спектакллари билан кундалик спектаклларни ўзаро қиёслаганда шу нарса маълум бўлдики, театр коллективи бор кучи билан ишламайди, кундалик спектаклларнинг бадиий савияси коллективнинг потенциал имкониятлари даражасидан анчагина паст. Бунинг устига театрда, бош режиссёр йўқ. Спектаклларда ягона режиссуравий раҳбарлик бўлмагани учун режиссура ечими кучсиз. Алоҳида спектакллар устида иш олиб бориш тасодифий характерга эга. Театрдаги бу муаммони тезроқ бартараф этиш лозим. Театр оркестр ва эркаклар балет труппасини тўлдириши лозим. Бу ишда театрга тезроқ амалий ёрдам зарур.

Яна бир мулоҳаза. Театрда ёшлар (баъзи катта ёшдаги солистлар ҳам) диққатларини кўпроқ актёрлик ижросининг табиий чиқишига, саҳнада яшашга ўрганишга, шунингдек, ансамбль ижрочилигига қаратишларини истардик. Кўпгина солистлар дирижёрга ортиқча суяниб қолганлар.

Чунончи, хор артистларининг саҳнада ўзларини тутишлари нотекис. Кўп ҳолларда уларда турғунлик сезилади. Бу режиссёр назаридан четда қолган камчилик.

Ўтган 20 йил давомида театр шаклланиш йўлини босиб ўтди ва бугунги кунда, бизнингча, тўғри йўлга чиқиб олди. Театрнинг бугунги қиёфаси яқин келажакда ҳақиқий ижодий парвозлар бўлажагидан далолат бермоқда. Ишонамизки, Тошкентдаги гастроллар, янги томошабинлар билан учрашувлар ва билдирилган баъзи мулоҳазалар театрнинг ижодий изланишларида муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

Чаман НОСИРОВА,
санъатшунослик кандидати

АКТУАЛ ИНТЕРВЬЮ

ҚУВОНЧИМ ЧЕКСИЗ

Испаниянинг Сантандер шаҳрида ўтган пианиночиларнинг Палом О'шн номидаги халқаро конкурси якунланди. Конкурс жюрисининг баҳосига кўра, ўзбекистонлик пианиночи қиз Нигора Аҳмедова конкурс лауреати бўлди. Мухбиримиз куни кеча Н. Аҳмедова билан учрашди ва конкурс таассуротлари ҳақида сўзлаб беришни илтимос қилди.

— Нигора, аввало сизни барча газетхонларимиз, санъат мухлислари номидан бу нуфузли конкурс лауреати бўлишингиз билан қутлаймиз.

— Раҳмат.

— Конкурс шартлари ҳақида қисқача гапириб берсангиз.

— Бу халқаро конкурсга ўнлаб мамлакатлардан талантли музикачилар қатнашдилар. Бизнинг мамлакатимиздан тўрт музикачи — Москвадан икки киши, Бокудан ва мен иштирок этдик. Шуни қувонч билан айтишим керакки, тўртталамиз ҳам мусобақа ғолиблари сафидан ўрин олдик.

Мен программадаги барча асарларни ижро этиб, учала даврада ҳам яхши натижага эришдим. Программага Бах, Бетховен, Шопен, Лист, Мендельсон каби классик композиторларнинг, шунингдек, конкурс Испанияда ўтгани учун испаниялик композиторлар — Альбенис ва Солер асарларидан намуналар ҳам киритилган эди. Якунловчи концертда испаниялик квартетлар билан биргаликда пианино чалдим. Жюри аъзолари менинг ансамблга кириишиб кетганлигимни таъкидлашди. Бу мени ғоят севинтирди.

Шуни айтишим керакки, конкурс лауреати бўлишим фақат менинг ёки мен ишлайдиган М. Ашрафий номидаги Тошкент Давлат консерваториясининг ютуғи эмас. Бу воқеа ўзининг шонли 60 йиллигини нишонлаш арафасида турган серқуёш республикамизда санъат турлари, хусусан музика санъати кенг ривожланганидан, партия ва ҳукуматимиз музика маданияти ривожига доимо катта эътибор бериб келаётганидан далолат беради. Шунинг учун ҳам менинг қувончим чексиз.

— Нигора, мумкин бўлса санъат оламига кириб келишингиз ҳақида мухтасар гапириб берсангиз.

— Санъат менга болалигимданоқ ҳамроҳ бўлди, десам янглишмайман. Бувам — ўзбек музика маданиятининг етук намояндаларидан бири, Алишер Навоий номидаги академик Катта театрда узоқ йиллар режиссёр бўлиб ишлаган Музаффар Муҳамедов, бувим — шу театр актрисаси Назокат ая — менинг биринчи устозларим ана шулар. Мен олти ёшимда рояль чалишни ўрганганман. Етти ёшга тўлгач, музика мактабига ўқишга бордим. Чехословакияда ўтган «Концертино Прага» халқаро конкурсида қатнашганимда ўн уч ёшда эдим.

Тошкентдаги В. Успенский номидаги музика мактаб-интернатини тугатганимдан сўнг Москва Давлат консерваториясига ўқишга бордим. РСФСРда хизмат кўрсатган артист А. Наседкин қўлида таҳсил олдим. Менинг эришган муваффақиятларимда музика мактабидаги устозларим билан бирга москвалик устозим — А. Наседкиннинг хизматлари, ёрдамлари жуда катта. Шу боис мен улардан доимо миннатдорман.

Самарқанд опера ва балет театрининг «Макбет» спектаклидан бир кўриниш. Макбет — П. Филипповский, Леди Макбет — И. Аваева.

К. РОМЕЕВ фотоси.

САҲНАДАГИ ЖАНГОВАР ДЎСТЛИК

Ўзбек ва қардош халқлар саҳна усталарининг ўзаро ижодий алоқалари Улуғ Ватан уруши йилларида жадал ривожланди. Бу даврда театрлар ўз саҳна асарларини фашизмга қарши курашга қурол қилдилар. Шиддатли жанглар кетаётган олдинги марраларда спектакллар, концертлар намойиш этилди. Уларда халқларимизнинг қаҳрамонликлари ва ғалабага бўлган юксак ишончи ўз ифодасини топди.

Айни шу пайтда республикамизда янги театр коллективлари тузилди. Масалан, Москва театр студиясининг бадиий раҳбари В. Плучек Чирчиқда театр ташкил этди. Тошкент тўқимачилар клубида М. Ромм раҳбарлигида тузилган ижодий коллектив А. Островскийнинг «Айбсиз айбдорлар» спектаклини саҳналаштирди.

Республикамизга эвакуация қилинган театрлар К. Симоновнинг «Рус кишилари», А. Корнейчукнинг «Фронт» ва Л. Леоновнинг «Юриш» асарлари билан томошабинларни биринчи бор таништирдилар. М. Горькийнинг «Васса Железнова», Ш. Гергеля ва О. Литовскийнинг «Менинг фарзандим», Л. Толстойнинг «Тирик мурда», И. Франконинг «Ўғирланган бахт», Шекспирнинг «Қирол Лир» асарлари намойиш қилиниб, улардаги асосий ролларни М. Бабанова, М. Берсенев, С. Бирман, А. Бучма, С. Гиацинтова, С. Михоэльс, Н. Ужвий каби машҳур актёрлар ижро этдилар.

Маҳаллий ва кўчиб келтирилган театрлар ўртасидаги мулоқот фақат юзаки танишиш ва шунчаки ижодий дўстлик билан чегараланиб қолмади. 1942 йили Ҳамза номидаги Ўзбек давлат академик драма театрида Иззат Султоннинг «Бургутнинг парвози» асарини И. Берсенев А. Турдиев билан ҳамкорликда саҳнага қўйди.

И. Берсенев спектакль устида ишлашда К. Станиславский системасини чуқурлаштирди, актёрларга ўз имкониятларининг янги қирраларини илғаб олишга ёрдам беради.

С. Михоэльснинг ўзбек саҳна усталарига берган ёрдами ҳам самарали бўлди. У аввало Алишер Навоий номидаги академик Катта театр билан ҳамкорлик қилиб, А. Казловскийнинг «Улуғбек» операсини саҳналаштиришда қатнашди. Кейин Ҳамза номидаги Ўзбек давлат академик драма театрида машҳур ўзбек режиссёри Маннон Уйғур билан Ҳ. Олимжоннинг «Муқанна» пьесасини саҳнага қўйиши С. Михоэльснинг диққатга сазовор ишларидан бири бўлди.

«Муқанна» спектакли фақатгина режиссуранинг маҳорат мактаби бўлиб қолмай, балки юксак саҳна маданияти мактаби ҳамдир. Шунингдек, рассом А. Тишлер ишлаган декорациялар саҳна рассомчилигининг ажойиб намуналаридан бири ҳисобланади. А. Тишлернинг баъзи ижодий принципларидан кейинчалик театр рассомлари Х. Икромов ва С. Миленина ўз ишларида самарали фойдаландилар.

Ўзбек театрларига украин драматургларининг асарларини саҳналаштиришда украин санъат усталари катта кўмак бердилар. Масалан, Днепропетровск драма театри ижодий коллективи Наманган область театрида «Дунай орти запорожеликлари» асарини, Иван Франко номидаги Киев давлат академик драма театри эса Муқимий номидаги Ўзбек давлат музикали театрида «Полтавалик Наталья» асарини саҳналаштиришда катта ижодий мадад бердилар. Саҳна маҳорати дарслари билан биргаликда украин халқининг ҳаёти ва турмуш тарзи, анъаналари ва урф-одатлари ҳақида қизиқарли суҳбатлар ҳам уюштирилди. Украиналиклар «Полтавалик Наталья» спектакли репетицияларида қатнашиш учун режиссёр Г. Юра ва А. Бучма, композитор Л. Ревуцкий, рассом М. Драк, дирижёр И. Блюмен, балетмейстер М. Шуварская каби таниқли санъаткорлардан иборат махсус бригада туздилар.

Уруш йилларида А. Толстой, Я. Колас, Б. Лавренев, Н. Погодин, К. Чуковский, К. Симонов ва бошқа кўпгина таниқли ёзувчилар Ўзбекистонда яшадилар. Янги пьесалар муҳокамасида улар актив қатнашдилар. Ўзбекистонда яшаб ижод қилган А. Дейч, В. Жирмунский, К. Зелинский, В. Музалевский каби таниқли олим ва танқидчиларнинг ўзбек санъати, ўзбек театри ҳақида ёзган мақолалари республикамизда театр танқидчилигини ривожлантиришга самарали таъсир кўрсатди.

Москвада инглиз театршуноси Д. Маклеоднинг «Актёрлар Волгадан ўтдилар» китоби муҳокама этилади. Автор эвакуация қилинган театрлар ҳаёти ва ижоди ҳақида фикр юритар экан, уруш давридаги рус, белорус, украин ва ўзбек театрларини ўзаро қиёслаб, бу жараённи Ғарб билан Шарқнинг учрашуви, деб баҳолайди. Мунозарада сўзга чиққан Михоэльс буржуа театршуноси фикрларини қуйидагича инкор этади: Бизда совет миллий театр маданияти тушунчаси анча илгари шаклланган ва бу учрашув биз учун Шарқ билан Ғарбнинг учрашуви эмас, балки совет театрларининг учрашувидир. Совет театрларининг ҳар бири алоҳида миллий ўзига хосликка эга, уларнинг ҳаммаси совет воқелигидан илҳом олади».

Ўша оғир йилларда туғилган ижодий ҳамкорлик анъаналари бугунги осойишта кунларда ҳам давом этмоқда. Масалан, Ҳамза номидаги Ўзбек давлат академик драма театрида москвалик таниқли режиссёр П. Васильев А. Островскийнинг «Ҳар тўкисда бир айб» асарини, СССР халқ артисти Е. Симонов Шекспирнинг «Отелло» трагедиясини саҳналаштирди. Белорус драматурги А. Макаёнокнинг «Трибунал» асари республика «Ёш гвардия» театрида, Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси Назир Сафаровнинг «Лукаш ботир» асари белорус театрида саҳналаштирилди. Бундай мисолларни кўплаб келтириш мумкин. Ўйлаймизки, театрларимиз ўртасидаги ижодий алоқалар Буюк ғалабанинг 40 йиллиги нишонланадиган кунлар арафасида яна ҳам қизғин давом этади.

Е. ЛЕВИНА,
Тошкент Давлат Маданият институти ўқитувчиси.

АКС САДО

ИСТАГИМИЗ

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг шу йил 13 июль сонида босилган Б. Шоҳназаровнинг «Мухлислар талаби» деган хати биз, студентларга ҳам манзур бўлди. Шундай истаклар ҳаммамизнинг кўнглимизда бор.

Телеэкранда намойиш қилинаётган иттифоқдош республикалар ёки чет эл фильмларидаги гап-сўзлар кўпинча ҳаракатларга шунчалик мос тушадики, фильм дубляж қилинганига ишонгинг келмайди. Томошабинлар телевизор қаршисида маданий ҳордиқ чиқарар экан, улар фильмни ўзбек тилида кўриш имкониятини яратган Ўзбекистон ССР халқ артистлари Ҳ. Умаров, Ё. Аҳмедов, Э. Маликбоева, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артистлар О. Юнусов, Т. Тожиев ва бошқа истеъдодли санъаткорларга раҳматлар айтишади. Лекин хатда таъкидланганидек дубляж қилинган фильмлар фақат телевидение орқали намойиш қилинмоқда.

Актёр бирор образга овоз берар экан, экран қаҳрамонини ҳолатига кириши учун тер тўкишини яхши тушунамиз. Шундагина дубляж ҳақиқий санъат даражасига кўтарилади. Лекин дубляж санъати намояндаларининг номларини фақат титрда кўрамиз, холос. Янги таржима қилинган фильм тўғрисида тақризлар ёзилса, санъатнинг бу тури усталарининг ижоди кенг ёритилиб борилса дубляжга бўлган талаб ҳам ўз-ўзидан ошган бўлар эди.

Шуни ҳам айтиш керакки, умуминсоний фазилатлар улуғланадиган ҳинд фильмларини сўнгги бор ўзбек тилида кўрганимизга 10-15 йил бўлди, десак хато қилмаймиз. Ҳатто қўшиқ текстлари ҳам таржима қилиб туриладиган ҳинд фильмларининг шўх-шан оҳанглари ҳамон қулоқларимиз остида жаранглайди. Бу ўз вақтида «Ўзбекфильм» киностудиясининг ютуқларидан бири эди. Шундай экан, қардош республикаларимизда яратилган фильмлар билан бирга, кино санъати тараққий этган чет мамлакатларнинг картиналарини ҳам ўзбек тилига мунтазам таржима қилиб бориш керак. Чунки фильмни она тилида кўриш, уни янада яхшироқ тушунишга ва бадиий ленталардан кўпроқ завқ-шавқ олишга ёрдам беради.

А. АЗИЗОВ,
А. ЖЎРАЕВ,
С. АКБАРОВ,
М. НАРЗИЕВ

ОҲАНГЛАР СЕҲРИ

Анатолий Варелас замонавий музика жанрларида баракали ижод қилаётган изланувчан ёшлардан. У Мухтор Ашрафий номидаги Тошкент Давлат консерваториясида композиторлик (профессор Б. Зейдман) ва скрипка класси (педагог И. Рейдер) бўйича таҳсил кўрди. Чолғу асбоблари камер музикаси (миниатюра, трио, квартет), вокал (романслар, қўшиқлар), симфонизм (поэма, симфония) каби ҳар бир жанрнинг ўзига хос нозик томонларини ғоят чуқур идрок этиши ёш композиторнинг Успенский номидаги махсус музика билим юртини битириш арафасида ва консерваторияда ўқиб юрган кезларидаги илк машқларидаёқ намоён бўлди.

А. Вареласнинг пьеса, вариация, соната, концертларида скрипкага кенг ўрин берилади. У яратган симфонияларнинг кўпгина образлари ва сюжет қурилишлари консерваторияда таълим олаётган пайтларида яратган скрипка сонаталаридаёқ намоён бўлди.

Композитор алоҳида эълон қилинадиган вокал асарлари текстига талабчанлик билан ёндошди. Бир қанча романсларини А. Ахматова, А. Блок, М. Цветаева шеърлари асосида яратди. Композитор шеърий асарларни оҳангга солар экан, ундаги ҳар бир сўз маъносига кўр-кўрона ёпишиб олиш тенденциясидан қочиб, кўпроқ мисралардаги умумий кайфиятни, шеърнинг асосий ғоясини ёркинроқ ҳис этишга ва қалбини ҳаяжонга солиб юрган туйғулар билан ҳамоҳанг музика асарлари яратишга интилади.

Студентлик йиллариданоқ ёш ижодкор диққатини юксак этик ва гражданлик мавзулар ўзига тортади. Унинг диплом иши — шоир П. Антокольский шеъри асосида ёзилган «Ўғлон ҳақида поэма» кантатаси фалсафий руҳ билан суғорилган. Кантата жонларини энг азиз туйғулар учун фидо қилган жигарбандларга оналарнинг нидоси каби янграйди.

Муаллифнинг 1977 йили яратган симфонияси Улуғ Октябрь революциясининг 60 йиллигига бағишланган. Асар — замондош ижодкорнинг бутун инсоният, мамлакатимиз тақдири, халқларимиз тарихи ва бугунги ҳаёти тўғрисида жиддий мулоҳазаларидир.

Симфония жанрига мурожаат қилган ижодкор олдида бир қанча мураккаб вазифалар туради. Чунки бу жанрда композитор энг аввал дунёқараши, актив ҳаётий позициясини намойиш қилиши, шунингдек, симфонияда воқелик ўзининг бутун ранг-барангликлари, қарама-қаршиликлари билан акс этиши лозим.

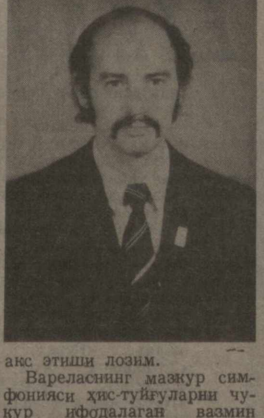

Вареласнинг мазкур симфонияси ҳис-туйғуларни чуқур ифодалаган вазмин оҳанглар билан бошланади. Ёқимли ички «садо»ларга бой мусиқавий мавзу кўповозли ифода услубининг муваффақиятли жаранглашига имкон яратади. Бу ерда виолончел садолари гўё тафаккур йўналишларини «бошқариб» бораётгандек туюлади. Композитор мавзуни очиб бериш учун қандай усулни қўлламасин, уларнинг ҳаммаси жонли инсоний ҳис-ҳаяжонлар, ёркин туйғулар билан тўлиқ.

Фагота билан талқин этиладиган бош партия асабий, лекин шиддатли, гоҳида тутилиб-тутилиб истеҳзо оҳангида жаранглайди. Кейинроқ баъзи мусиқавий бўёқлар йўқола бориб, қатъий чақириқ, ундов оҳанглари аниқроқ эшитила бошлайди. Қўшимча партия — нафис лирика бўлиб, флейтанинг ноласига ҳазин садолар жўр бўлади. Шиддатли оҳангларга чиқилгандан сўнг реприз вазифасини бажарувчи «оҳиста» кульминация пайдо бўлади. Бу ерда муаллиф Шостакович анъаналарига таассуб қилади.

Иккинчи (Андантино) қисмининг мусиқавий мавзу йўналиши нафосат ва назокатга бой. Пиккало флейтаси ва бас кларнетнинг шўхчан, ўйноқи оҳанглари фонда жўр бўлиб туради, арфа садолари эса музикага афсонавий руҳ бағишлайди.

Учинчи қисм (Аллегро) актив драматик босқич сезилиб турадиган кескин, ташвишли, тезкор оҳанглар билан бошланади. Иккинчи образ қатлами (қўшимча партия) кўповозли қадимий духовой ансамбллар ижроси лирик туйғуларни жонлантиради.

Ниҳоят, симфония асосий темаси, ривожланиш жараёнининг якуни — эришилган натижа юзага чиқади. У аввало жудолик аламини ифодалаб, бир мунча шиддаткор, лекин тантанавор, кўтаринки руҳ билан якунланади.

Композитор асарларининг ҳар бири ўртасида, ҳатто ҳар бир оҳангда ўзига хослик мавжуд. Улардаги мусиқавий мавзуда алоҳида такрорланиб турувчи торцо-кварт тузилишини учратамиз. Шу билан бирга А. Варелас асарлари шиддаткорлиги, мулоҳазакорлиги билан ҳам алоҳида аҳамият касб этган.

Композитор болаларга атаб бир талай қўшиқлар, чолғу асбоблари учун пьесалар яратди. А. Варелас кичкинтойлар учун яратган куй ва қўшиқлар пухта, содда, самимий. Шу боисдан улар болалар қалбида тез акс садо беради ва севимли музика асарларига айланиб қолади.

Композиторнинг ўз ижодига танқидий ёндашуви ва талабчанлигини таъкидлаб ўтиш зарур. У мусиқавий техникасини такомиллаштира бориб, қўлга киритилган муваффақиятлар доирасида чегараланиб қолмасдан, сабот ва ғайрат билан меҳнат қилмоқда. Шу кунларда А. Варелас иккинчи симфониясини якунламоқда. Шунингдек, у Қорақалпоқ мавзуидаги квартет устидаги ишни бошлаш арафасида. Хуллас, ижодий довонларга қараб бориш тинимсиз машаққатли меҳнатни талаб этади.

Наташа ҚОДИРОВА,
санъатшунослик кандидати

Бир мактуб шарҳи

НЕГА СОЗАНДАГА ЭЪТИБОР КАМ?

Бўлғуси созанда аввало ўрта мактабда ҳаваскорлар тўгарагига ёки музика мактабига қатнайди. Имконияти борлар эса музика билим юртларида ва санъат олий ўқув юртларида таҳсил оладилар. Кўриниб турибдики, профессионал музикачи бўлиб етишиш учун камида ўн беш — йигирма йил таҳсил кўриб ижод қилишга тўғри келади.

Созанда учун саҳна ҳаёти ҳам жуда машаққатли. Масалан, саҳнада икки бўлимдан иборат концерт кетяпти. Унда созандалар ансамбли билан бешта яккахон раққоса ва бешта яккахон хонанда қатнашяпти дейлик. Ҳар бир хонанда ёки раққоса репертуарида камида тўрт-бештадан рақс ёки ашула бўлади. Созанда эса бу номерларнинг музикасини мукаммал билиши, «совуққа ҳам, иссиққа ҳам чидаб», концертнинг бошидан охиригача саҳнада ижодий меҳнат қилиши керак. Лекин ана шундай масъулиятли вазифани бажараётган созандаларнинг хизмати муносиб баҳоланаяпти, деб бўлмайди. Кўпинча, репертуарида беш-олти ашула ёки рақси бор санъаткорлар ўзларига ҳамнафас бўладиган созандалардан аввал довруғ қозанишади, юксак унвонларга сазовор бўлишади. Бу бир жиҳатдан тўғри ҳам. Лекин созанда-чи? Унинг оғир ижодий меҳнати ҳамиша ҳаққоний баҳо олади дея оламизми? Бу ҳақда гоҳо созанда пенсия ёшига яқинлашгандагина ўйлай бошлаймиз. Баъзан созандалар тақдирланишга ҳам улгурмай саҳна билан хайрлашадилар. Қисқаси, созандалар фаолиятига яхши эътибор берилмайди. Ҳолбуки, барча ижодкорлар қатори созандалар меҳнати ҳам ўз вақтида тақдирланса, бу улар учун маънавий рағбат бўлади-ку!

Республика радиосида Аббос Баҳромов, Ари Бобохонов, Сулаймон Тахалов каби созандалар ижросидаги куйлар тез-тез янграб туради. Лекин ижрочиларнинг номи эълон қилинмайди.

Масалан. А. Баҳромов Руминияда бўлиб ўтган фестивалда лауреат бўлган эди. У кўп йиллар Ўзбекистон филармониясининг Тўхтасин Жалилов номидаги халқ чолғу асбоблари оркестрига дирижёрлик қилди. Ҳозир Тошкент Маданий-оқартув техникумида музикадан дарс беряпти. Лекин ҳанузгача унинг меҳнатлари муносиб тақдирлангани йўқ. Глиэр номидаги музика мактаби ўқитувчиси Б. Мирзаахмедов ҳақида ҳам шу гапларни айтиш мумкин. Бундан ташқари областларимизда ҳам қанча-қанча шундай созанда ва музика ўқитувчилари бор. Мени тўғри тушунишларини сўрайман. Гап унвонда ҳам эмас. Бу ерда гап умуман ижодкор меҳнатини тўғри баҳолаш, уларнинг санъаткор сифатида ўсиши учун партия ва ҳукуматимиз белгилаб қўйган шарт-шароитларни яратиб бериш ҳақида кетяпти. Созандалар ҳам бошқа санъаткорлар каби ўз малакаларини доим ўстириб боришлари керак-ку! Бунинг учун эса ўз устиларида тинмай ишлашларидан ташқари улар ҳам маълум шарт-шароитларга, рағбатга муҳтожлар-ку, ахир?! Зотан, созандаларнинг ижодий меҳнати тўғрисида ғамхўрлик қилиш ва уларни муносиб баҳолаш санъатимизнинг равнақи учун катта йўл очиб бериши мумкин, деб ўйлайман. Аслида ҳам шундай эмасми?

Қобилжон УСМОНОВ,

Ўзбекистон ССР Телевидение ва радиоэшиттириш давлат комитети қошидаги ўзбек халқ чолғу асбоблари ансамблининг созандаси

МАКТУБНИ ўқиб қуйидаги воқеа ёдимга тушди. Қадимги «Зийнатул мажолис» («Мажлислар зийнати») номли рисолада ёзилишича, бир даврада Форобий ёнидан мусиқа асбоби олибди. Асбобнинг кўриниши кичик қовоққа ўхшар, номи ғипчак дейиларкан. Форобий чолғуда қайсидир куйнинг биринчи қисмини чалганда ўтирганлар ниҳоятда мамнун бўлишибди, куйнинг иккинчи қисми даврадагиларни йиғлатибди. Сўнгги учинчи қисми чалинганда эса, хотиржамлик пайдо бўлиб ҳамма уйқуга кетибди.

Воқеа бироз бўрттириб тасвирлангани сезилиб турибди. Музика кишилар руҳига таъсир этиши, турфа олижаноб ҳис туйғулар уйғотиши, софдиллик, покликка даъват этиши лозим. Аслида мусиқанинг буюк қудрати ҳам шунда!

Улуғ Ватан урушининг ҳал қилувчи дамларида қамалда қолган Ленинград филармонияси концерт залида Димитрий Шостаковичнинг 7-қаҳрамонлик симфонияси илк бор ижро этилади. Залда йиғилганларнинг кўпчилиги хотин-қизлар, қариялар эди. Концерт Ленинград радиоси орқали трансляция ҳам қилинади. Симфония барча тингловчиларни қаттиқ ҳаяжонга солди. У душманга нисбатан битмас-туганмас нафрат, ғалабага ишонч уйғота олди. Ўша вақтда симфониянинг АҚШдаги премьераларининг бирида тингловчилар мазкур музика асарига қуйидагича баҳо бердилар: «Шундай симфония яратган халқни ҳеч қандай жанг ва ҳеч қандай уруш билан енгиб бўлмайди-»

Бу музиканинг қудратига берилган холисона баҳодир. Қоғоздаги ноталар тилга кирганда ана шундай қудратли оҳангларга айланади! Бу ишда шубҳасиз созанданинг хизматлари жуда катта. Музика созанданинг ҳар биридан катта билим ва маҳорат талаб этади. Ҳозирги пайтда ёшларга мутахассислар ва олимларимиз соз чалиш маҳоратини мактаб ёшидан эмас, балки ундан ҳам эртароқ ўргатиш масаласини кўтармоқдалар. Ўсмирлик даври ортда қолиши билан болаларда музика асбоблари чалишни ўрганиш қобилияти бир мунча сусаяди. Масалан, энг замонавий чолғу асбоби — фортепиано чалишни ўрганиш учун юқорида созанда тилга олиб ўтган 15 — 20 йилдан ҳам ортиқроқ вақт талаб этилади. Ўзбек миллий асбоблари рубоб, чанг чалишни ўрганиш учун ҳам машқни жуда эрта бошлашга тўғри келади. Таҳсил олган ва маҳорат эгаллаган мутахассисларгина ноталарнинг бутун мусиқавий товланишлари билан ижро этишлари мумкин.

Талантли созандалар тарбиялаб етиштириш, санъатнинг музика ижрочилиги соҳасини ривожлантириш доим партия ва ҳукуматимиз диққат марказида. Кейинги йилларда ижодкор ёшлар билан ишлаш, театр санъатини янада ривожлантириш, ҳаваскорлик бадиий ижодиётини янада ўстириш тўғрисида чиқарган қатор қарорларда республикамиз санъаткорлари ва уларнинг ижодий фаолиятида туб бурилиш ясаш талаб этилади. Миллий музикамизни ўз созлари билан тарғиб этаётган истеъдодли созандалар бу борада ўзига хос мактаб яратганликларини алоҳида таъкидлаб ўтиш лозим. Мамадазиз Ниёзов, Муҳаммаджон Мирзаев, Карим Алиев, Фахриддин Содиқов, Саиджон Калонов, Комилжон Жабборов, Раҳим Исахўжаев, Маҳмуд Юнусов, Аюб Қодиров, Маҳмуд Муҳамедов, Эргаш Шукруллаев ва бошқа таниқли созандаларни ҳурмат билан тилга олсак арзийди.

Созанда Қ. Усмоновнинг редакцияга йўллаган мактубида музикачи кўплаб куйларни билиши лозимлиги таъкидланади. Бу тўғри гап. Аслида созандага бундан ҳам юксакроқ талаблар қўйилиши лозим. Фақат ансамбль репертуаридаги асарларга ва номерларга мослашиш созанданинг шу билан аста-секин чегараланиши, ўз устида ишламай қўйиш каби салбий ҳодисага олиб келади. У маҳорати ва ижро техникасини такомиллаштиришга интилишга эҳтиёж сезмайди. Бундай ҳол рўй бермаслиги учун созанда катта саҳнага чиққанидан кейин ҳам доим изланишда бўлиши, ижодий таклиф ва мулоҳазалар билан чиқиб туриши керак. Ансамбль раҳбарлари ҳар бир таклифни ҳисобга олиб, имкони борича уни ижодий коллектив фаолиятига татбиқ этиб борса, томошабин учун ҳам, санъаткор учун ҳам фойдалидир. Бусиз бадиий коллектив ҳам ижодий юксаклик сари силжий олмайди. Буни ансамбллар бадиий раҳбарлари, бош дирижёрлари доим ёдда тутишлари лозим. Бундан йигирма йил илгари мен Муҳиддин Қориёқубов номидаги Ўзбек давлат филармонияси қошидаги халқ чолғу асбоблари оркестрида ишлаб юрган кезларимда бадиий раҳбаримизга (ўшанда бадиий раҳбар ва бош дирижёр Саид Алиев эди) оркестрга чанг билан қанча профессионал музика асарларини мослаштиришни таклиф қилган эдим. Аммо у эътибор қилмади. Мен буни сўзим рад этилгани учун мисол қилиб келтираётганим йўқ. Ўша пайтда оркестрда яхши ижодий муҳит йўқлиги сабабли кўпгина созандаларнинг таклифлари эътиборга олинмади. Оқибатда, яхши қобилиятли созандалар коллективдан кетиб қолишди. Лоқайдлик туфайли улар анча пайт сарсон бўлиб юришди. Оркестрда истеъдодли музикачиларни топиб тарбиялагунга қадар анчагина оворагарчиликлар юз берди. Лекин янги бадиий раҳбарнинг изланишлари сабабли мазкур коллектив ҳозир бир мунча муваффақиятларга эришди, ижодий муҳит ҳам барқарор бўлди. Лекин лоқайдлик ҳукм сурган ансамблларда ҳамон созандаларга эътиборсизлик билан қараш ҳоллари содир бўлмоқда. Шуни унутмаслик керакки, ижодий муҳит бўлмаса, коллектив халқ эътиборидан четда қолади.

Кўриниб турибдики, созандалар —ижодкорлардир. Шунинг учун ҳам созанда Қ. Усмонов мактубида долзарб муаммони кўтарган. Унинг ҳамкасблари А. Баҳромов, А. Бобохонов, С. Тахалов каби ижодкорларнинг тақдири тўғрисида куюниб ёзиши бежиз эмас. Кези келганда шуни айтиш керакки, бугунги кунда республикамиздагина эмас, ҳатто қардош республикаларда ва чет элларда ижрочилик санъатини муваффақият билан намойиш этган Обид Холмуҳамедов, Мурод Тошмуҳамедов, Қаҳрамон Комилов, Шуҳрат Йўлдошев, Ҳалимжон Жўраев, Муҳаммаджон Қосимов, Баҳодир Зиёмуҳамедов, Фазилат Шукурова, Тилаш Хўжамбердиев, Темир Маҳмудов, Ғуломқодир Эргашев сингари созандалар борки, уларнинг фаолиятлари ҳам тақдирланишга ва рағбатлантиришга лойиқдир.

Созандаларнинг машаққатли меҳнати ҳаммага аён. Республика филармонияси қошидаги халқ чолғу асбоблари оркестри билан кўплаб сафарларда бўлдим. Афишаларимизда оркестр фақат концертнинг икки бўлимида қатнашиши эълон қилинган бўлса-да, бадиий раҳбаримиз томошабинларнинг музикага бўлган катта қизиқишларини ҳисобга олиб, оркестрни доим саҳнадан четлаштирмасди. Барча хонанда-ю раққосалар ўзларининг тўрт-беш номерларини ижро этиб дам олишарди. Оркестр бўлса концертнинг сўнгги номерларигача саҳнада эди. Репитициялар чоғидаги тинимсиз меҳнатни айтиб ўтирмаса ҳам бўлади.

Ҳа, бир сўз билан айтганда, созандачилик —тинимсиз изланиш ва машаққатли меҳнатдир. Унга бардош берганларгина халқимиз эъзозига сазовор бўладилар.

Биз юқорида номларини тилга олиб ўтган созандалар ичида ажойиб концерт репертуарига эга бўлган санъаткорлар бор. «Ўзбекконцерт» ва Ўзбек давлат филармонияси уларнинг ютуқларини кенг халқ оммасига пропаганда қилиши керак. Ахир бу созанда ижодига эътибор-ку! Нега бу масалага совуққонлик билан қаралмоқда?!..

Ҳозир Мухтор Ашрафий номидаги Тошкент Давлат консерваторияси ва Тошкент Давлат маданият институтининг халқ чолғу асбоблари факультетларини тугатаётган кўпгина мутахассислар мактабларда дарс бериш билан чегараланиб қолмоқдалар. Улар орасида кўплаб талантли ёшлар бор. Афсуски, бу ёшлар ҳақиқий ижоддан узоқлашиб кетмоқдалар. Истеъдодларни бой бериш санъаткорни ёмон аҳволга олиб келиши муқаррар. Шундай экан, қобилиятли созандалар тақдирига бефарқ қарамаслигимиз керак. Уларнинг фаолиятини муносиб тақдирлаш барча ижодий коллективларнинг бадиий раҳбарлари олдидаги муҳим вазифадир. Тўғри тақдирланган истеъдод яна ҳам яхши илҳом билан ижод қилади. Қолаверса, халқимизга ҳалол меҳнат қилаётган ижодкорни рағбатлантириш партия ва ҳукуматимизнинг доимо диққат марказида. Буни республикамиздаги барча ижодий ташкилотларнинг раҳбарлари ёддан чиқармасликлари керак.

Созанда Қобилжон Усмонов қаламга олган муаммо жуда тўғри ва ниҳоятда долзарб. Мактубни шарҳлашда республика Телевидение ва радиоэшиттириш давлат комитети, Муҳиддин Қориёқубов номидаги Ўзбек давлат филармонияси, «Ўзбекконцерт» ва областлардаги филармонияларнинг раҳбарлари ҳам ўз фикр- мулоҳазаларини билдирадилар, деган умиддамиз.

Рустам НЕЪМАТОВ,

Мухтор Ашрафий номидаги Тошкент Давлат консерваториясининг доценти

ҲАФТА ЯНГИЛИКЛАРИ

ТЕАТРНИНГ ЯНГИ МАВСУМИ

Ҳамза номидаги Ленин орденли Ўзбек давлат академик драма театри янги мавсумини бошламоқда. Шу муносабат билан театр директорининг ўринбосари Пўлат НОСИРОВ мухбиримизга қуйидагиларни гапириб берди:

— Театримиз ўзининг 67-мавсумини эртага, Ҳамзанинг «Бой ила хизматчи» асари билан бошлайди. Ижодий коллективимиз бу мавсумни катта масъулият билан кутиб олмоқда. Чунки тез орада Ўзбекистон ССР ва Ўзбекистон Компартиясининг 60 йиллик юбилейи нишонланади. Юбилейга атаб Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси Комил Яшиннинг «Йўлчи Юлдуз» драмасини қайта саҳнага олиб чиқамиз. Спектаклни иккинчи марта режиссёрлар, Ўзбекистон ССР халқ артисти О. Чернова ва Р. Ҳамидов саҳналаштиради. Асардаги доҳий В. И. Ленин ролини СССР халқ артистлари Ш. Бурҳонов ва З. Муҳаммаджонов ижро этадилар.

Юбилей тантаналаридан сўнг театримиз Москвага ҳисобот гастролига жўнайди. Бу ҳам катта тайёргарлик талаб этади.

Мавсум очилиши билан Проханов асари асосидаги афғон халқининг порлоқ келажак учун курашига бағишланган «Йўл бошида» спектаклининг премьераси бўлади.

Бу мавсумдаги репертуаримизда Шекспирнинг «Отелло» трагедияси, Я. Соломоннинг «Рўё» каби жаҳон драматургиясининг классик асарлари билан бир қаторда, атоқли адибларимиз Уйғуннинг «Зебуннисо» С. Аҳмаднинг «Келинлар қўзғолони», Э. Воҳидовнинг «Олтин девор», Ў. Умарбековнинг «Шошма, қуёш», «Қиёмат қарз» ва бошқа асарлар бор.

ҲАМШАҲАРЛАР ЭҲТИРОМИ

Таниқли ўзбек совет композитори Г. Мушель номини тамбовликлар ҳам фахр билан тилга оладилар. Чунки Георгий Александрович шу шаҳарда туғилган. Шу ерда С. Рахманинов номидаги музика билим юртида сабоқ олган. Шу боисдан ҳам Бутуниттифоқ Давлат Маданият институтининг Тамбов шаҳар филиали фортепиано кафедраси ўқитувчилари композиторнинг ижодини катта қизиқиш билан кузатиб боришади.

Яқинда бу ерда таниқли композитор, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган санъат арбоби Георгий Мушель туғилган куннинг 75 йиллиги муносабати билан илмий конференция ва концерт бўлиб ўтди.

Илмий конференцияга Ўзбекистондан композиторнинг ўнлаб асарлари совға қилинди. Концерт композиторнинг Тамбов ҳақидаги «Волжанка» ва серқуёш Ўзбекистон пойтахти ҳақидаги «Тошкент оқшомлари» қўшиқлари билан бошланди. Студентлар Г. Мушелнинг бир неча пьесасини, «Хореографик сюита»сидан бешта миниатюрасини, «Самарқанд сюитаси»нинг икки қисмини, бешинчи ва олтинчи фортепиано учун концертини ижро этдилар.

Г. АЛИМАТОВА

ЛИРИК ҚЎШИҚЛАР КЕЧАСИ

Андижон шаҳар Алишер Навоий номидаги маданият ва истироҳат боғида лирик қўшиқлар кечаси бўлиб ўтди. Унда Алишер Навоий номидаги Наманган область музикали драма ва комедия театрининг бир гуруҳ хушовоз хонандалари қатнашдилар. Ўзбекистон ССР халқ артистлари Камолиддин Раҳимов, Ҳабиба Охунова, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист Турдиали Саъдуллаев ижросидаги дилрабо қўшиқларни тингловчилар олқиш билан кутиб олишди.

Н. ИНОҚОВ

ШИЙПОНДА ШЕЪРХОНЛИК

Когон район Калинин номидаги колхознинг Тўра Жўраев бошлиқ бригадаси дала шийпонида пахтакорларнинг ижодкорлар билан учрашуви бўлиб ўтди.

Учрашувда Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи Бухоро область бўлимининг масъул секретари Т. Аҳмедов Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети XVI пленуми қарорлари ҳамда ижодкорлар олдида турган муҳим вазифалар тўғрисида гапирди.

Шундан сўнг Ўзбекистон Ленин комсомоли мукофоти лауреати шоира Гулчеҳра Жўраева, шоирлардан Отаёр, Турсун Али мушоирани давом эттириб, пахтакорларнинг қаҳрамонона меҳнатини улуғлайдиган, Ватан, партия, деҳқон шаънига бағишланган шеърларидан намуналар ўқидилар.

Д. ЖАББОРОВ

ЯНГИ КИТОБЛАР

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти яқинда босмадан чиққан қуйидаги китобларни китобхонлар эътиборига ҳавола қилади.

«Зебуннисо» — Ўзбекистон халқ шоири Уйғуннинг **«Драматургия кутубхонаси»** сериясида чоп этилган бу китобига шу номдаги тўрт парда, саккиз кўринишли шеърий драмаси киритилган. Асарда Бобурийлар авлодидан бўлган шоҳ қизи, эзгулик ва адолатни, муҳаббатни куйлаб ўтган шоира Зебуннисонинг ҳаёти ва ижоди ҳақида ҳикоя қилинади.

Адабиётшунос Турсуной Ҳамидованинг рус тилида нашр этилган **«Солнечные берега»** («Қуёшли соҳил») тўплами рус ва ўзбек адабий алоқаларига бағишланган. Унда адабий алоқалар бўйича тадқиқ асоси қилиб таниқли рус шоири Владимир Луговской ижодида Ўрта Осиё мавзуси олинган. Шоирнинг совет Ўрта Осиёси халқлари ҳаёти билан яқиндан танишуви, ўзбек, тожик, туркман, озарбойжон шоирлари билан ҳамкорликлари ва улар асарларидан қилган таржималари тўғрисида фикр юритилган.

Республикамизнинг шаҳар, қишлоқларида кўплаб халқ оғзаки ижоди намояндалари яшашади. Улар асарларини ёзиб олиш, тўплаш ва тадқиқ қилиш катта меҳнат талаб қилади. Фольклоршунос Малик Муродовнинг **«Сарчашмадан томчилар»** китобида ана шу борада олиб борилаётган изланишлар хусусида сўз юритилади. Сурхондарёлик, қашқадарёлик бахшилар, сўз усталари ижодлари тадқиқ қилинади.

Муҳсин Зокировнинг **«Эрк ва маърифат куйчилари»** монографияси ўзбек классик адабиёти тараққиётида муҳим роль ўйнаган шоир Машраб ижоди ҳақидаги, шунингдек, Алмаий, Нозимахоним, Тавалло каби маърифатпарвар шоирлар ҳаёти ва ижоди борасидаги олиб борилган илмий тадқиқотлардан ташкил топган.

«Чўлқувар бўлиш қийин» —бу Нўъмонжон Мирзаевнинг иккинчи китоби. Автор Жиззах даштларидаги қўриқларда янги ўзлаштирилган хўжаликлардаги пахтакорлар ҳаёти, фаолияти ҳақида, янги инсонни тарбиялаш борасида олиб борилаётган ишлар тўғрисида ҳикоя қилади.

Ҳабибулла Олимжонов **«Тақдир тақозоси»** қиссасида инсон, севги, ҳаётда ўз ўрнини топиш учун кураш ҳақида ҳикоя қилади. Тақдир тақозоси билан бу тушунчалар инсонда ҳар хил кечиши мумкин. Йигит ва қиз ўртасидаги тақдир тақозоси билан барбод бўлган севги, энди бошқа нарсалар ҳақида ҳам ўйлашга мажбур қилади. Қиссада инсонийлик мадҳ этилади.

Миллионлаб америкаликлар ҳамон меҳнат қилиш ҳуқуқидан маҳрум. Меҳнат министрлигининг маълумотига қараганда «ортиқча одамлар» армияси айрим ойларда 70 минг кишига етмоқда. Мамлакатда умумий ишсизлар сони эса 8,8 миллиондир. «Индастри уик» журналидан олинган бу суратда кучли ёмғир бўлишига қарамай иш сўраб навбатда турганлар акс эттирилган.

ТАСС фотохроникаси.

ЭНГ ИФЛОС, ЭНГ ДАҲШАТЛИ...

Яқинда Англиянинг «Обсервер» номли ҳафталигида инглиз журналисти Поль Терунинг Нью-Йорк метроси ҳақидаги очерки босилиб чиқди. Унда журналист қуйидагиларни ёзади:

Нью-Йоркликлар ўз метроларини жуда ёмон кўрадилар, лекинноилож фойдаланадилар. Ер ости йўли деган ном Нью-Йорк метросига унча тўғри келмайди, чунки йўлларнинг кўпи ер устидан ўтган. Метрога кираверишдаги биринчи таассурот жуда нохуш ва қўрқинчли. Эски деворларга бўёқлар чаплаб ташланган, зўравонлик ва бузғунчиликка даъват этувчи ҳар хил ёзувлар кўзга ташланади. Бу ерга кирган кишилар чидаб бўлмас даражадаги сассиқдан беихтиёр бурунларини беркитадилар.

Метродан фойдаланиш хатарлими, деган саволга жавобан аҳоли дарров бу ерда юз берган бир неча ҳодиса, яъни ўлдириб кетишлар ҳақида гапириб беради. Йўловчилар доимий хавотирда бўлиши тасодифий эмас.

Флешингавеню станциясида полициячи билан метродан фойдаланиш қоидалари ҳақида суҳбатлашдик. Бу қоидаларни ҳамма албатта билиши керак, чунки метро алоҳида мураккаб системага эга Баъзилари уни канализация билан тенглаштирса, бошқа бировлар эса ўзларини гўё дўзахга тушгандай ҳис қилишар экан. Бундай нохуш таассуротлар вагонларда ҳар хил шубҳали кимсаларнинг кўплигидан янада ортади.

Йўловчилар бўш вагонларга чиқишдан қўрқадилар, айниқса олтиндан зеби зийнат таққанлар метрога мутлақо чиқа олмайдилар.

Биз бу ерда бир аёлни учратдик. Унинг тишлари тушиб кетган, оёқларини полиэтилен пакетлаар билан ўраб олган, афтидан руҳий касаллиги шундоққина билиниб турибди. Айтишига қараганда, касби медик экан. У метро станцияларида яшар, ҳар хил ифлос жойларда ётиб кетаверар экан. Бундайларни бу ерда тез-тез учратиш мумкин. Улар полиция ва йўловчиларга дўқ-пўписалар ҳам қилиб турадилар. Буларни ҳеч қаерга жойлаштиришнинг иложи йўқ, шунинг учун полиция ҳам уларга аҳамият бермас экан. Бу ерларни жиннихонанинг филиали, деб бемалол айтавериш мумкин.

Рельслар орасидан сассиқ сув оқиб турибди. Катта-катта каламушлар ҳам кўриниб қолади.

— Эшик олдига ўтирманг, бу безориларга қўл келади. Иложи бўлса ҳайдовчига яқинроқ жойларда туринг, чунки унинг телефони бор. Станцияда айниқса тунда контролёр будкасига яқинроқ турган маъқул, унинг ҳам телефони бор. Кўпчиликдан узоқлашманг, бўш зина ва эскалаторлардан фойдаланманг. Кишилар гавжумроқ бўлган жойлардан фойдаланинг,—деди менга қурол ва радиопередатчик осиб олган полициячи.

Қизиғи шундаки, кунларнинг бирида метрода унга ёш бола хужум қилибди. Полициянинг юзига тарсаки тушурибди, сўкиниб ёнидаги бор пулини талаб қилган. Полициячи ҳужжатини кўрсатиб, «сен қамоққа олиндинг» деганида, у юзсизларча мен ҳазиллашдим, деган.

Уйсизлар учун бу ерлар бошпана вазифасини ўтайди. Улар станциядан станцияга кўчиб юрадилар. Тиланчилик қиладилар, ташландиқ нарсаларни еб, скамейкаларда ухлайдилар.

Нью-Йорк транспортига қарашли полиция маҳкамасида 30000 киши ишлайди. Буларнинг шаҳар полициясига алоқаси йўқ. Транспорт полициясига унчалик истамай, ноилож ишга киришади, чунки бу ернинг шароити жуда оғир. Бу ердаги ифлос ва шовқин-сурондан ташқари зах, совуқ, қурол ишлатиш эса кўпчилик гуноҳсизларнинг ҳаётини хавф остида қолдирар экан...

Шуларни гапириб берган суҳбатдошим «Метродан фойдаланишнинг биринчи қоидасини билишни истайсизми? Биринчи қоидаси шуки, иложи бўлса метродан умуман фойдаланманг,» — деди.

Кўпчилик ана шундай маслаҳат беради. Лекин бунга қандай амал қилиш керак?

Нью-Йорк метроси ҳақида мақтаниб гапиришганда дунёда энг узун линияларга, энг кенг станцияларга, энг тез юрар поездларга, энг кўп йўловчиларга эга, дейишади. Шу билан бирга, энг ифлос вагонларга, деворлардаги энг даҳшатли ёзувларга, энг тартибсиз, энг безори йўловчиларга эга ва энг кўп полиция ходимларга эга дейишни ҳам унутмаслик керак.

«Литературная газета»дан

ТАБИАТГА МЕҲР — ИНСОНГА МЕҲР

БАЛИҚЛАР ФАРЁДИ

Тоғлар бағридан йўл олган бир неча ирмоқлар қўшилиб, Қашқадарё вужудга келади. У суви шаффофлиги билан машҳурдир. Бу дарёда маринка, сазан, танга балиқ, лаққа кўп. Аммо кейинги йилларда дарёнинг бу бойлиги аёвсиз овланмоқда. Маҳаллий аҳоли балиқларни электр токи билан овлаши натижасида уларнинг икрадан чиққанлари ҳам қирилиб кетяпти.

Айниқса, «Паландара», «Варганза», «Партия XIX съезди» совхозлари ва Китоб райони марказининг аҳолиси орасида ана шу усул билан балиқларга қирон келтираётганлар анчагина.

Қашқадарё область табиатни муҳофаза қилиш жамияти, махсус инспекциялар, жойлардаги ички ишлар бошқармаларининг ходимлари табиатни топтаётганларга қарши кескин курашади, деган умиддамиз.

А. АВЛОҚУЛОВ

ҚУШЛАР — БИЗНИНГ ДЎСТИМИЗ.
Х. МИРЗАКАРИМОВ фотоси

ТАБИАТШУНОС ВА ҚАЛДИРҒОЧ

Бир табиатшунос дўстимнинг айвонига қалдирғоч ин қўйди. Бу ҳолдан у беҳад қувониб қушга халақит бермасликни бола-чақаларига қайта-қайта тайинлайдиган бўлди. Лекин бир куни фалокат юз берди. Инига лой ташиётган паррандалардан бири вентилятор паррагига урилиб, ерга йиқилди. Дўстим ҳар қанча ҳаракат қилса ҳам у тузалмади.

Қалдирғочнинг жуфти икки кунгача чирқиллаб нола қилдию, кейин бу хонадонни тарк этди.

Табиатшунос дўстим ҳам бу ҳолдан қаттиқ изтироб чекди.

ЮВОШ ҚУШ

Мусичани ювош қуш дейишади. Аммо мен унинг ногаҳоний жасурлик касб этиб, одамга ҳужум қилганининг гувоҳи бўлганман.

Ўшанда нима бўлдию унинг эндигина темирқанот бўлган боласи инидан қулаб тушди. Уни қўлга олганимда она мусича ҳеч тап тортмай қўлимга қаноти билан уриб ўтди.

Уни ортиқча таҳликага солмаслик учун полопонини инига қўйдим.

Наби ОРТИҚОВ

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениеси, СССР Адабиёт фондининг Ўзбекистон бўлими СССР Ёзувчилар союзининг аъзоси Жонибек Қувноққа онаси

Очa НУРОВА

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор қиладилар.

Чоршанби БОЙБУСИНОВ

ИШОНЧЛИ ОДАМ

Ҳурматли...! Сизга зудлик билан шуни ёзиб маълум қиламанки, ўртоқ Ф. (тўлиқ исми Фазлиддин) эгаллаб турган мансабига мутлақо номуносиб раҳбарлардан биридир. У педагогикани билмайди. Ҳамма билан бир хилда муомала қилади. Бундан ташқари, ўта хасис. Ичмайди, чекмайди. Демак, у совет савдосининг ашаддий душмани.

Ўртоқ Ф.нинг оиласига келсак, фарзандлари ёрдамга муҳтож. Ф.ни зудлик билан оталик ҳуқуқидан маҳрум қилмоқ даркор. Бояқиш болалар дунёда борми-йўқми, билиб бўлмайди. Бари «мўмин-қобил». Авахтада ётгандай уйдан чиқмай дарсини ўқишади. Ўйин-кулги тўғрисида гап ҳам бўлиши мумкин эмас. Болаларга мутлақо эрк берилмаган! Демак, буюк саркардаларнинг бола тарбиясига оид таълимотидан мутлақо бехабар. Хабари бўлганда болаларнинг ўзаро уришишига, муштлашишига, қолаверса, ўзлигини кўрсатишига йўл қўярди. Ўртоқ Ф. ушбу ўзбошимчалиги билан жамиятимизга нақадар катта зиён келтираётганини ўйлаб ҳам кўрмайди. Ахир ювош болалар билан Ватанни ҳимоя қилиб бўлармиди?! Бас, шундай экан, жамоатчилик бундай оила тақдирига томошабин бўлиб турмаслиги керак.

Қўшниларнинг айтишича, ўртоқ Ф. хотинининг фикри билан иш тутаркан. Бозор-ўчарниям ўзи қиларкан. Ҳатто ўзи бешик тебратиб, ўзи челакда сув таширкан. Бу қандай гап ахир! Раҳбар деган бунақа «мелоч» бўлмаслиги, бўлар-бўлмасга ўз обрўсини тўкмаслиги керак! Боболаримиз «хотиннинг гапига кирган эркак — эркак эмас», деб тўғри айтган. Бу факт тарихда ҳам ўз исботини топган. Матриархал даврини эсланг. Аёллар давлатни бошқаролмади. Бошқарганида патриархал даври вужудга келмасди. Хуллас, эй бандаи ғофил, ё хотиндан, ё мансабдан кеч дейдиган бирон мард йўқ!

Ўртоқ Ф.нинг юзида табассум ин қўйган. Биз унинг кулишига қарши эмасмиз. Лекин раҳбар одамнинг қовоғидан қор ёғиб турса оши-ғи олчи бўлади. Ўртоқ Ф. эса қабулхонадаям, йиғилишдаям, тўй-томошадаям Афанди билан аския айтишиб тургандай тиржаяверади. У билан ишлаётганимга мана ўн йилдан ошди, аммо ҳали бирон кишини жеркиганини ёки уришганини кўрмаганман. Наҳотки, дўст ачитиб гапиради, деган мақол эскирган бўлса?! Душманлигини сезмаган ғофил бандалар унинг пинжига тиқилиб, ширин сўзининг қурбони бўлмоқдалар. Айниқса, ўринбосарлари! Иш деб жонларини гаровга қўйишган. Уларнинг хизмати эвазига обрўй ҳам, минбару медаллар ҳам Ф.ники! Қани ҳақиқат!

Ўртоқ Ф.нинг талтайиб кетишида коллективнинг ҳам айби йўқ эмас. Биронта одам унга гап қайтаролмайди. Бари «хўп-хўп»дан нарига ўтмайди. Топшириқ берганда орден олаётгандай тиржайиб ҳам қўйишади. Умуман, ўртоқ Ф.нинг тарафдорлари кўп. Шунинг учун ҳам ушбу мактубни кўпчилик ўртасида ҳал қилмасликларингизни сўрайман. Бордию унинг ўрнига номзод кўрсатиш лозим бўлса, ёрдамимни аямайман. Ҳозирча кимлигимни айтиб ўтирмайман. Керак бўлганда ўзим кўринаман. Мабодо бўш ўринга зудлик билан одам тайинлаш лозим бўлса, мени тайинлай қолинглар, қарши эмасман. Бундан ўртоқ Ф.нинг боши осмонга етади. Чунки ўртоқ Ф. менга ўзига ишонгандай ишонади.

ИНДОЛМАЙСИЗ-А?

— Хўш, Нодир Қодирович! Нега индамийсиз? Қани, жавоб беринг!

— ....

— Ана шунақа. Индолмайсиз. Қани, индаб ҳам кўринг-чи! Нима, бизларни кўзи кўр, қулоғи кар деб ўйлаганмидингиз? Йўқ, адашасиз. Ҳамма қилиб юрган ишларингиздан хабардормиз. Тунов куни «мазам қочиб қолди», деб иш пайтида чойхонада ошхўрлик қилаётганингизни ўзим кўрдим. Талаб ҳаммага битта. Қани сизда интизом? Раис бўлсангиз ўзингизга! Ё гапим нотўғрими? А? Гапиринг!

— ...

— Ана, кўрдингизми, «ғиринг» ҳам дея олмаяпсиз. Ёки бошқа бир мисол. Кеча боғда узум еб турсак, «Ҳей, қанақа одамсанлар ўзи? Бир бошдан еганларингда элликтанг эллик бош узум ейсанлар. Бунақада планни қандай қилиб тўлдирамиз?» — деб бизларни роса койидингиз. Хўп, бу майли, бир бош узум еганимизга план тўлмай колар экан, унда нега ўзингиз ҳамманинг кўзи олдида тўрт яшик узумни машинангизга солдириб, олиб кетдингиз? Ҳар ҳолда тайёрлов пунктига обориб топширмагандирсиз! Ёки у планга таъсир қилмайдими?

— ...

— Қани, жавоб беринг! Оғзингизни ҳам очолмаяпсиз-ку! Айниқса бир нарса алам қилади. Келганингизга бир йил ҳам тўлмади-ю, дарров машинали бўлиб олдингиз. Бошқа қанча одам навбат кутиб ётибмиз. Ёки биз одам эмасмизми? Биз ҳам шу хўжалик аъзосимиз, ахир.

— ...

— Ҳа, бу гапларни очиқ бетингизга айтаёганимга раҳмат денг. Фермага мўлжалланган материаллардан данғиллама уй қуриб, укангизни жойладингиз. Клубга мўлжалланган материаллардан участка қуриб, куёвингизни сийладингиз... Ваҳоланки, сиздан материал сўраб юрганлар қанча? Нима, айбимиз сизга қариндош эмаслигимизми?

— ...

— Ҳа, шунақа, индолмайсиз. Керак бўлса...

Қулматнинг шунга ўхшаш гинахонлиги ҳали талайгина эди-ю, лекин пастда оёғини чалиштириб ўтирган драма тўгараги раҳбари уни чапак чалиб, гапини бўлиб қўйди.

— Сто-оп! Бўлди, бугунча етарли. Ҳаммага рухсат, — деди тўгарак раҳбари ва Қулматга қараб қўшиб қўйди: — Яшанг, Қулмат ака. Артистлардан ҳам ўтказиб юбордингиз. Жуда ҳаётий чиқди.

Қулмат бунақа ролларни қийворамиз-да, деб чиранишга эндигина оғиз жуфтлаган эди ҳамки, ташқаридан раиснинг «Қулмат» деб чақирган овози эшитилиб қолди. У тўгарак раҳбари билан хайрлашишни ҳам унутиб, колхоз клубидан бирин-кетин чиқиб бораётган ҳаваскор артистларни туртасурта, «лаббай, хўжайин» деганча ташқарига отилди.

Баҳром ЮНУСОВ

Павел САКОВИЧ

ЖАСУРЛИК ПИЛЛАПОЯЛАРИ

Василь Будович редакциянинг энг босиқ, ширинсухан ходими. У бирор кимсани оғзаки сўз билан ёки матбуот орқали хафа қилган эмас.

Кунлардан бир кун уни редактор чақириб қолди.

— Мана бу газетхон шикояти, — деди у мухбирга қандайдир қоғозни тутқазар экан. — Ўрганиб чиқиб, танқидий мақола ёз. Ўзинг биласан, бу қатъийлик ва масъулият талаб қиладиган муҳим мавзу.

Василь шошиб қолди, рад жавобини бермоқчи эди, аммо редактор қаламини шиддат билан столга қўйиб, деди:

— Бўлди, бас, азизим! Сенга фақат гуллар ҳақида ёзиш бўлса! Бу ер сенга «Гулзор» журналининг редакцияси эмас. Қаламингни чархлаб, публицистикани ўзлаштир! Етар энди!

Бир неча кундан кейин Будович редактор столига мақолани қўйди.

— Кўрдингми, қўлингдан келар экан-ку! — мақтаб қўйди редактор. — Фақат дадилроқ ёзиш керак, дадилроқ. «Қайсидир заводнинг бир цехида» деганинг нимаси? Нега аниқ ёзилмаган?

Эрталаб Будович яна редактор хонасига кирди.

— Мана энди, тузук, — деди редактор мақолани кўздан кечираркан. — Дадил ва принципиал. Фақат мана бу ерида «коллективнинг кўпсонли ишчиларидан бири, яъни А. П., ҳал қилувчи дақиқада ўз ўртоқларига панд берди», деб ёзибсан. Нима учун «А. П.»? Нима, унинг фамилияси йўқми?

Яна қайта ишланган мақолани ўқиркан, редактор мамнун бош силкирди:

— Яшавор, Будович! Мана шунақа далиллар билан боплаш керак уларни!

Сўнгги абзацни ўқигач, у одатига кўра имзога назар ташлади ва қотиб қолди.

Мақола остига «Газета адабий ходимларидан бири» деб имзо қўйилган эди.

У. АБДУШОҲИДОВ
таржимаси

РАССОМ Ш. СУБҲОНОВ

ЖАҲОЛАТ ДЕВОНАЛИКДИР

Бир дамлик жаҳолат — девоналикдир.
ГОРАЦИЙ.

...Суд қора курсисида 24 ёшли йигит ўтирибди. У қотилликда айбланяпти. Ўзи тенги икки дўстининг умрига завол бўлди. Уни энг олий жазо — ўлим жазоси кутмоқда...

Хўш, уни бундай разолат ботқоғига ботишга нима мажбур қилди!

Залда қотилга гоҳ ачиниб, гоҳ нафрат билан термулиб ўтирганларнинг хаёлида ана шу саволлар чарх уриши табиий. Бир бурда мурғак гўдакни суйиб, ардоқлаб, вояга етказган ота-онанинг аҳволи не кечяпти!.. Шубҳасиз бу саволлар суд ҳайъатини ҳам ўйлатиб қўйганди. Улар олдида биргина қотил устидан ҳукм чиқариб қўйишгина эмас, балки бу жиноятнинг илдизини, унинг моҳиятини батамом очиб ташлаш вазифаси ҳам турарди. Токи бу даҳшатли фожеа бошқаларга сабоқ бўлсин...

* * *

КЕЙИНГИ пайтда айрим ёшлар ўртасида турли жиноятлар содир бўлаётгани кўпчиликни ташвишга соляпти. Хўш, бу шунчаки тўқликка шўхликми? Ёмон тарбия оқибатими? Нима учун айрим ёшлар енгил ҳаётга бериляптилар? Нима учун улар бойликка, маишатга ружу қўйяптилар?

Бу каби саволларга бирдан жавоб топиш мушкул. Келинг, яхшиси, ҳикоямиз давомида бу муаммоларга биргалашиб жавоб излайлик.

Гапни бироз узоқдан бошлашга тўғри келади. Ҳикоямиз уч нарса — пул, дўстлик ва ниҳоят, жиноят — қотиллик ҳақида.

Улуғ мутафаккирлар бойликка интилишни маънавий пучлик деб билганлар. Грек файласуфи Платон буни жуда гўғри изоҳлаб берган эди: «Олтин ва саховат тарозининг икки палласига ўхшайди, булардан бири кўтарилмай туриб, иккинчиси пастга тушолмайди. Инсонда олтин қанча кўпайса, саховат шунча камаяди».

Ҳа, грек файласуфининг бу фикрларида жон бор. Тарихдан бизга маълумки, бойлик, олтин дея қанчадан-қанча бегуноҳ қонлар тўкилган... Ҳозир-чи?

Мана, Олим Қобулов... Ўн минг сўм пул дея икки ёш йигитнинг умрига зомин бўлди. Уни дўст деб билган, унга ишонган йигитларни ваҳшийларча ўлдирди. Хўш, Олимга шунча пул нима учун керак бўлиб қолди? У оч қолганмиди? Йўқ, албатта. Оиласи ўзига тўқ, маҳаллада обрўэътиборли. Ўзи эса Тошкент Транспорт инженерлари институтининг V-курс студенти... Стипендия оларди. Ҳадемай дипломли бўлиб, катта ҳаётга қадам қўярди. Лекин бундай бўлмади. У қабиҳ қилмиши билан ўз оёғига болта урди, ота-онасининг юзини ерга қаратди, инсон деган буюк номга доғ туширди.

...Олим табиатан чайир, мақсадга интилувчан йигит эди. Аммо сўнгги пайларда ўзгариб қолди. Туппа-тузук ўртоқларидан воз кечди. «Янгилар»ни топди. Нималарнидир ўйлайдиган бўлди. Унга доимо нимадир етишмас, ҳеч нарсадан кўнгли тўлмас, гоҳида ўзидан-ўзи ранжирди ҳам. Бунинг боиси бор экан. Кейинги пайтда унинг онгида «пул кўп нарсага қодир» деган тушунча пайдо бўлганди. Баъзи енгилтак ёшлар каби яхши юриб, яхши кийгиси, ресторанма-ресторан қизлар билан маишат қилгиси келди. Ахир биргина «жинси» шимнинг ўзи чайқовда фалон сўм турса!.. Пенсионер ота-онасидан ҳадеб пул сўрайверишни ўзига ор деб билди. Бир-икки «пул топар» йигитлардан «дўст» орттирди. Кечалари санғиди... Енгил ҳаёт, маишат эса уни пулга ўргатди. Миясида фақат «бебилиска» пул ишлаш фикри чарх урди...

* * *

ГОҲИДА узоқ-яқиндан келган ошна-оғайни ёки меҳмон билан ресторанларга кириб қоласан. Оқшом пайтлари ресторан залида асосан ёшлар ўтиришади. Уларнинг баъзилари доимий мижоз. Ахир ресторанга кириш учун анчамунча пул керак. Очиқ гап, бир кишининг маоши ҳар куни ресторанга камлик қилади. Ахир «Ётиб еганга тоғ ҳам чидамайди», деб бекорга айтмайдилар. Хўш, бу ёшлар пулни қаердан оладилар? Саховатли ота-оналариданми? Шундай ҳам дейлик. Лекин улар бу билан ўз боласини енгил ҳаётга, қолаверса Олим каби жиноят кўчасига «ковушини тўғрилаб» қўяётганликларини билармиканлар? Табиийки, ресторанга кирган киши «қиттак-қиттак» отади. «Қиттак-қиттак» гоҳида авж олиши, турли беъманиликларга олиб келиши мумкин. Бу ҳақда бир донишманд шундай деганди: Шароб кишини тўрт қўйга солади, ичган замон киши гердайиб, товусга ўхшаб саллона-саллона қадам ташлайди. Бир оздан кейин маймун бўлиб, ҳаммани кулдиради. Кейинроқ шер бўлиб, атрофдагиларга ҳамла қилади. Охири чўчқа бўлиб, ботқоққа беланиб ётади...

Бу гапларнинг тагида оламолам маъно бор. Аксарият жиноятлар ана шу «қиттак-қиттак»лар оқибатида, кайфчилик устида содир бўлмоқда.

...Ўша куни ҳам шундай бўлди. Уч дўст кўришганлари учун «қиттак-қиттак» отдилар. Оқибат... Агар ичмаганларида... Балки...

Шаҳарниёз Тотлимуродов эндигина 28 баҳорни кўрган эди. У Қорақалпоғистон АССРнинг Тахтакўпир районида истиқомат қилар ва шу ердаги 4-автобазада катта товаршунос бўлиб ишларди. У хизмат тақозоси билан Тошкентга тез-тез ташриф буюриб, «Средазирсовхозстрой»нинг моддийтехника таъминоти бошқармаси базасидан эҳтиёт қисмлар олиб кетарди. Шаҳарниёз, шаҳар кезган йигит эмасми, табиатан дилкаш, ҳожатбарор эди. Шунинг учун ошна-оғайнилари ҳам кўп эди. Ҳар гал сафарга отланганида танишбилишлари уни ўраб олишиб, турли буюртмалар беришарди.

— Ма, пулни ол, баллон опкеб бер.

— Шаҳар, ма, дўстим, қанча пул бўлсаям битта распредвал топиб кел. Тошкентда ҳар нарса топилади.

Шу тариқа Шаҳарниёзнинг белидаги белбоғи қаппайиб қоларди.

— Ҳарна-да, чойпули чиқиб турар, — деб ўйларди у ҳам ўзича. Бу сафар ҳам давлат буюртмасидан ташқари шахсий буюртмалар битилган узун рўйхат билан Тошкентга қанот боғлаб учди. «Бел бақувват» эмасми, Шаҳарниёзнинг ҳам кайфияти баланд, ўзини қушдек енгил ҳис этарди.

У тезда ишларини битирди. «Средазирсовхозстрой» н и н г УМТС базасидаги сахий кишилар Тотлимуродовга «саховат» кўрсатишади. Шаҳарниёз қарасаки, ҳожатбарорлиги натижасида тоғ бўлиб кетган эҳтиёт қисмлар битта кичик машинага сиғмайди. У зудлик билан Тахтакўпир районидаги 4-автобазага телеграмма йўллайди: «Тезда КамАЗ жўнатинглар». Орадан кўп ўтмай, шофёр Жаббор Қулиев 04-45 КПА номерли «КамАЗ» машинасини Тошкентга учириб келади. Товарни машинага ортишгач, аввалдан Шаҳарниёзга таниш бўлган Прядильная кўчасида истиқомат қилувчи «дўсти» Олим Қобуловнинг суҳбатини олиб, бир пиёла чойини ичиб, «отамлашиб» қайтмоқчи бўладилар. Мезбон меҳмонларни тунд қарши олади. Гап орасида меҳмонлар ўн минг сўм пул билан келганликларини, бозордан эҳтиёт қисмлар олмоқчи эканликларини ўз оғизларидан «гуллаб» қўйишади.

Бу гапдан сўнг Олим анча сергак тортади. Кўпдан ўйлаб юрган режаси — мўмай пул орттириш жазаваси тутади. Меҳмонлар кўча айлангани чиқиб кетишгач, Олим операция планини тузади...

Икки ўртоқ қош қорайганда Қобуловникига кириб келишади. «Дўстлар» обдон мириқиб «отамлашадилар». Сўнг Қобулов кун кеч бўлиб қолганини айтиб, бу кеча уларни ётиб қолишга кўндиради.

Ётиш олдидан ўйлаган режасини амалга оширишга киришади.

— Сизларга атаб 95 чойдан дамладим. Ўзиям жуда зўрда, қурғур. Қайфни тарқатади. Чанқовни босади, — у шундай дея ухлатадиган дори қўшилган чойдан «дўстлари»га бир пиёладан узатади. Кўп ўтмай шаҳар кезиб чарчаган йигитлар бамайлихотир уйқуга кетадилар.

Қобулов меҳмонларга атайлаб болохонадан жой қилиб беради. Ҳарна бўлса-да кўзқулоқдан йироқроқ. Меҳмонлар уйқуга кетгач, у ўзини қўярга жой тополмайди. Фурсатни бой берса, мўмай пулдан ажралиб қолгудай бўлаверади. Кўз ўнгида ўн минг сўм пул жилва қилади. Ўҳў, ўн минг сўм-а! Хоҳлаган нарсасини сотиб олиши, истаган ресторанга хоҳлаган ўйнашини ўртоқларини таклиф қилиши, уларга бир «ўтказиб» қўйиши ҳам мумкин. Ҳадемай «Олимбойвачча» деган ном чиқариши турган гап. Нима қилса ҳам меҳмонларнинг ёнидаги пулни олиш керак. Кўз ўнгида икки ёш йигитнинг умри эмас, пачка-пачка пуллар ўйнай бошлайди. Бирдан кўзига қон тўлади. Шартта оғир вазнли болғани рўмолга ўраб, зинадан тепага кўтарилади. Кун бўйи елиб-югурган ва уйқу дорининг кучидан сархуш бўлган икки йигит бемалол хуррак отарди. Олим секин уларга яқинлашади. Аввал чўнтакларини титкилайди. Лекин ҳеч нарса тополмайди. Қоронғида кимдир оғир хўрсиниб, чалқанчасига ўгирилади. Шу тобда Олимга меҳмонлардан бири бақрайиб қараб тургандек туюлади. Миясига даҳшатли фикр яшиндек урилади. Олимни қўрқув ва жаҳолат босади. Жон ҳолатда уйқуда ётган дўстининг миясига болға билан туширади. Бир марта... Икки марта...

Тўсатдан уйқудаги иккинчи йигит сапчиб туриб, саросимага тушади. Олим шу заҳоти унинг ҳам миясига болға билан уриб қулатади. Қотил бир дам ҳушдан айрилади. Сўнг оёғига игна санчилгандек сапчиб тушади ва апил-тапил икки мурданинг чўнтакларини тита бошлайди. Ҳозиргина жон берган йигитларнинг ёнидан бор-йўғи 312 сўм пул чиқади. Қотил бошини чангаллаганча тошдек қотиб қолади...

* * *

ЎТМИШ мутафаккирлари одамлар ўртасидаги дўстликни жуда қадрлаганлар. Чунончи, Абу Али ибн Сино дўстликни учга бўлади. 1. Ҳақиқий дўстлик. 2. Бойлик, амал, мартаба туфайли боғланган дўстлик. 3. Ягона мақсад ва ғоявий бирлик асосидаги дўстлик. Булардан биринчи ва учинчиси мустаҳкам, ҳақиқий, доимий ҳамда бузилмас, иккинчиси эса вақтли ва мустаҳкам бўлмаган, сохта дўстлик эканини таъкидлайди.

Олим Қобуловнинг Шаҳарниёз Тотлимуродовга бўлган дўстлиги ҳам иккинчи тоифадаги, сохта дўстлик бўлиб чиқади. Ваҳоланки, улар бир неча йиллардан буён ўзаро бордi-келди қилардилар. Олимнинг қўйнида тош яшириб юрганлигини Шаҳарниёз билмас, ўртадаги муносабатни дўстлик деб тушунарди. Қўй терисидаги бўри — Қобулов эса дўстликдай муқаддас нарсага хиёнат қилди, ўз дўстига қўл кўтарди. У виждонни, ору номусни пулга сотди.

* * *

ТОТЛИМУРОДОВ ва Қулиев ҳадеганда уйларига қайтаверишмагач автобаза раҳбарлари, ота-оналар хавотир ола бошлайдилар. Милицияга хабар қилинади. Тотлимуродовнинг акаси Тошкентга йўл олади. У тўғри укасининг «дўсти» Қобуловга учрашади. Қотил ҳеч нарса билмагандек, пинагини бузмай жавоб қилади:

— Укангиз бизникида меҳмон бўлиб, аллақачон жўнаб кетган... Шундан сўнг ноилож қолган Тотлимуродовнинг акаси шаҳар милициясига мурожаат қилади. Бу орада Бўржар ёқасидан жасаднинг бир бўлаги — одам оёғи топилади. Тезда оператив группа тузилади. Тошкент шаҳар прокуратураси катта терговчиси 3 классли юрист И. Аҳмадхўжаев, Тошкент шаҳар Совети ички ишлар бошқармасининг жиноий ишлар бўлими катта инспектори, милиция майори Э. Шокиров, шу бўлим катта инспектори, милиция полковниги А. Хурбоев, Чилонзор район ички ишлар бошқармаси жиноий ишлар бўлим бошлиғи ўринбосари, милиция капитани Р. Мухтаровдан иборат оператив группа ўта зийраклик ва синчковлик билан иш олиб боради. Иш келиб Қобуловга тақалади. Шубҳа остига олинган Қобуловнинг уйи кўздан кечирилади. Экспертиза деворда одам қони доғи қолганлигини аниқлайди. Қотил терговда сувдан қуруқ чиқмоқчи бўлиб, ўзини ҳар хил кўйга солади. Ёлғон-яшиқларни қалаштириб ташлайди. Лекин сувдан қуруқ чиқолмайди. Стационар суд-психатрия экспертизаси Қобиловни ақли ҳуши жойида деб топади. Фактлар жиноятчини қора курсига михлаб қўяди. Унинг кўрсатмасига кўра мурдалар кўмилган жойлардан топилади...

* * *

...Суд кетяпти. Қотилнинг боши хам. Унинг пул дея қонга тўлган кўзлари энди тик боқолмайди, фақат ҳар замонда жиққа ёш тўлган бу қаҳрли кўзлар залга жовдираб боқади, кимдандир нажот излайди. Балки бу кўзлар оқ сут бериб, ялаб-юлқаб, асраб-авайлаб, ўпиб-ардоқлаб катта қилган ота-онани, меҳрибонларини излаётгандир. Улардан нажот кутаётгандир. Йўқ, у нури-дийдаларининг ишончини оқламади. Ваҳшийлик қилди. Уларнинг юзини ерга қаратди. Ота-онанинг кўз ёши тинмайди. Ич-ичидан ёнади. Қанийди ҳиммаси тушга айланса... Лекин минг афсус... Улар ўз фарзандларини вақтида назорат қилолмадилар. Эрта кетиб, кеч қайтдилар. Бундан фойдаланган фарзанд қинғир кўчага кирди...

Ҳеч бир ота-она фарзанди тақдирига бефарқ қаролмайди. Залда бошлари хам ўтирган ота-оналар шу боисдан ҳам юм-юм йиғлайди. Ўз фарзандига нотўғри тарбия берганидан, пулга ўргатганидан, вақтида назорат қилолмаганидан, ошна-оғайнисини, бемаҳал юрганини суриштирмаганидан шушаймон ейди. Лекин энди кеч...

Суд ашаддий жиноятчи О. Қобуловни энг олий жазо — отишга ҳукм қилди. Олимнинг укаси У. Қобулов ҳам қилмишига яраша жазоланди.

* * *

КЕЛАЖАК кишилари бўлган фарзандларни тарбиялаш — эртанги кунни яратиш демакдир. Коммунистик жамият кишисини вояга етказиш фақатгина ақлий камолот, кенг ва чуқур маълумот, ижтимоий фаоллик билан чекланиб қолмай, балки ҳис-туйғуни ҳар томонлама шакллантиришни ҳам ўз ичига олади. Айни шу болаликда инсон қалбига эзгулик уруғи ташланади. Ана шу уруғнинг қай даражада униб чиқишида ота-онанинг роли бениҳоя каттадир. Биз бола тарбиясида, уни камолга етказишда боғчага, мактабга, кенг жамоатчиликка суянамиз. Аммо баъзан тарбияда бирон-бир нуқсон сезсак, ҳамма айбни уларга тўнкаймиз, таъна тошларини отамиз. Бизнингча, бу нотўғри. Барибир бола тарбиясида асосий ролни ота-она ўйнайди. Ахир «қуш уясида кўрганини қилади» деб бежиз айтишмаган. Жамиятимиз учун ёт бўлган ҳар қандай чиркин иллатлардан болаларни эҳтиёт қилмоғимиз даркор.

Ҳа, дунёда инсондан фақат эзгулик қолади.

Бас шундай экан, инсон ўз муқаддас номига муносиб иш тутмоғи лозим. Ана шундагина орамизда разолат ботқоғига ботувчи кимсалар — қотиллар бўлмайди.

Тўхтамурод ТОШЕВ

АЗИЗ ГАЗЕТХОНЛАР!

БАРЧА ГАЗЕТА ВА ЖУРНАЛЛАР ҚАБИ «ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ» ГАЗЕТАСИГА ҲАМ 1 АВГУСТДАН ЭЪТИБОРАН 1985 ЙИЛ УЧУН ОБУНА БОШЛАНДИ.

ОБУНА БАРЧА «СОЮЗПЕЧАТЬ» АГЕНТЛИКЛАРИДА, АЛОҚА БЎЛИМЛАРИДА ВА ИШ ЖОЙЛАРИДА, ШУНИНГДЕК, ЖАМОАТЧИ МАТБУОТ ТАРҚАТУВЧИЛАР ТОМОНИДАН ҚАБУЛ ҚИЛИНАДИ.

Обуна баҳоси бир йилга 5 сўм 16 тийин, олти ойга 2 сўм 58 тийин.

Ўз вақтида обуна бўлишни унутманг!

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
БАҲОСИ 10 ТИЙИН

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»

Орган союза писателей Узбекистана и Министерства культуры Узбекской ССР.

Бош редактор: Одил ЁҚУБОВ
Редколлегия: Раҳим АҲМЕДОВ, Рамз БОБОЖОН, Собир БОБОЕВ, Барот БОЙҚОБИЛОВ, Эркин ВОҲИДОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош редактор ўринбосари), Саъдулла ҚАРОМАТОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Назир САФАРОВ, Ўлмас УМАРБЕКОВ, Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ (масъул секретарь), Тўлепберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Лазиз ҚАЮМОВ, Малик ҚАЮМОВ, Сора ЭШОНТУРАЕВА.

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент—700029, Ленин кўчаси 41.
ТЕЛЕФОНЛАР: Бош редактор — 33-52-91, 32-57-42, қабулхона — 32-54-71; бош редактор ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул секретарь—33-49-93, 32-58-49; БЎЛИМЛАР: ижтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; поэзия ва проза — 32-55-78; санъат—32-56-48; сатира ва юмор — 32-56-49; фотолаборатория — 32-58-95.

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар авторларига қайтарилмайди. Ҳикоялар уч интервалда 14 бет, очерк ва мақолалар 12 бетдан ошмаслиги керак.

Р—13885. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64593. Б. 3145. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12